ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ
„IORGU IORDAN – AL. ROSETTI”

ETYMOLOGICA

23

ANDREI AVRAM

COMENTARII ŞI IPOTEZE ETIMOLOGICE

Coordonatorul colecției: acad. MARIUS SALA

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ
„IORGU IORDAN – AL. ROSETTI”

ETYMOLOGICA

23

ANDREI AVRAM

COMENTARII ŞI IPOTEZE ETIMOLOGICE

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
Bucureşti, 2006

Copyright © Editura Academiei Române, 2006.

Toate drepturile asupra acestei ediţii sunt rezervate editurii.

Adresa: EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5
050117, Bucureşti, România
Tel. 4021-318 8146, 4021-318 8106
Fax: 4021-318 2444
E-mail: edacad@ear.ro
Adresa web: www.ear.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
AVRAM, ANDREI
Comentarii şi ipoteze etimologice / Andrei Avram. - Bucureşti : Editura Academiei Române, 2006
ISBN (10) 973-27-1406-9 ; ISBN (13) 978-973-27-1406-5

811.135.1'373.6

Redactor: Alexandra ARDELEA
Tehnoredactor: Sofia MORAR
Coperta: Maria CĂLIN

Bun de tipar: 30.10.2006. Format: 16/54×84.
Coli de tipar: 11,5.
C.Z. pentru biblioteci mari: 459-321.2; 459-541.4
C.Z. pentru biblioteci mici: 459

INTRODUCERE

1. În contribuțiile noastre anterioare publicate în seria „Etymologica" (Avram, CE, 1997; PE, 2000; NCE, 2001) ne-am ocupat mai ales de cuvinte care apar în DA şi în DLR însoţite de mențiunea „etimologia necunoscută" sau fără indicații privitoare la etimologie. Astfel de cuvinte sunt discutate şi în paginile volumului de față, dar de data aceasta acordăm un spațiu mai mare c o m e n t a r i i l o r asupra unor etimologii propuse de cercetătorii care ne-au precedat, punând în evidență fapte susceptibile de a fi invocate în favoarea sau împotriva unei anumite soluții.

Nu lipsesc nici comentariile care se referă la cuvinte studiate, din punct de vedere etimologic, chiar în contribuțiile noastre amintite mai sus. Întrucât unele dintre etimologiile date acolo au constituit obiectul unor observații critice, am considerat că este potrivit să revenim asupra problemelor care au generat divergențe de opinii şi, de la caz la caz, evaluând argumentele şi contraargumentele, fie să răspundem acestor critici cu precizări şi completări care pot sprijini ceea ce am susținut, fie să recunoaştem că o soluţie diferită de cea propusă de noi se dovedeşte a fi în egală măsură valabilă, mai plauzibilă ori – în urma unei reexaminări a datelor existente – chiar singura acceptabilă.

Prin al doilea termen din titlul volumului, i p o t e z e, am intenționat să indicăm faptul că unele dintre notele care urmează nu se încheie cu stabilirea unei etimologii propriu-zise, ci au un

caracter limitat: sunt formulate doar presupuneri cu privire la originea unui cuvânt şi/sau se arată motivele pentru care etimonul lui trebuie căutat într-o direcţie anumită şi nu în alta. Ar fi vorba oarecum despre nişte etimologii „parţiale”, prin care nu sunt elucidate toate aspectele, semantice şi formale, ale problemei originii cuvântului în cauză. În măsura în care sunt convingătoare şi acceptate, aceste contribuţii vor putea servi, credem, cercetătorilor ulteriori, care vor avea astfel de parcurs un drum ceva mai scurt până la stabilirea unei etimologii „integrale” şi sigure.

Etimologii „parţiale” pot fi considerate şi cele în care sunt admise două (eventual, mai multe) soluţii; avem în vedere, de exemplu, cazurile în care lipsesc informaţiile necesare alegerii între „împrumut” şi „formaţie pe terenul limbii române” sau între „împrumut din limba *X*” şi „împrumut din limba *Y*”. Uneori, mai ales în ultima situaţie, dificultatea alegerii determină – în paginile următoare, ca şi în dicţionarele existente şi în lucrări de alt gen – folosirea formulei „etimologie multiplă”, chiar dacă nu pot fi prezentate date din care să rezulte că, în mod cert, cuvântul în cauză a fost împrumutat din două sau mai multe limbi. De notat, în legătură cu această formulă, că la ea se recurge cu referire la dacoromână în ansamblul ei (prin urmare, este posibil ca un cuvânt românesc cu etimologie multiplă să aibă o anumită etimologie unică într-un grai şi o etimologie unică diferită în alt grai).

2. Majoritatea cuvintelor discutate (şi explicate, complet sau numai parţial) în volumul de faţă se găsesc în marele dicţionar academic (DA – DLR). La cele înregistrate numai în MDA, în glosare şi texte dialectale sau în diverse contribuţii etimologice recente se indică sursele. O bună parte dintre cuvintele din ambele categorii au mai fost discutate (de diverşi cercetători, inclusiv semnatarul acestor rânduri) în volume din seria „Etymologica”; ni s-a părut însă că este cazul ca ele să fie reexaminate, din motive care vor fi arătate în paginile următoare.

Adesea materialele noi oferite de atlasele lingvistice, de glosarele şi culegerile de texte dialectale au fost folosite cu

succes în tratarea unor probleme de etimologie rămase nerezolvate în dicționarele mai vechi și în MDA (s-a putut profita de atestarea unor variante și a unor sensuri necunoscute mai înainte și de îmbogățirea datelor privitoare la ariile de răspândire ale unor termeni). Aceste materiale au permis completări ale argumentării în favoarea unor soluții date sau, câteodată, dimpotrivă, au condus la justificarea respingerii unor etimologii considerate mai înainte sigure sau (foarte) probabile. O parte a notelor din paginile care urmează se încadrează în acest gen de contribuții etimologice. Conținutul câtorva dintre notele reunite în volum a fost, în esență, comunicat mai întâi în ședințe ale unui colectiv de cercetători de la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti" angajați în elaborarea *Dicționarului etimologic al limbii române*.

3. Am arătat, în alt loc (Avram, CE, p. 20–22, 126–127), că nu de puține ori unele raporturi etimologice se clarifică prin corectarea unor erori de transcriere (de copiere) sau de tipar ori apărute ca rezultat al unor literarizări greșite și că se întâmplă ca dicționarele să înregistreze și cuvinte care, după corectare, se dovedesc a fi inexistente în realitate (p. 145–146, 149). Numeroase erori din categoriile indicate (și de altă natură) au fost semnalate și discutate pe larg de I. Mării, *Contribuții la lingvistica limbii române*, [Cluj-Napoca], 2004, p. 70–106. Mai ales un text scris de mână (eventual, cu omiterea sau cu plasarea greșită a unor semne diacritice) poate să conțină astfel de „cuvinte", care îngreunează cercetarea etimologică.

Plecând de la aceste constatări, am adoptat, în general, o atitudine mai „radicală" decât cea exprimată în DA prin mențiunea „(cuvânt) suspect" și am declarat că socotim inexistente câteva dintre cuvintele înregistrate în acest dicționar sau identificate în alte surse de către cercetătorii care ne-au precedat. Evident, ne-am asumat un risc: în principiu, nu este exclus ca o formă pe care am considerat-o rezultatul unei confuzii între litere (vezi, de exemplu, în scrisul de mână, perechile *n – u*, *e – l*) sau al omiterii unui semn diacritic să se dovedească în viitor a fi reală. Am procedat însă în modul arătat

ori de câte ori am avut convingerea că este practic nulă probabilitatea de a fi greşit şi, în consecinţă, am redus lista numeroaselor cuvinte care aşteptau să fie explicate nu prezentând soluţii etimologice propriu-zise, ci contestând existenţa unor termeni.

După cum se va putea constata, în urma unei analize a citatelor, am propus câteva rectificări privitoare la sensul exact al unor cuvinte şi la gruparea unor forme în aceeaşi unitate lexicală sau în unităţi lexicale diferite.

4. Sistemul de transcriere fonetică folosit este cel al *Atlasului lingvistic român* (cu o excepţie: oclusiva velară surdă este notată, în toate poziţiile, [k], nu [c]). Pentru simplificare, în cuvintele transcrise fonetic nu am notat locul accentului decât atunci când omiterea semnului respectiv ar fi putut să dăuneze clarităţii expunerii.

De regulă, cuvintele din limbile slave scrise cu alfabetul chirilic sunt redate în transliteraţie cu litere latine (afară de cazurile în care ele apar în citate).

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

Notă. Abrevierile reproduse din DLR şi neincluse în lista care urmează sunt explicate în partea introductivă a primului tom din seria nouă a dicţionarului (= Tomul VI. Litera *M*, Bucureşti, 1965–1968). Nu am inclus abrevierile care apar numai în citate.

ALR	*Atlasul lingvistic român.* Publicat de Muzeul Limbii Române din Cluj, sub conducerea lui Sextil Puşcariu: I 2 = Partea I, de Sever Pop, vol. II, Sibiu/Leipzig, 1942; II 1 = Partea II, de Emil Petrovici, vol. I, Sibiu/Leipzig, 1940.
ALR II SN	*Atlasul lingvistic român.* [Partea a II-a]. Serie nouă. [Material cules de Emil Petrovici. Redactor principal: Ioan Pătruţ, Bucureşti]:1 = vol. I, 1956; 2 = vol. II, 1956.
Avram, CE	Andrei Avram, *Contribuţii etimologice*, Bucureşti, 1997.
Avram, NCE	Andrei Avram, *Noi contribuţii etimologice*, Bucureşti, 2001.
Avram, PE	Andrei Avram, *Probleme de etimologie*, Bucureşti, 2000.
Baubec/Grecu, DTR	Agiemin Baubec, Mitică Grecu, *Dicţionar turc-român*, Bucureşti, 1979.
Bărbuţ, DO	Dorina Bărbuţ, *Dicţionar de grai oltenesc*, Craiova, 1990.
BL	„Bulletin linguistique", 1933–1948.
Brâncuş, *Vocabularul*	Gr. Brâncuş, *Vocabularul autohton al limbii române*, Bucureşti, 1983.
CADE	*Dicţionarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească".* Partea I. *Dicţionarul limbii române din trecut şi de astăzi*, de I.-Aurel Candrea. Partea II. *Dicţionarul istoric şi geografic universal*, de Gh. Adamescu, Bucureşti, [1926–1931].

CDER — Alejandro Cioranescu, *Diccionario etimológico rumano*, La Laguna, 1958–1966.

CL — „Cercetări de lingvistică", Cluj(-Napoca), 1956–1993.

CV — „Cum vorbim", Bucureşti, 1949–1952.

DA — Academia Română, *Dicţionarul limbii române*, Bucureşti, 1913–1948.

DAlbR — Renata Topciu, Ana Melonashi, Luan Topciu, *Dicţionar albanez-român. Fjalor shqip-rumanisht*, [Iaşi], 2003.

DDA — Tache Papahagi, *Dicţionarul dialectului aromân general şi etimologic. Dictionnaire aroumain (macédo-roumain) général et étymologique*, [Bucureşti], 1963.

DEX — Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan", DEX. *Dicţionarul explicativ al limbii române*. Ediţia a II-a, Bucureşti, 1996.

DGR — *Dicţionar german-român*. Ediţia a II-a, revăzută şi îmbogăţită. [Ediţia I: coordonare şi revizie Mihai Isbăşescu şi M. Iliescu. Ediţia a II-a, revăzută şi îmbogăţită de Ruth Kisch, H. Mantsch, Grete Klaster-Ungureanu; coordonare Mihai Isbăşescu şi Ruth Kisch; revizie finală Ruth Kisch şi Grete Klaster-Ungureanu, Bucureşti], 1989.

DLR — Academia Română, *Dicţionarul limbii române* (DLR). Serie nouă, Bucureşti, 1965–.

DR — „Dacoromania", Cluj, 1921–1948..

DUR — *Dicţionar ucrainean-român. Українсько-румунський словник.* [Redactor: Gheorghe Cocotailo], Bucureşti, 1964.

ESUM — Академия наук Української РСР. Институт мовознавства ім. О. О. Потебні, *Етимологічний словник української мови.* В семи томах. Том перший. *А–Г*, Kiev, 1982.

FD — „Fonetică şi dialectologie", Bucureşti, 1958–.

Frăţilă, EIC — Vasile Frăţilă, *Etimologii. Istoria unor cuvinte*, Bucureşti, 2000.

Frăţilă, GT — Vasile Frăţilă, *Graiul de pe Târnave*, Blaj, 2005.

Graur, ER — Al. Graur, *Etimologii româneşti*, [Bucureşti], 1963.

Guţu, DLatR — G. Guţu, *Dicţionar latin-român*, Bucureşti, 1983.

Hristea, *Probleme* — Theodor Hristea, *Probleme de etimologie. Studii. Articole. Note*, Bucureşti, 1968.

HSFR	J. Dayre, M. Deanović, R. Maixner, *Hrvatskosrpsko-francuski rječnik*. II. dopunjeno izdanje priredio R. Maixner, Zagreb, 1960.
Iovan, DBR	Tiberiu Iovan, *Dicționar bulgar-român*, București, 1994.
LEX. REG. I, II	*Lexic regional*: [1]. Redactor coordonator: Gh. Bulgăr, [București], 1960; 2. Redactor coordonator: Lucreția Mareș, București, 1967.
Loșonți, SSE	Dumitru Loșonți, *Soluții și sugestii etimologice*, București, 2001.
LR	„Limba română", București, 1952–.
Mărgărit, ISE	Iulia Mărgărit, *Ipoteze și sugestii etimologice. Note și articole*, București, 2005.
Mărgărit, PED	Iulia Mărgărit, *Probleme de etimologie dialectală*, București, 2002.
MCD I	„Materiale și cercetări dialectale" I [Redactori responsabili: Romulus Todoran, Vasile Breban, București], 1960.
MDA	Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan" / „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", *Micul dicționar academic*, București: volumul I, literele *A–C*, 2001; volumul II, literele *D–H*, 2002; volumul III, literele *I–Pr*, 2003; volumul; IV, literele *Pr–Z*, 2003.
Mihăilă, *Împrumuturi*	G. Mihăilă, *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română – Studiu lexico-semantic –*, București, 1960.
Miklosich, *Lexicon*	Fr. Miklosich, *Lexicon Paleoslovenico-graeco-latinum*. Emendatum auctum, Viena, 1862–1865.
MRSz	*Magyar-román szótár. Dicționar maghiar-român* [Redactor principal Kelemen Béla], București, 1961.
Nestorescu, CE	Virgil Nestorescu, *Cercetări etimologice*, București, 1999.
Pascu, *Sufixele*	G. Pascu, *Sufixele românești*, București/Leipzig/Viena, 1916.
Pușcariu, *Limba română* II	Sextil Pușcariu, *Limba română*. Vol. II. *Rostirea*. Ediție îngrijită de Magdalena Vulpe. Studiu introductiv de Andrei Avram, [București], 1994.
REW	W. Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*. 3. vollstandig neubearbeitete Auflage, Heidelberg, 1935.

Robciuc, *Raporturile*	Ion Robciuc, *Raporturile lingvistice româno-ucrainene*. I. *Elemente româneşti în ucraineană*, Bucureşti, 1996.
RRL	„Revue roumaine de linguistique", Bucureşti, 1956–.
SCL	„Studii şi cercetări lingvistice", Bucureşti, 1950–.
SDLR	August Scriban, *Dicţionaru limbii româneşti (etimologii, înţelesuri, exemple, citaţiuni, arhaizme, neologizme, provincializme)*. Ediţiunea întâia, Iaşi, 1939.
Tamás, EWUER	Lajos Tamás, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen (unter Berücksichtigung der Mundartwörter)*, Budapesta, 1966.
TDRG	H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, Bucureşti, 1895–1925.
Teaha, CN	Teofil Teaha, *Graiul din Valea Crişului Negru*, [Bucureşti, 1961].
Tomici, DSR	Mile Tomić, *Srpsko-rumunski rečnik* / Mile Tomici, *Dicţionar sârb-român*, Timişoara: [volumul 1:] *A–L*, 1998; volumul 2: *Lj–P*, 1999; volumul 3: *R–Ž*, 1999.
Udrescu, *Glosar*	D. Udrescu, *Glosar regional Argeş*, Bucureşti, 1967.
Vasiliu, FC III 1	*Formarea cuvintelor în limba română*. Redactori responsabili Al. Graur şi Mioara Avram. Volumul al III-lea. *Sufixele*. 1. *Derivarea verbală* de Laura Vasiliu, [Bucureşti], 1989.

ALTE ABREVIERI

Notă. Nu figurează în lista următoare abrevierile care apar numai în citate.

alb. = albanez
ar. = aromân
bg. = bulgar
cf. = *confer* (lat.) „compară”
dial. = dialectal
dr. = dacoromân
engl. = englez
fr. = francez
germ. = german
it. = italian
lat. = latin
magh. = maghiar
mr. = meglenoromân
ngr. = neogrecesc
n. n. = nota noastră
p. = pagina
pol. = polonez
rom. = românesc
rus. = rusesc
sb. = sârb
scr. = sârbo-croat
s. v. = *sub voce* (lat.) „la cuvântul”
tc. = turcesc
țig. = țigănesc
ucr. = ucrainean
v. sl. = vechi slav

ETIMOLOGII

AGOD. În DA, unde cuvântul apare cu mențiunea „etimologia necunoscută", sunt reproduse glosarea din sursă (Bugnariu, N.) – „treabă, rânduială, rând, plan" și exemplele următoare: „Tu nu ești bun de păcurărit, pentru că, spunându-ți cea dreaptă, nu știi agodul oilor"; „I-am luat agodul". Pe baza unei comunicări, este înregistrată varianta *ogod*. Constatăm însă că aceasta din urmă apare și ca titlu de articol, în DLR, unde unul dintre sensurile cuvântului este cel care rezultă din exemplele de mai sus – „rost, seamă, socoteală" –, iar unul dintre citate este identic cu primul dintre cele date în DA, cu o singură deosebire: *ogodul* (nu *agodul*); forma *agod* figurează printre variante, alături de *ogodă*, *ugod* etc.

Dată fiind natura vocalei finale a etimonului (indicat în DLR: slavonul *ugodŭ*), este clar că *agod* se explică printr-o greșeală de transcriere (de copiere): slavonul [u] fie s-a menținut ca atare, fie a fost redat în română prin [o] (pentru corespondența [u] într-o limbă slavă – [o] în română, în poziție inițială, cf. *ogor* și *osteni*, alături de varianta dialectală *ustăni*), dar de la vocala posterioară închisă din slavonă nu se putea ajunge în română la [a]. Evident, această vocală deschisă nu ar putea fi explicată nici dacă s-ar considera valabilă indicația etimologică pe care o găsim în MDA: „cf. srb *ugod*".

De menționat că în lista variantelor lui *ogod* (în care, date fiind cele arătate, *agod* nu are ce să caute) trebuie inclusă una (tot cu vocală posterioară la inițială) care se datorează unei

metateze; avem în vedere pe *odoguri* din expresia *a ajunge în odogurile cuiva* „a ajunge în apele lui cutare, a fi asemenea cutăruia” (după glosarea din sursa la care se trimite): s-a arătat că *odoguri* (în DLR cuvânt-titlu, cu „etimologia necunoscută”) şi *ogod* sunt unul şi acelaşi cuvânt (Mioara Avram, SCL XXII, 1971, 1, p. 77).

ASCUMA. Cuvântul – cunoscut în Banat şi glosat „a aţâţa, a asmuţa” – a fost înregistrat în DA pe baza unei comunicări, care include exemplul „ascumă câinii să muşte, ascumă oamenii la ceartă”. Secţiunea etimologică a articolului în cauză are următorul conţinut: „Etimologia necunoscută. Dacă lat. *scomma* «Stichelei, spöttischer Ausdruck», din grec. σκῶμμα «Neckerei, Spott», nu era numai un împrumut literar, ci un cuvânt popular, atunci un verb **as-scommare* «a aţâţa, a irita pe cineva (prin bătaie de joc)» s-ar potrivi şi ca formă şi ca sens cu cuvântul românesc”. O ipoteză mai simplă şi, după părerea noastră, mai plauzibilă este cea pe care o prezentăm în continuare.

Asmuţa (< lat. **ex-mucciare*; DA) a devenit **asmuca* sub influenţa verbelor terminate în *-ca* (inclusiv derivate cu sufixul *-ca*; cf. Vasiliu, FC III 1, p. 46–49), dintre care este de amintit în primul rând *adulmeca* (presupunem că, întocmai ca *asmuţa*, verbul **asmuca* a fost folosit – la început exclusiv, iar ulterior mai ales – cu referire la câini). De la **asmuca* s-a ajuns la *ascuma* prin metateză.

ATEIA. După DA atât acest verb – cu sensurile „a îmbrăca” şi „a se îmbrăca în haine curate” –, cât şi adjectivul *ateiat* (provenit din participiul verbului) şi substantivul *ateieturi* „haine curate, de sărbătoare” (un *plurale tantum*) circulă în Banat. Verbul a fost înregistrat însă şi în afara Banatului; vezi *Glosar dialectal Oltenia*, întocmit sub conducerea lui Boris Cazacu, de Galina Ghiculete, Paul Lăzărescu, Nicolae Saramandu şi Magdalena Vulpe, Bucureşti, 1967: „*atei, mă* ~ «mă îmbrac»”. În partea etimologică a articolului *ateia* din DA este pusă la

îndoială verosimilitatea apropierii pe care o stabiliseră unii cercetători (S. Mangiuca, A. Philippide) între cuvântul din română şi unele verbe din limbile romanice apusene, cum ar fi it. *attillarsi (un vestito)* „sich mit ausgesuchter Eleganz kleiden" – „care însă par a fi de origine germană" –, aşa încât termenul în discuție rămâne cu „etimologia necunoscută".

A. Graur, BL V, 1937, p. 95, respinge ambele ipoteze prezentate în REW, unde rom. *ateia* „sich schmücken" (cu trimitere la A. Philippide) apare întâi sub nr. 564, **apticulare*, iar apoi, în *Nachträge*, p. 806, sub nr. 2604, **destiliare* (cu trimitere la S. Puşcariu): „**destiliare* n'est guère plus probable que **apticulare*" (această observație critică nu este însă însoțită de propunerea unei soluții noi). Etimologia propusă de Leo Spitzer, BL VI, 1938, p. 235–237, nu este, după opinia noastră, câtuşi de puțin convingătoare, în ciuda explicațiilor privitoare la „la couleur de style du verbe" (p. 236): „le roum. *tei* «tilleul» signifie aussi «corde faite du liber du tilleul», de là *ateia* «se ceindre d'une corde...», «s'orner pour une fête», «s'endimancher»" (p. 235).

Ținând seamă atât de forma şi sensurile lui *ateia*, cât şi de aria lui de răspândire, credem că la originea verbului se află un substantiv, neatestat, legat etimologic de sb. *halja* „haină". De la un derivat al acestuia, *haljina*, provine rom. *haină* (vezi DA), care, la rândul lui, a dat naştere lui *hăinet*, un cuvânt absent din DA şi din MDA, dar a cărui existență nu poate fi pusă la îndoială; vezi SDLR, unde *hăinet* este glosat „iosag" (sub *iosag* citim: „hăinet, avere la casa omului") şi, mai ales, CADE, unde este înregistrat pluralul *hăineturi* „haine multe, mulțime de țoale". Presupunem că sb. *halja* a devenit, în graiurile româneşti din Banat şi din Oltenia, **haie*, de unde colectivul **hăiet* (care însă a putut şi să fie creat direct din sb. *halja* de către vorbitorii români cunoscători ai limbii sârbe sau să apară ca variantă a lui *hăinet*, explicabilă prin apropierea de acelaşi cuvânt sârbesc). Verbul corespunzător lui **hăiet* ar fi **hăieta* sau, după producerea unei metateze – [i̯]...[t] > [t]...[i̯] –, **hăteia* (cf. fenomenul asemănător prin care se explică varianta –

înregistrată în DLR – *săina* a lui *sănia*; aici însă semiconsoana s-a deplasat spre începutul cuvântului, nu spre sfârşitul lui). Transformarea lui **hăteia* în *ateia* nu pune probleme.

Pe de o parte, fluctuaţia [h] ~ „zero" la iniţială, mai ales în poziţie prevocalică, este un fenomen banal. Pe de altă parte, chiar dacă facem abstracţie de posibilitatea ca *ateia* să provină din **hateia*, nu din **hăteia* (trecerea la [a] a lui [ă] protonic este un fenomen cunoscut în Banat), trebuie să avem în vedere tendinţa limbii române de a evita vocalele neutre neurmate de consoană nazală în poziţie iniţială; prin ea se explică faptul că *herete* are variante cu [h] iniţial urmat şi de [ă], [î], dar variante fără [h] sunt numai *erete*, *arete*, nu şi **ărete*, iar *armăsar* are variante cu [h] urmat de [a] sau de [ă], dar nu şi varianta **ărmăsar* (vezi, pentru ambele cuvinte citate aici, DA). Prin urmare, căderea lui [h] din**hăteia* a fost însoţită de înlocuirea lui [ă] cu [a].

Pentru legătura dintre „haină (în general, nu numai curată sau/şi de bună calitate)" şi „a (se) îmbrăca în haine curate; s'endimancher" cf. *înţoli* „a (se) îmbrăca în haine noi; a se îmbrăca bine, elegant", care nu credem că vine din *în-* + *ţol* (etimologia din DA şi din DEX; vezi, în ultimul dintre aceste dicţionare, *ţol*[1] „ţesătură [...] folosită la ţară ca pătură, ca velinţă sau pentru aşternut pe jos"), ci din *în-* + *ţoală* „obiect de rufărie sau de îmbrăcăminte" (deşi *ţoală* înseamnă şi „haină veche, uzată"; DEX).

ATIMANĂ. Iulia Mărgărit, ISE, p. 29, este de părere că acest termen („cuvânt de ocară"), întâlnit în Basarabia (absent din DA) „nu ridică probleme din punctul de vedere al originii, fiind reflexul românesc dialectal al unui împrumut rus., ucr., *ataman*". Este reprodus, dintr-un glosar dialectal, exemplul „Sări-ţi-ar ochii, atimanî, să-ţi saie!", iar pentru conotaţia negativă a termenului se trimite la cazurile, considerate asemănătoare, ale cuvintelor *hantătar* şi *poleac*. Prezenţa lui [i] în locul unui [a] presupus originar este explicată astfel: „Formal, *atimană* [recte: *ataman*] a suferit modificări, poate prin

apropiere de alți termeni frecvenți în formulele și expresiile de ocară, cum este, de pildă, *animală*, răspândit ca imprecație în partea locului".

După opinia noastră, din motive de ordin semantic, este greu de admis că *atimană* provine din *ataman*, care înseamnă „căpitan de cazaci" și „șef al unei echipe de pescari" (DEX). Termenul din titlul notei de față nu poate fi despărțit de *natimală* „namilă, matahală, arătare" (sinonim cu *natimă*), care are varianta *nătimană* (vezi DLR). Această variantă a fost explicată de Iorgu Iordan, SCL XIV, 1963, 1, p. 13, nota 3, „prin asimilație: *m* – *l* > *m* – *n* sau prin schimb de sufix" (*natimală*, la rândul lui, este considerat în DLR rezultatul unei contaminări între *natimă* și *matahală*, iar sub *natimă*, rămas cu „etimologia necunoscută", se face doar trimiterea „cf. *anatemă*"). Din familia lui *natimă* fac parte și *nămetenie*, *natamenie*, pentru care vezi Mărgărit, ISE, p. 134–135.

Ce e drept stabilirea unei legături între *atimană* și *natimală* (în sensul că prima dintre aceste forme este o variantă a celeilalte) lasă nelămurită problema dispariției lui [n] inițial. Este însă mai ușor de admis că *animală* (cu [a] inițial), adus în discuție de Iulia Mărgărit, a provocat o modificare formală a lui *natimală* sau a lui *nătimană* (la *atimană* ajungându-se deci de la una dintre aceste forme) decât că același *animală* (tot un termen „de ocară") a exercitat o influență asupra lui *ataman*, cu care nu avea nimic în comun sub aspect semantic.

BABAUA. Această formă, cu indicația „s. f. articulat", este grupată în DA (ocupând locul al doilea) împreună cu *babau*, substantiv masculin, în același articol (care are deci un titlu dublu). Cuvântul este definit „personagiu imaginar, cu care se sperie copiii mici". În partea etimologică a articolului găsim următoarea explicație: „Poate, la început, onomatopee de imitare a lătratului unui dulău, spre a speria pe copii; apoi, de aci, cuvântul a fost personificat, ca numele unei ființe mitice, spre același scop". În DEX *babaua* („s. f. invar.") apare, alături

de *babau*, ca variantă a lui *baubau* (substantiv masculin invariabil) cu etimologia „din *bau* (repetat)".

După părerea noastră este puțin probabil ca, pentru a speria pe copii, adulții să fi făcut apel nu la numele unui animal sălbatic, ci la imitarea lătratului unui animal despre care se spune că este cel mai bun prieten al omului; este obişnuită amenințarea cu venirea lupului (nu a câinelui). Pe de altă parte, dacă se pleacă de la interjecția *bau*, rămâne greu de explicat genul feminin al lui *babaua*.

Mai plauzibilă ni se pare explicația conform căreia la originea lui *babaua* se află lat. *bellua* „wildes Tier" (REW 1026). De la această formă s-a ajuns, în latina dunăreană târzie, la **bella* (cf. O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*. Tome premier. *Les origines*, [Paris, 1901]. Nouveau tirage par procédé photomécanique, Bucureşti, 1929, p. 89–90: „*u* atone suivi d'une autre voyelle était devenu en latin vulgaire *u̯* qui tomba ou s'assimila à la consonne précédente"), de unde rom. **beauă* (cf. lat. *stella* > rom. *steauă*; pentru tratamentul lat. *ll* în contexte de felul celui din *stella* vezi Andrei Avram, SCL XXIX, 1978, 1, p. 45–49, şi bibliografia citată acolo) şi, apoi, **bauă* (prin transformarea [e̯a] > [a] după labială, în poziție nepalatală).

Întrucât atât *baubau* (provenit din interjecția *bau*), cât şi **bauă* făceau parte din vocabularul limbajului folosit de adulți când se adresează copiilor (engl. *baby talk*, germ. *Ammensprache*), presupunem că prin influența primului asupra celui de al doilea s-a produs reduplicarea: **baua* > *babaua*.

BADIE. Problema etimologiei acestui cuvânt, absent din DA, a fost discutată de Iulia Mărgărit, PED, p. 22–24, care este convinsă că avem a face cu un substantiv, termen component al locuțiunii adverbiale (şi adjectivale) *în badie*, cu sensul „uşor, comod". Materialul lingvistic examinat provine din câteva culegeri de folclor şi dintr-un text dialectal înregistrat în județul Vrancea. Un amplu fragment din acest text este reprodus

(la p. 22) într-o transcriere fără litere speciale și semne fonetice, cu excepția segmentului care ne interesează mai îndeaproape și pe care noi îl reproducem, după sursa citată de Iulia Mărgărit (un volum de texte dialectale muntenești), exact așa cum a fost notat acolo: [îm‿badíi̯ẹ̯-așà].

Transcrierea fonetică a segmentului la care ne referim reflectă interpretarea potrivit căreia primele două litere corespund prepoziției *în* (devenită [îm] înaintea bilabialei de la începutul cuvântului următor). Este exclusă așadar interpretarea care ar echivala cu identificarea unei forme *îmbadie* (sau *îmbadii*; vezi mai jos).

Observăm, în al doilea rând, că în transcrierea penultimei silabe din segmentul reprodus apare, între semiconsoana [i̯] și vocala [a], o semivocală, a cărei prezență, cum vom încerca să arătăm, nu este justificată din punctul de vedere al sistemului de transcriere fonetică uzual în dialectologia românească.

Cercetările efectuate cu ajutorul mijloacelor oferite de fonetica experimentală au demonstrat că într-o secvență de sunete de tipul „semiconsoană + vocală deschisă” trecerea de la primul la al doilea element se face prin intermediul unor timbre vocalice care se deschid gradual. În cazul secvenței din forma verbală *ia*, de exemplu, aceste timbre ar putea fi notate (neglijându-se nuanțele mai greu de distins cu urechea, dar detectate de aparate) [ị ẹ e ę ä]; forma menționată este însă transcrisă fonetic [i̯a], nu [i̯ẹ̯a] sau într-un mod asemănător, deci fără să se noteze vreunul dintre elementele care alcătuiesc tranziția de la [i̯] la [a]. Când un cuvânt terminat în [i̯e] se leagă, în pronunțare, de [a] inițial al cuvântului următor într-o măsură care face ca [e] să-și piardă caracterul silabic această vocală devine unul dintre elementele tranziției și, în consecință, nu se notează: [i̯e] + [a] > [i̯a]. O succesiune de cuvinte ca *încuie acum* pronunțată în așa fel încât forma verbală devine bisilabică (ceea ce, când este vorba despre versificație, impune folosirea cratimei: *încuie-acum*) se confundă cu *încui acum*.

Ținând seamă de cele arătate mai sus, considerăm că ultimele două cuvinte din succesiunea (sau presupusa succesiune) *în badie așa* ar fi trebuit să fie notate [badíi̯-așà], transcriere care, cât timp nu știm ce anume este cuvântul urmat de adverb, permite două (sau chiar patru) transcrieri ortografice literarizate ale formei notate fonetic [badíi̯]: *badie*, *badii* (și, eventual, *bădie*, *bădii*).

Trecând acum la examinarea aspectului semantic al problemei, menționăm că Iulia Mărgărit acceptă părerea lui L. Șăineanu (exprimată însă cu rezerve de el și bazată pe o singură sursă) potrivit căreia ne găsim în prezența unui cuvânt *badie* cu sensul originar „cutie" (după savantul precitat împrumutat din tătară). Această părere este, la prima vedere, în concordanță cu indiciile furnizate de contextele lui *badie* în producțiile folclorice. Reproducem, cu multe scurtări, exemplele date de Iulia Mărgărit: „Și ți-oi da eu ție / [...] Papuci în badii / Aduși din Indii"; „Ș-a cumpărat [...] / Papuci îmbadii / Perechea lor cinci mii"; „Că se-nchină jupânul mire / Cu ciuboțele-n badei / Poftim ține / Să-ți fie de bine".

Al doilea exemplu este însoțit în cartea Iuliei Mărgărit de observația următoare: „Grafia în care este notat cuvântul atestă nerecunoașterea (sau necunoașterea) acestuia în construcția cu care a pătruns și, probabil, s-a impus: *papuci în badii*" (p. 23). Cu privire la al treilea exemplu se spune că el confirmă „aceeași nestăpânire atât a termenului, cât și a sintagmei prin care a fost preluat. Neînțelegerea lor explică dezagregarea, reorganizarea și transmiterea aproximativă a secvenței" (p. 24). În continuare, bazându-se și pe contextul lui *badie* din relatarea înregistrată în Vrancea – din care credem că este suficient să reproducem (într-o transcriere simplificată) o mică parte: „io am plecat așa lejer [...] în pantof, în badie-așa [...] lejer, pantofu descheiet, numa-n cămașă, în pantalon așa" –, Iulia Mărgărit încearcă să explice „evoluția de sens de la «cutie» la «în ținută lejeră; comod»". Iată, pe scurt, explicația propusă: „Presupunem că încălțămintea adusă atât de departe (Indii) [...] excela, desigur, prin calități

recunoscute: fineţe, comoditate, uşurinţă la purtat, mai cu seamă prin raportare la accesoriile ţărăneşti rudimentare. De aici, perceperea sintagmei *în badie* ca element locuţional adjectival (adverbial) cu înţelesul «uşor; comod; p. e x t. neglijent până la comoditate» (referitor la modul de a se îmbrăca al unei persoane)" (p. 24).

După opinia noastră nu este convingătoare identificarea unei locuţiuni *în badie*, iar, dacă s-ar admite totuşi că această locuţiune există, ar fi greu de imaginat o evoluţie de la sensul „cutie" (folosită ca ambalaj pentru un „articol de lux", cum notează Iulia Mărgărit; p. 24) al presupusului *badie* la sensurile „comod" şi „neglijent" ale presupusei locuţiuni *în badie*.

Poate că B. P. Hasdeu nu face apel la un argument valabil când, referindu-se la primul dintre exemplele prezentate la începutul acestei note (singurul care îi era cunoscut), afirmă că „«papuci în cutii» n-are nici un sens, de vreme ce în cutii se poate aduce orişice şi n-ar fi vreo deosebită laudă pentru papuci" (în anumite situaţii cutia poate fi totuşi un element de lux!), dar credem că are dreptate când scrie „noi ne temem foarte mult că «în *badii*» va fi o greşeală de tipar sau o greşeală de auz, una din două" şi se întreabă: „Nu cumva «în badii» ar trebui cetit *îmbadiĭ*, plural de la un adjectiv *îmbadiŭ*?" (B. Petriceicu-Hasdeu, *Etymologicum magnum Romaniae. Dicţionarul limbei istorice şi poporane a românilor*. Ediţie îngrijită şi studiu introductiv de Grigore Brâncuş. 3, Bucureşti, 1976, p. 80–81).

După părerea noastră (care echivalează cu adeziunea la punctul de vedere al lui B. P. Hasdeu) în secvenţa interpretată de Iulia Mărgărit ca *în badie aşa* avem a face, după toate probabilităţile, cu o formă de plural a unui adjectiv substantivizat (cf. *roşii* „pătlăgele roşii"). Această formă este sau *îmbadii* (devenită, în mod accidental, *badii* ca urmare a unei haplologii produse în îmbinarea *în îmbadii*), sau, mai puţin probabil, **badii* (deci *îmbadiu* ar avea o variantă, mai nouă, **badiu*).

În partea finală a articolului *badie* (cu indicația „s. f." urmată de semnul „?") din opera sa citată mai sus, B. P. Hasdeu lasă să se înțeleagă că înclină să dea un răspuns afirmativ întrebării dacă nu cumva *în badii* este, în realitate, *îmbadii*: „În acest caz cuvântul ar fi tot turcesc [cum susținuse, la un moment dat, L. Şăineanu – *n. n.*], dar din arabul *bédi* «nouveau, rare, merveilleux», ceea ce ar avea un sens cât se poate de potrivit: «papuci minunați, rari, de modă nouă»".

Din prezența în DA a unui articol *îmbadiu* (la care Iulia Mărgărit nu se referă) reiese că în acest dicționar este acceptată părerea lui B. P. Hasdeu cu privire la forma şi la statutul gramatical al cuvântului în discuție (la citatele în care apar formele *îmbadii* şi *îmbadei* se menționează că acestea sunt scrise în surse *în badii* şi, respectiv, *'n badei*). Etimologia propusă (doar ca probabilă) este însă alta: „Ar putea fi o corupție a turc. *abeden* «bun, frumos»" (se trimite şi la dicționarul lui B. P. Hasdeu). Problema sensului rămâne nerezolvată: „(Cuvânt ieşit din uz, al cărui înțeles nu se poate preciza. Se găseşte în câteva poezii populare). Frumos?".

Nu putem să propunem o etimologie, dar, cum rezultă din rândurile precedente ale notei de față, credem că urmează să fie stabilită originea adjectivului *îmbadiu*, nu a substantivului *badie*, un cuvânt a cărui existență în limba română cu sensul „cutie" sau ca element component al unei expresii *în badie* „comod" nu este, deocamdată, dovedită. Proveniența lui *îmbadiu* din turcă este foarte probabilă. În ce priveşte sensul acestui adjectiv, o ipoteză plauzibilă ni se pare a fi următoarea: *îmbadiu* a însemnat inițial „(deosebit de) frumos" – sens deductibil din contextele cuvântului în producțiile folclorice –, dar a ajuns să aibă sensul atestat în textul dialectal din Vrancea – după opinia noastră, nu „comod" ci, în legătură cu numele unor obiecte de încălțăminte (sau de îmbrăcăminte), „de slabă calitate, în stare proastă" – printr-un proces de degradare semantică (cf. *serai* „palat", dar, prin Moldova, şi „grajd"; DLR).

BAI. În DA, s. v. *bade*, este înregistrată „forma scurtată” a acestui cuvânt, *bai*, pentru care se dă un singur citat, dintr-un document scris într-o localitate din fostul comitat Făgăraş şi datat circa 1765: „«Bai Davide», [zice popa], «domnia ta ţâi cu mine». Eu am zis: «Aş ţinea, dar alţi[i] să tem, nu ţân niminea şi pentru aceea nici eu nu îndrăznesc»”. Dispunem acum şi de o atestare într-un grai actual: în glosarul volumului *Texte dialectale şi glosar. Bistriţa-Năsăud*, publicate de Maria Marin şi Marilena Tiugan, [Bucureşti], 1987, *bai* „bade” apare însoţit de exemplul următor: „Nu ştiu, bai-to Simion a fost aşa de supărat”. După cum se va vedea, problema statutului acestei forme din punct de vedere lexicografic nu este tocmai simplă.

În vorbirea curentă (mai ales într-un tempo allegro), înainte de un cuvânt cu [a] iniţial neaccentuat [e] din *bade* poate să nu se menţină ca atare, ci să devină [e̯], prin sinereză: *bade-Alexandre*, *bade-al meu*; după o consoană prepalatală secvenţa [ea] devine uneori [a]: [bad′aleksandre]. Înainte de un adjectiv posesiv sau de un alt cuvânt cu iniţială consonantică, când [e] nu se menţine ca sunet silabic (ca în *bade Davide*, *bade-to*), ar fi de aşteptat, teoretic vorbind, să apară secvenţele [dⁱ] + consoană sau [d′] + consoană: [badⁱto], [bad′to]. Secvenţele de sunete de tipul „oclusivă nepalatală + [ⁱ] + consoană” sau „oclusivă (pre)palatală + consoană”, inexistente în interiorul cuvântului, sunt însă greu tolerabile. Ca urmare, dintre trăsăturile vocalei [e] din *bade* se păstrează numai localizarea palatală, care se combină cu trăsăturile unui element semiconsonantic, constituindu-se astfel un grup de sunete obişnuit: *bade-to* > [bai̯to]. Este de menţionat, în acest context, „chemarea” care putea fi auzită, până nu de mult, pe străzile Bucureştiului (şi, probabil, şi prin alte părţi): [hai̯ne vei̯ kumpăr] = *haine vechi cumpăr*, cu transformarea lui [vek′] sau [vei̯k′] în [vei̯] şi deci cu evitarea secvenţei [k′k]. Pe bună dreptate, în DLR nu a fost înregistrată forma *vei* ca variantă a lui *vechi*.

Se pune întrebarea dacă nu cumva *bai* se explică la fel ca *vei*, ceea ce ar însemna că nu este cazul ca forma din titlul notei

de față să figureze în dicționare ca variantă a lui *bade*. Înclinăm spre interpretarea conform căreia *bai* din cele două exemple citate mai sus se datorează unui fenomen de fonetică sintactică. Ea pare a fi contrazisă de faptul că este atestată forma de vocativ *baie*, notată pe o hartă din ALR I 2, la care trimite Vasile Scurtu, *Termenii de înrudire în limba română*, București, 1966, p. 266: *baie Niculaie* (într-o localitate din apropierea Sighișoarei); este evident că aici nu mai poate fi vorba despre un [i̯] care ar fi apărut în locul unei oclusive, pentru a se evita un grup de sunete nesilabice dificil. Foarte probabil însă, acest *baie* este forma de vocativ a unui cuvânt diferit de *bade*. În lista de „prescurtări și trunchieri" ale lui *bade* dată de V. Scurtu găsim, în locul citat mai sus, și un *baie* (formă nearticulată de vocativ sau/și de nominativ?), identificat pe baza unui exemplu din Banat în care apare forma articulată *baia*: „O vinit baia Vasile". Ne aflăm, desigur, în prezența unui împrumut din sârbă (vezi Tomici, DSR, s. v. *baja*[4] „tătic, tătuță; frățior; unchi, nene"). Dacă, așa cum presupunem, în *baie Niculaie* apare vocativul corespunzător nominativului cu articol hotărât *baia* (cf. *nene* față de *nenea*) și, evident, și unui nominativ fără articol *baie*, înseamnă că *bai Davide* (din documentul de pe la 1765) și *baito* (din glosarul amintit mai sus) nu pot dovedi existența în română a unei forme *bai* (necondiționată de anumite contexte fonetice), cu statutul de sinonim sau de variantă (demnă de a figura în dicționare) a lui *bade*.

BĂGA. Acestui cuvânt – a cărui origine a fost mult discutată în lingvistica românească – i-am consacrat o notă într-un volum apărut cu câțiva ani în urmă (Avram, NCE, p. 36–43). Am susținut acolo că la baza lui *băga* se află lat. *caua* „groapă", devenit, prin bine cunoscutul fenomen al sonorizării velarei inițiale, **gaua* și, după metateza [g]...[u̯] > [u̯]...[g] și transformarea lui [u̯] în [b], **baga*. Pentru a explica forma actuală a verbului am invocat fenomenul, bine atestat, al echivalenței semantice între verbe cu și fără prefix în latina târzie (deci lat. **imbagare*

= **bagare*), respectiv, cu şi fără prefixul *în-/îm-* în română, iar sensul „a vârî, a introduce" l-am explicat printr-o generalizare: „a băga în groapă" > „a băga".

Probleme originii lui *băga* a fost repusă în discuţie de Pârvu Boerescu, LR L, 2001, 5–6, p. 269–274. Soluţia etimologică nouă propusă este precedată de o analiză critică a soluţiilor anterioare (unele dintre cele mai vechi au fost examinate, succint, şi de noi). În rândurile următoare ne vom opri la părţile din această analiză care conţin obiecţii referitoare la contribuţia noastră, iar, în continuare, ne vom pronunţa asupra etimologiei propuse de P. Boerescu.

Obiecţia cu caracter general care ne priveşte este următoarea: avem a face „cu prea multe forme *neatestate*, care nu au lăsat urmaşi în nicio limbă romanică, iar din această cauză evoluţiile propuse, deşi sunt posibile, nu sunt în acelaşi timp şi probabile, neavând necesarul suport lingvistic real" (p. 270). La această obiecţie răspundem afirmând că relevant nu este numărul formelor neatestate (şi P. Boerescu invocă astfel de forme!), ci gradul de plauzibilitate al fiecăreia dintre ipotezele pe baza cărora au fost ele reconstruite; or, transformările fonetice invocate nefiind câtuşi de puţin neobişnuite, nu vedem de ce formele în cauză nu pot fi considerate probabile (cât despre aspectul semantic al chestiunii, nu înţelegem de ce P. Boerescu pune semnul „!" după **baga*, glosat de noi „groapă", din moment ce admite posibilitatea ca la această formă să se fi ajuns de la lat. *caua*, cum se poate deduce din citatul precedent).

Obiecţia principală pleacă de la faptul că, după opinia lui P. Boerescu, „spre deosebire de rom. *a îngropa*, *a îmbuca*, *a îngăura* etc., respectiv de lat. *invaginare* etc. şi de presupusul etimon lat. **imbagare*, caracteristica verbului *a băga* este aceea că nu conţine în sine determinarea interiorităţii. «Recipientul», «locul» acţiunii de *a băga* este cât se poate de indiferent şi exterior raportat la verb" (p. 270–271). Chiar dacă admitem însă că aşa stau lucrurile astăzi, nu putem să susţinem că la fel de indiferent faţă de noţiunea de „interioritate" era verbul cu sensul

lui f u n d a m e n t a l o r i g i n a r. Evoluția de la „a introduce în ceva anume (respectiv, într-o groapă, într-o cavitate)" la „a introduce (în general)" a putut fi urmată de evoluții prin care cuvântul a dobândit şi sensuri mai noi, foarte variate, nu neapărat legate în mod evident de „a introduce".

Întocmai ca unii dintre cercetătorii care l-au precedat (inclusiv semnatarul rândurilor de față), P. Boerescu este de părere că verbul *băga* este moştenit din latină. Iată soluția propusă: „singurul etimon corect din punct de vedere fonetic al verbului *a băga* este [...] un arhaic **vag-are* / **bag-are*, varianta cu *v* inițial fiind, în egală măsură, acceptabilă şi concordantă cu evoluțiile fonetice ale limbii române" (p. 271; remarcăm, în treacăt, că transformarea lat. *v* = [u̯] în [b] – prin care s-a ajuns la forma, neatestată, *bagare* – este una dintre schimbările fonetice pe care Pârvu Boerescu le considerase, la pagina precedentă, posibile, dar nu probabile). Aici autorul are în vedere nu un lat. **bagare* derivat de la *caua* sau provenit dintr-un alt substantiv (vezi etimologiile date de G. Giuglea şi, respectiv, de W. Meyer-Lübke, menționate la p. 269), ci un alt cuvânt: „*vago*, *vagare*, formă latină arhaică pentru *vagor*, *vagari*".

Ajungem acum la punctul central şi, incontestabil, elementul original esențial din argumentarea noii soluții etimologice propuse, element care se situează în domeniul semanticii.

Plecând de la o observație a lui B. P. Hasdeu, P. Boerescu consideră că „verbul *a băga* aparține, din punct de vedere semantic şi funcțional, categoriei verbelor care exprimă o *mişcare*, analogă – la modul cel mai general – cu *mersul omului*", ceea ce conduce la posibilitatea stabilirii unei relații între acest verb şi lat. *vagare* „a rătăci; a fi agitat de vânt; a ondula" (p. 271; se menționează şi că „lat. *vagor* înseamnă, printre altele, «a merge încoace şi încolo», «a se mişca»"). Sunt recunoscute „dificultățile evoluției semantice de la lat., *vagare* / *vagari* la rom. *a băga*" (p. 272), dar ele nu sunt socotite

insurmontabile, întrucât ipoteza unei asemenea evoluții este sprijinită, după opinia lui P. Boerescu, atât de unele fapte, cât şi de... alte ipoteze. Argumentele prezentate sunt următoarele (p. 273–274):

1° O „primă ipoteză”: „relația semantică între lat. *vagari* / *vagare* (cu sensul generic de «a se mişca încoace şi încolo», devenit apoi verb tranzitiv) şi lat. *theca* «teaca» (unei săbii etc.) este firească, deoarece acestei relații îi este specifică mişcarea alternativă de a băga şi a scoate sabia din teacă, cu o restrângere de sens ulterioară doar la mişcarea de a băga sabia în teacă. Ipoteza noastră s-ar mai putea sprijini şi pe probabilitatea apartenenței lat. *vago*, *vagare* la jargonul militar al armatei romane”.

2° Semantica verbului *băga* „include, în plus față de sensurile curente date de dicționare, o puternică conotație sexuală”, trăsătură care se regăseşte în semantica verbului *fus* din albaneză (cu sensul de bază „a băga, a introduce; a vârî”; vezi DAlbR). Această conotație este ilustrată „mult mai complet în dialectul aromân” (exemplu: ar. „s-bagâ cu cari s-hibâ, bârbatu s-hibă” = dr. „se culcă cu oricine, bărbat să fie”; p. 274).

3° Prin conotația sexuală a cuvântului românesc în discuție „se poate explica atât faptul că verbul latin, inițial intranzitiv, devine tranzitiv, cât şi intersectarea dintre sensul unei mişcări «încoace şi încolo» şi sensul «a face să intre sau a intra undeva; a (se) introduce, a (se) vârî»”, iar acest ultim sens s-ar explica uşor dacă s-ar adăuga „şi o a treia ipoteză, care le completează şi le susține pe primele două în contextele menționate”, potrivit căreia sensul lat. *vagare* (respectiv, cel al urmaşului acestui cuvânt, rom. *băga*) a fost influențat de sensurile altor verbe, cum ar fi lat. *figere* sau unele verbe din greaca veche şi din neogreacă.

Se poate constata că, pornindu-se de la sensurile atestate ale lat. *vagare*, se presupune că a avut loc o primă restrângere a conținutului semantic al acestui cuvânt (de la „a se mişca încoace şi încolo” s-a ajuns la „a băga şi a scoate”), însoțită de o schimbare a diatezei, şi, după aceea, prin ipoteza menționată sub

1°, se invocă o a doua restrângere („a băga şi a scoate" > „a băga"). Este greu de văzut însă într-o explicaţie întemeiată pe admiterea acestor schimbări o soluţie mai avantajoasă, sub aspectul plauzibilităţii, decât soluţia propusă de noi (o singură schimbare pe plan semantic: „a băga într-un anumit tip de «recipient»" > „a băga").

În ce priveşte argumentul de sub 2°, considerăm că rămâne nedemonstrată existenţa unei conotaţii sexuale (şi încă una „puternică"!) în conţinutul semantic al lui *băga* (ca să nu mai vorbim de legătura dintre această conotaţie şi transformarea lat. *vagare* dintr-un verb intranzitiv în unul tranzitiv). În anumite contexte lingvistice şi situaţionale, multe verbe pot fi folosite ca eufemisme, pentru a desemna acţiuni diferite de cele corespunzătoare sensurilor lor de bază, fără însă ca prin aceasta diversele lor conotaţii ocazionale să dobândească şi valoarea de trăsături intrinseci ale conţinutului lor semantic.

În sfârşit, avem de observat că ipoteza unei spectaculoase succesiuni de schimbări semantice pe care le-ar fi suferit lat. *vagare* „a rătăci etc." nu devine mai solidă prin invocarea unor probabile influenţe venite din partea altor verbe, latineşti sau greceşti.

În concluzie, în ciuda amplei documentări şi a numeroaselor paralelisme aduse în discuţie, soluţia propusă de P. Boerescu cu privire la originea lui *băga* este, după opinia noastră, neconvingătoare. Explicaţia dată de noi acestui cuvânt prezintă, desigur, neajunsul oricărei explicaţii în care se face apel la forme reconstruite (astfel de forme se întâlnesc şi în numeroase etimologii unanim acceptate). Obiecţiile care i s-au adus nu ne pot însă determina să renunţăm la ea.

BĂLURĂ. Este un omonim al lui *bălură* „brânduşă-de-toamnă", care, la rândul lui, este considerat în DA ca, probabil, unul şi acelaşi cuvânt cu *bălur*, numele altor două plante, explicat ca împrumut din bg. *balur*. Deşi este tratat într-un articol separat, termenul din titlul notei de faţă (cu „etimologia necunoscută") apare în DA însoţit de ipoteza conform căreia am

avea a face doar cu un sens rar al cuvântului din terminologia botanică. Iată conținutul articolului la care ne referim: „(Rar; înțeles nesigur; poate o interpretare greșită a celui ce l-a auzit, înțelegând pământul în loc de planta ce i-o va fi arătat cineva). Pământ lunecos și moale. «*Bălură* = glatter, weicher Boden». (Titești, în Argeș; atestat numai în) Jahresber. VII, 82".

Avem acum la dispoziție date care infirmă ipoteza din DA. Cu sensul considerat acolo nesigur, *bălură* a fost înregistrat de Ion Nijloveanu, în LEX. REG. II, p. 11 („alunecuș, udeală", în fosta regiune Argeș), de Udrescu, *Glosar* („strat de noroi alunecos, care se formează în urma unei bure de ploaie sau a unei ninsori ușoare") și de Bărbuț, DO („alunecuș, mâzgă, udeală, umezeală").

Bălură „pământ lunecos și moale" nu are legătură cu numele de plantă. Este rezultatul unei metateze produse în **bărulă*, derivat de la *bară* „loc băltos, mocirlă". Acesta din urmă, dat ca având circulație „prin Banat și prin Ungaria", este considerat în DA un împrumut din sb. *bara* (la Tomici, DSR, tradus „baltă; smârc, mocirlă"); mai probabilă ni se pare o etimologie multiplă: vezi bg. *bara* „pârâiaș; băltoacă" (Iovan, DBR).

Sextil Pușcariu, *Die rumänischen Diminutivsuffixe*, Leipzig, 1899, p. 94, observă că descendenții lat. *-ullus*, *-ulla* nu sunt sufixe productive în limbile romanice (fac excepție unele dialecte italiene), dar presupune că în română *-ul*, *-ulă* avea o productivitate mai mare în trecut. Putem menționa, după Pascu, *Sufixele*, p. 279–280, cinci cuvinte cu sufixul *-ulă*: *brădulă* „bâtă mare de brad", *căntulă* „un fel de vas de lut" (< *cantă*), *bujdulă* „casă stricată" (< *bujdă*), *ciuciulă* „pisc, culme" (< *ciuc*), *trăgulă* „curcubetă de tras vin" (< *trăgace*, „prin substituție de sufix"). Cu același sufix s-a format **bărulă*, devenit, apoi, printr-un accident fonetic, *bălură*.

BĂRĂTATE. Nu apare în DA, dar a fost înregistrat de Vasile Frățilă, EIC, p. 19, într-o localitate din județul Alba, în expresia *a avea bărătate cu cineva / cu ceva*, cu sensurile

„a avea de lucru; a avea necaz; a avea de furcă cu cineva sau ceva"; acelaşi cercetător observă că *bărătate* este înrudit cu verbul *bărăta* „a nu mai tăcea din gură (ocărând)" (plus alte sensuri; vezi mai jos). Cum arată Teofil Teaha, în FD I, 1958, p. 111 (unde pentru *bărăta* se dau sensurile „a striga în gura mare, a plânge după cineva, a simţi lipsa cuiva") şi, apoi, în lucrarea sa citată de V. Frăţilă – Teaha, CN, p. 109–111 –, etimologia verbului românesc a fost dată de I.-A. Candrea, în „Grai şi suflet" VI, 1934, p. 32: lat. **balatrare* „a ţipa".

Întrucât cu sufixul *-ătate* se formează derivate de la adjective, credem că *bărătate* nu provine din *bărăta* (prin intermediul formei **bărătătate*) – explicaţia propusă de V. Frăţilă –, ci din adjectivul (< participiul) *bărătat* (cf. *însemnătate*, din *însemnat*, nu din *însemna*; vezi Pascu, *Sufixele*, p. 21: „*-ătate* se reduce la *-ate*, atunci când derivarea se face de la adiective [sic] în *-at*, *-ât*").

În ce priveşte cuvântul de la care a fost derivat *bărătate* cu sensurile din expresia citată de V. Frăţilă, credem că *bărătat* nu putea fi, pe plan semantic, echivalent cu participii ca *plâns*, *strigat* (vezi sensurile verbului menţionate de T. Teaha). Pentru a explica sensurile acestei expresii trebuie să plecăm de la un *bărătat* cu un înţeles care nu se leagă de cel al lat. **balatrare*. După părerea noastră la „a avea de lucru; a avea necaz; a avea de furcă" s-a ajuns ca urmare a influenţei exercitate asupra lui *bărăta* (şi asupra cuvintelor din familia lui) de un paronim al acestui verb. Ne referim la *bărătui*, din sb. *baratati*, tradus „a neguţa" în DA (unde este dată această etimologie) şi „a manevra, a răscoli, a răvăşi, a unelti" de Tomici, DSR. Sensurile lui *bărătui* sunt indicate în DA prin reproducerea explicaţiilor date în surse: „*a bărătui*: a răzbate la târg când se tocmeşte marfa"; „*bărătuie* şi *bărăştuie* = umblă, trage nădejde la ceva". Deşi aceste explicaţii nu sunt prea clare, ni se pare evident că în ambele cazuri este prezentă ideea de „a manevra, a acţiona (cu dificultate) pentru a obţine ceva", ceea ce ne îndreaptă spre sensurile cuvântului sârbesc citat, nu spre cele ale lui *bărăta* indicate de DA (sensurile lui *bărăta* şi ale cuvintelor din familia lui sunt prezentate pe larg şi ilustrate cu numeroase exemple de

Teofil Teaha, *Cuvinte latineşti moştenite în graiurile româneşti actuale*, Bucureşti, 2005, p. 199–206).

În dicţionarul academic este înregistrat şi verbul *brătălui* „a se căzni fără spor" (în Mehedinţi). După toate probabilităţile, este o variantă a lui *bărătui* (la care se face trimitere), apărută ca urmare a unei schimbări de sufix şi a unei sincope: *bărătui* > **bărătălui* > *brătălui*. Dacă această presupunere corespunde realităţii, înseamnă că dispunem de o confirmare a ceea ce am susţinut mai sus cu privire la sensurile lui *bărătui* (şi, implicit, la unul dintre sensurile lui *bărăta*). De altfel, interpretarea pe care am propus-o este sprijinită de faptul că *bărătui* a fost înregistrat cu sensul „a munci din greu; a trudi" într-o localitate apropiată de Făgăraş (Traian Cucu, în LEX. REG. II, p. 48).

Menţionăm, înainte de a încheia, că, alături de influenţa exercitată pe plan semantic de *bărătui* asupra lui *bărăta*, s-a produs o influenţă de acelaşi fel în sens invers; aşa se explică sensul „a vorbi mult, a încerca să convingă cu un potop de vorbe" al lui *bărătui*, atestat într-o localitate din apropierea Făgăraşului (vezi p. 200 din lucrarea precitată a lui T. Teaha). Cum am văzut însă, pentru sensul lui *bărătate* şi pentru cel al expresiei *a avea bărătate* prezintă interes prima dintre cele două influenţe.

BOLUN. Denumeşte „un fel de ciupercă gălbuie" (care „se prepară în multe feluri") şi este sinonim cu *burete-de-salcie*, conform unui răspuns la *Chestionarul* lui B. P. Hasdeu, obţinut dintr-o localitate din judeţul Dâmbovita (unica sursă menţionată în DA, unde cuvântul apare fără etimologie). Credem că avem a face cu o variantă a lui *bolând* „nebun", neînregistrată în dicţionare, dar a cărei existenţă cu valoare de adjectiv poate fi presupusă, pe baza constatării că sunt atestate, pe de o parte, varianta *bolund* (cu un vocalism care se regăseşte în *bolun*) şi, pe de altă parte, varianta *bolân* (fără [d] la finală, ca şi *bolun*; vezi DA, s. v. *bolând*).

Din ceea ce se arată în DA, s. v. *burete*, cu privire la sensurile lui *burete-de-salcie* rezultă că prin acest compus este

denumită atât planta comestibilă (numită şi *bolun*), cât şi planta – tot o ciupercă – necomestibilă din care se face iasca. Asemenea cazuri de polisemie fiind foarte frecvente în terminologia botanică populară, credem că la substantivul din titlul notei de faţă s-a ajuns plecându-se de la adjectivul din *burete-bolun*, compus cu sensul originar „(specie de) ciupercă otrăvitoare" şi, apoi, cu sensul „(specie de) ciupercă comestibilă". Pentru reflectarea asocierii între sensurile „otrăvitor, veninos" şi „nebun" în numele de plante cf., de exemplu, *bolândariţă* „ciumăfaie" (DA; se adaugă timiterea „cfr. *nebunariţă*"); pentru posibilitatea ca acelaşi termen să denumească (fireşte, nu în acelaşi grai) o ciupercă otrăvitoare şi una comestibilă cf. *burete-porcesc* „ciupercă veninoasă", dar şi „ciupercă bună de mâncare" (DA, s. v. *burete*, II 1°).

BORGHILI. A fost înregistrat în judeţul Sălaj, cu sensul „a dumica, a tăia carnea în bucăţi mari" (DA). Este unul şi acelaşi cuvânt cu *bordili* „a vaccina" (în Maramureş; vezi Gheorghe Pop, în LEX. REG. II, p. 107, şi Gh. Boga, în acelaşi volum, p. 109). Pentru legătura dintre sensurile „a tăia (carnea)" şi „a vaccina" cf. *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Transilvania*. II, de Grigore Rusu, Viorel Bidian, Dumitru Loşonţi, Bucureşti 1997, harta 191, punctele 362, 382, 382, 413, 416, 421, 445, 446: *taie de bubat*, *taie de vărsat* sau *taie la mână* „vaccinează".

Sub forma din titlul acestei note, verbul figurează (cu menţiunea „sans étymologie") în lista derivatelor în *-li* întocmită de A. Graur, BL IV, 1936 (vezi p. 91); el este însă, de fapt, un derivat cu sufixul *-i* de la cuvântul care la Tamás, EWUER apare, ca titlu de articol, sub forma *borbil* şi înseamnă atât „Friseur, Barbier: coiffeur, barbier", cât şi „Feldscher: chirurgien". Ca urmare a palatalizării labialelor s-a ajuns la formele notate cu *d* la iniţiala silabei a doua (vezi mai sus), literă corespunzătoare prepalatalei [d′] (exemple în dicţionarul precitat). Etimologia indicată de L. Tamás – „ung. *borbély* 'id.'" – este cea dată de N. Drăganu, DR IV, 1924–1926, partea 2,

p. 1080 („*borgil* «medic» < ung. *borbély* «bărbier»”; aici *gi* = [ǵi]), unde este avută în vedere o variantă notată de T. Papahagi în Maramureş (cf. *borghil* „bărbier, frizer”, tot în Maramureş; Eugenia Dragoş, în LEX. REG. I, p. 16).

Este evident că sensul „a tăia (carnea)” al lui *borghili* – care ar fi trebuit să apară în DA sub forma *borbili* – este figurat şi că el se leagă de cel de al doilea dintre sensurile proprii ale lui *borbil*, „felcer” (sau „medic”), nu „frizer” (sau „bărbier”); tăierea cărnii a fost asemănată, în glumă, cu o acţiune executată în scopuri medicale.

BOSNAT. Cuvântul – glosat „posomorât, bosumflat, îmbufnat” – este considerat în DA cu etimologia necunoscută, dar tot acolo se emite ipoteza potrivit căreia el este „probabil, înrudit cu *bosumflat*” şi, în acelaşi timp, se face trimiterea „cf. ung. *boszantó* «supărăcios»”. Într-adevăr, sensurile celor două cuvinte româneşti şi faptul că acestea încep cu aceeaşi secvenţă de sunete, [bos], par să justifice ipoteza etimologică la care ne referim. Este însă, totodată, evident că *bosnat* nu poate să provină din *bosumflat*; mai curând cel dintâi va fi contribuit, poate, într-un mod oarecare, la crearea celui de al doilea, în a cărui parte finală se recunoaşte radicalul din *umfla* (*bosumfla* este cu „etimologia necunoscută” în DA, dar în articolul cu acest titlu se menţionează că verbul românesc „aminteşte”, între altele, pe magh. *boszú* „mânie”).

Credem că problema etimologiei lui *bosnat* poate fi rezolvată luându-se ca punct de plecare cuvântul maghiar cu sensul „supărăcios” menţionat în DA. Magh. *boszantó* a devenit, în mod normal, **bosăntău* în limba română; prin metateză, a apărut, apoi, forma **bosnătău*, de la care, prin derivare regresivă, s-a ajuns la *bosnat*. Pe plan sincronic, raportul dintre *bosnat* şi **bosnătău* este identic cu raportul dintre *moale* şi *molău* („molâu” şi, ca substantiv, numele unui peşte), *spân* şi *spânău*, *şarg* şi *şergău* (cu varianta *şargău*), perechi de cuvinte care însă s-au constituit prin derivare propriu-zisă (progresivă; vezi DLR); la acestea poate fi adăugată perechea de adjective

molatic – *moliticău* (ultimul, cu „etimologia necunoscută” în DLR, a fost explicat de noi, în LR XXI, 1972, 4, p. 286; vezi acum Avram, PE, p. 133).

Întrucât fluctuaţia [o] ~ [u] nu este neobişnuită, iar *bosnat* a putut fi interpretat ca participiu, este neîndoielnică legătura pe care o stabileşte DA între acest cuvânt şi verbul reflexiv *busna* „a se mânia, a se supăra, a se bosumfla” (în partea etimologică a articolului *busna* citim: „Pentru etimologie, cfr. *bosnat*”). Prin urmare, ca şi *bosnat* din **bosnătău* (< **bosăntău* < magh. *boszantó*), prin derivare regresivă s-a format *busna* din *bosnat.*

BOTEI. Cunoscut în Moldova, Bucovina, Maramureş şi Banat, cuvântul apare în DA însoţit de o amplă definiţie (întreruptă de trimiteri la surse pentru diversele nuanţe de sens), pe care o rezumăm astfel: „turmă de ovine”. Nu se propune nicio etimologie şi nici măcar nu se emite vreo ipoteză cu privire la posibilitatea existenţei unei legături între *botei* şi (unul dintre) următoarele două cuvinte, care, cum vom încerca să arătăm, ne oferă elemente suficiente pentru stabilirea originii cuvântului din titlul notei de faţă:

Boaită. Conform indicaţiei din DA, „se zice boilor (slabi)” (se adaugă trimiterea „cf. *boală*”). În partea etimologică a articolului în cauză citim: „Pare a fi ung. (în Trei-Scaune) *bojti* «vite cornute, cu părul lung şi miţos între coarne», cfr. *boitar*”.

Boitar. Sunt înregistrate două (sub)sensuri: 1° „fiecare turmă [de porci] are câte un păstor şi fiecare păstor e ajutat de doi-trei băieţi, *boitarii*” (fraza nu este tipărită în întregime cu caractere cursive – cum se procedează de regulă cu citatele –, dar se trimite la un volum al lui I. Slavici); 2° „cioban care mână turma de oi din urmă, mânător” (în Muscel; la Tamás, EWUER sunt menţionate surse din care rezultă că *boitar* „Hirtenjunge: jeune pâtre, berger” circulă şi în Transilvania, Banat şi Crişana). Partea etimologică a articolului conţine următoarele indicaţii: „Cuvântul se găseşte şi în ung. *bojtár* «ciobănaş» şi e înrudit cu *boaită*”.

În dicţionarul lui L. Tamás *boaită* nu apare ca titlu de articol. S. v. *boitar*, lingvistul maghiar îşi exprimă îndoiala cu

privire la existența unei legături între acest cuvânt şi *boaită*: „Das von DAcR angenommene Zusammenhängen von *boitar* mit *boaită* (Schmähwort) ist sehr unsicher”. Noi credem însă că înrudirea admisă în DA nu poate fi contestată: este improbabilă proveniența lui *boitar* (cu o largă răspândire în vestul țării) din magh. *bojti* cu sensul înregistrat în sud-estul Transilvaniei (vezi mai sus) – cuvânt cu care, pe plan semantic, nici *boaită* nu se află într-o relație destul de clară –, dar este evident că, sub aspect formal şi, în parte, din punct de vedere semantic, perechea *boaită – boitar* este de acelaşi tip cu perechile *vacă – văcar*, *oaie – oier* etc. (cuvântul fără sufix denumeşte un animal, iar cel cu sufix o persoană). În *boaită* şi în *boitar* poate fi identificat un radical *boit-*, independent de originea celor două cuvinte şi de statutul morfologic originar al segmentului *-ar* din *boitar*.

După părerea noastră radicalul din *boaită* şi *boitar* se regăseşte în cuvântul *botei*. Făcând această afirmație ne întemeiem atât pe faptele prezentate mai sus, cât şi pe o constatare privitoare la numele de agent cu sensul „păzitor de animale”. Acestea sunt termeni ai unor perechi de cuvinte de două tipuri: în unele numele de agent se leagă formal de un substantiv care denumeşte o specie de animal, în altele de un substantiv care denumeşte un grup de animale de acelaşi fel; cf., pe de o parte, *vacă – văcar* şi, pe de altă parte, *herghelie – herghelegiu*. S-ar putea ca *boaită* – care nu este exclus să fi însemnat la început „animal patruped domestic (mare)”, nu neapărat „bou” – să fi fost format prin derivare regresivă de la *boitar*, ceea ce a dus la constituirea unui cuplu asemănător cu *vacă – văcar*. Mai importantă însă pentru problema pe care o discutăm este sinonimia lui *văcar*, termen al unei perechi aparținând primului tip, cu *ciurdar*, care formează cu *ciurdă* (< magh. *csorda*) o pereche de tipul al doilea. Toate aceste relații şi corelații au făcut posibilă crearea unui cuvânt cu sensul „grup de animale de acelaşi fel”, în speță „turmă de ovine”, cu punctul de plecare în *boitar* „păzitor al unei turme de ovine”. Este evident că din punct de vedere semantic între *boitar* şi

botei există, pe plan sincronic, acelaşi raport ca între *ciurdar* şi *ciurdă*.

Presupunem că la *botei* (cu varianta *boteu*) s-a ajuns prin intermediul formei **boitei*. Ar fi fost de aşteptat ca de la *boitar* să se creeze, prin derivare regresivă, **boit*. În ipoteza că acest cuvânt a existat, el era omonim cu *boit* „ciucure" (vezi Tamás, EWUER, s. v.), ceea ce ar însemna că prin adăugarea unui sufix la **boit* „turmă de ovine" a fost eliminată o omonimie. De remarcat asemănarea, sub aspectul structurii morfologice, dintre dr. **boitei* (respectiv, *botei*) şi ar. [gîrdel'[u]] „cârd" (DDA, s. v. *gîrdél'ĭŭ*, în secţiunea etimologică a articolului se face trimiterea „cf. srb. *krd* «troupeau», slovenul *krdĕl* «Herde»").

Pentru transformarea **boitei* > *botei* cf. *vonic*, variantă a lui *voinic*; *roniţă*, variantă a lui *roiniţă* (vezi nota *roniţă*).

BRÂDĂ. Cuvântul – glosat „un fel de brânză" – a fost înregistrat în DA, fără etimologie, pe baza unui răspuns obţinut, în 1885, la *Chestionarul* lui B. P. Hasdeu, din localitatea Vânju Mare. Apare sub o formă (comunicată prin corespondenţă) de a cărei existenţă în realitate avem motive să ne îndoim. Credem că *brâdă* nu este altceva decât [brînḑă] = *brânză*, scris, greşit, cu omiterea literei corespunzătoare consoanei nazale şi a semnului diacritic al literei care ar fi trebuit să noteze consoana africată; s-a scris *brâdă* în loc de *brânḑă* (în ortografia oficială, litera *ḑ* a fost înlocuită cu *z* abia în 1904).

BREAŞĂ. Definiţia „direcţia fibrelor unui copac" este însoţită de semnul „?" şi de citatul următor: „Dând cu securea într-însul [în jugastru], i-au nimerit deodată breaşa şi l-au crăpat". După părerea noastră este vorba despre linia care separă fibrele lemnoase. Deşi nu se indică localitatea sau zona în care circulă cuvântul, având în vedere faptul că citatul provine dintr-o culegere de poveşti publicată de I. G. Sbiera, la Cernăuţi, în 1886, putem fi siguri că *breaşă* este (sau a fost) cunoscut în

Bucovina, unde sunt relativ numeroase împrumuturile din germană. Credem, prin urmare, că *breaşă* provine din germ. *Bresche* „breşă" (DGR).

BUHAŞ. Cu unul sau altul dintre sensurile „copăcel scurt, închircit, cu crengile roată la pământ; brad bătrân; tufiş", cuvântul circulă, după DA, în Moldova, Bucovina, Transilvania şi Maramureş. În dicţionar nu se dă o etimologie propriu-zisă, dar la sfârşitul articolului la care ne referim găsim trimiterea „cfr. *bufoi*", iar în partea etimologică a articolului consacrat lui *bufoi* „tufă mică de fag cu crengi frunzoase, din faţa pământului" citim: „Derivat din tulpina onomatopeică *buf* («ceva umflat», deci «stufos»), prin suf. *-oi*. Cfr. *buhaş*".

Atât apropierea stabilită în DA, cât şi etimologia dată în TDRG (*buhaş* < *buhă* „bufniţă") sunt socotite de I. Robciuc, LR XVI, 1967, 4, p. 311–312, nejustificate, din punct de vedere formal şi semantic, iar explicaţia potrivit căreia cuvântul în discuţie provine din ucr. *buhaš* „pădure deasă şi întunecoasă" (cum au susţinut unii cercetători) este respinsă „deoarece cuvântul ucrainean este de origine românească" (p. 312; se trimite la dicţionarul etimologic al lui J. B. Rudnyc'kyj). Etimonul propus de I. Robciuc este magh. *bugás* „panicular, noduros", din familia lui *buga* „paniculă, fructul pinului, con (de brad); nod al unei ramuri".

Combătând părerea lui I. Robciuc, Dan Horia Mazilu, SCL XXVI, 1975, 4, p. 381–382, susţine, cu dreptate, că „româna nu poate explica trecerea lui [g], din presupusul etimon maghiar, la [h]" (p. 382) şi se pronunţă în favoarea explicaţiei după care *buhaş* provine din ucraineană (mai precis, din graiurile ucrainene de vest şi de sud-vest); *buhaš* din această limbă este considerat un împrumut din maghiară.

Argumentul invocat de D. H. Mazilu – locul accentului în cuvântul ucrainean (pe prima silabă, ca în magh. *bugás*) şi în cel românesc (pe ultima) – ni se pare destul de convingător pentru a admite că, împotriva a ceea ce se susţine în unele dicţionare

(inclusiv ESUM, unde *buhaš* „pustilij lis" este considerat de origine românească), avem a face cu un împrumut din ucraineană în română, nu invers. De remarcat că *buhaš* nu figurează în lista cuvintelor ucrainene de origine românească dată de Robciuc, *Raporturile*; autorul acestei lucrări (apărută în 1996) a renunțat deci la părerea pe care şi-o exprimase cu trei decenii în urmă (vezi mai sus).

Este uşor de constatat că, din punctul de vedere al geografiei lingvistice, cu indicațiile date în DA sunt compatibile atât soluția propusă de I. Robciuc, în nota citată, cât şi cea pe care o găsim la D. H. Mazilu (şi la alți cercetători, menționați în contribuțiile la care ne referim aici; s-ar putea adăuga V. Arvinte, „Studii şi cercetări ştiințifice". Filologie (Iaşi) VIII, 1957, 1, p. 140: „*Buháş* s. m. Brad mic şi închircit. – Cf. ucr. *buhaš* «pădure pustiită»"). Din cele arătate în rândurile precedente rezultă motivele pentru care acceptăm cea de a doua soluție. S-ar părea că astfel admitem, în mod implicit, existența unei legături – indirecte – şi între *bufoi* şi ucr. *buhaš*. Vom arăta, în continuare, de ce recunoaşterea prezenței în română a unui cuvânt *buhaş* împrumutat din ucraineană nu impune respingerea în totalitate a ceea ce se susține în părțile finale ale articolelor *buhaş* şi *bufoi* din DA. Cele două cuvinte au origini diferite, dar între variantele primului şi unii dintre membrii familiei căreia îi aparține *bufoi* s-a stabilit o anumită legătură (vezi mai jos) şi, probabil, în unele zone, s-au produs interferențe, favorizate de un factor semantic şi de relativa uşurință cu care, în unele situații, [f] este înlocuit cu [h].

Trecând peste faptul că *buhac*, dat în DA ca variantă a lui *buhaş* (şi glosat, în sursa la care se trimite, „brad pe vârful muntelui, care creşte până la un timp, apoi stă pe loc şi are înfățişare urâtă"), şi *buhaci* „pădurice deasă" (absent, cu acest sens, din DA, unde, s. v. *buhaş*, găsim pe *buhaci* cu sensul „copac"; vezi însă Nicolae Bembea, în LEX. REG. II, p. 57) sunt cuvinte înregistrate în sudul Transilvaniei (în localitățile

Bran şi Sibiel), deci nu prea aproape de zona contactelor lingvistice româno-ucrainene intense, menţionăm, ca importantă pentru problema discutată aici, atestarea lui *buhac* „pădure deasă, desiş” în judeţul Vâlcea (vezi Tr. Cantemir, în LEX. REG. I, p. 75).

Ca forme neanalizabile, *buhaş*, *buhaci* şi *buhac* pot fi considerate variante ale aceleiaşi unităţi lexicale (fluctuaţia [ş] ~ [ĉ] ~ [k] poate fi explicată prin substituirea, într-un sens sau altul, a terminaţiilor *-aş*, *-aci*, *-ac*, interpretate ca sufixe). Toate trei formele pot fi însă interpretate şi ca derivate care conţin un radical *buh-*, bineînţeles, dacă există argumente pentru identificarea unui asemenea radical. După părerea noastră chiar aşa stau lucrurile.

În ce priveşte aspectul semantic al problemei, este evident că sensul lui *bufoi* concordă, mai mult sau mai puţin, cu unele dintre sensurile lui *buhaş* (respectiv, *buhaci* sau *buhac*). Pe de altă parte, există o concordanţă pe plan formal, deşi nu poate fi vorba de o alternanţă [f] ~ [h] explicabilă prin contextele în care apar segmentele *buf-* şi, respectiv, *buh-*. Dacă la originea lui *bufoi* se află o „tulpină onomatopeică”, nu putem să susţinem că [buf] este o secvenţă de sunete mai adecvată decât secvenţa [buh] pentru o asociere cu sensuri ca „stufos”. Fluctuaţia [f] ~ [h] este tolerată în ceea ce poate fi considerat acelaşi cuvânt (*buf* ~ **buh*) şi în derivatele lui, întocmai ca (în anumite contexte situaţionale) aceeaşi fluctuaţie în *of* ~ *oh*. De altfel, există şi cuvinte neonomatopeice în care, în acelaşi radical, apar atât [f], cât şi, mai rar, [h] (cf. Puşcariu, *Limba română* II, p. 207; printre exemple figurează „*ho* (pentru *fo[st]*)”. Toate aceste fapte par a fi suficiente pentru a se atribui lui *buhaş* o etimologie multiplă: ucr. *buhaš*, rom. *buf*. Dispunem însă de date care pledează în favoarea unei alte soluţii, pe care o vom prezenta la sfârşitul notei de faţă.

Etimologia lui *bufoi* dată în DA este rezultatul unei intuiţii corecte, dar ea necesită o formulare nouă, mai exactă. Redactorilor dicţionarului academic le era cunoscută – alături de

substantivul *buf*, masculinul corespunzător femininului *bufă* = *buhă*, şi de *buf* „interjecţie onomatopeică imitând sunetul înfundat produs de o lovire de un obiect tare" – numai „tulpina onomatopeică" *buf* menţionată sub *bufoi*. Există însă şi un substantiv masculin *buf* şi, de asemenea, un substantiv feminin *bufă*, ambele cu sensul „tufă (deasă)", cuvinte de la care, cum a arătat Pia Gradea, CL II, 1957, p. 305–307, s-au format *bufoi* (legătura dintre acest derivat şi baza indicată în DA nu este deci directă) şi *bufet* „pădure tânără" (în Valea Jiului; neînregistrat în dicţionar). Cercetătoarea citată adaugă, nu fără justificare, că „nu ar fi imposibilă explicaţia poreclei *bufeni* din *bufă* «teren defrişat pe care cresc bufi, tufiş" (p. 306; *bufan* „numele românilor bănăţeni de pe la Oraviţa, Bocşa, Comloş etc. veniţi din Ţara Românească" nu are etimologie în DA).

Având în vedere unele dintre faptele devenite cunoscute după apariţia primului volum (*A–B*) al dicţionarului academic, nu excludem posibilitatea ca de la *buf*, *bufă* să se fi format derivatul **bufaş*, cu sensul iniţial „tufă mică" şi cu varianta *buhaş*, alături de *bufan*, cu varianta *buhan*; cu privire la aceasta din urmă vezi Pia Gradea, *loc. cit.*, p. 307, nota 29: „putem presupune că *buhanii* din Ţara Haţegului sânt *bufani*, veniţi din Banat. *Buhani* poate fi rezultatul unei contaminări (cf. *ciuf* şi *ciuhă*), cu atât mai uşor cu cât schimbul între *f* şi *h* este un fenomen destul de obişnuit în limba română". Nu este de crezut că există vreo legătură între *bufan* (în Banat), *buhan* şi [bufoń] = *bufoi* (în Ţara Haţegului), *bufet* (în Valea Jiului), *buhac* (în Vâlcea), pe de o parte, şi ucr. *buhaš*, pe de altă parte. Toate cuvintele româneşti enumerate fac parte din familia lui *buf* „tufă"; probabil că acesteia îi aparţine şi *bufă* „iarbă măruntă, deasă şi moale care creşte pe marginea râului şi în bălţi, după ce s-a retras apa revărsată" (în fostul raion Roşiori de Vede; vezi Gh. I. Neagu, în LEX. REG. II, p. 68).

În concluzie, un criteriu semantic – de o parte, sensurile „brad (scurt, închircit, bătrân); copac", de alta sensurile „tufă, tufiş; pădure deasă" (eventual, şi „iarbă deasă") – şi, până la un

punct, un criteriu geografic ne îndreptăţesc să grupăm formele discutate mai sus, indiferent dacă în ele apare un [f] sau un [h], în două familii: prima este reprezentată de o singură unitate lexicală, *buhaş* (cu variantele *buhaci* şi *buhac*, dacă admitem că toate aceste forme sunt neanalizabile), cuvânt împrumutat din ucraineană; a doua este familia substantivului *buf*, neînregistrat în DA.

BURĂU. Dintre cele două trimiteri care însoţesc, în DA, menţiunea „etimologia necunoscută" – „cfr. mgl. *bură* = torent de râu; cfr. şi *bărăcie*" – numai prima ni se pare justificată atât sub aspect semantic (*burău* înseamnă „cascadă"), cât şi din punct de vedere formal. *Bărăcie* (paroxiton sau proparoxiton), cu varianta *bărâce* şi cu sensurile „baltă mică; loc apătos; pârâiaş" este „înrudit cu *bară*[1]" (< sb. *bara*; DA), iar de la acesta din urmă, glosat „loc băltos, cu imală" în una dintre sursele citate în dicţionar, este greu de presupus că s-a putut ajunge şi la un derivat cu [u] în prima silabă.

Fără a ne pronunţa asupra raportului dintre mr. *bură* şi cuvântul din titlul notei de faţă, credem că *burău* – atestat în Banat – provine din sb. *burak* „ţâşnitură, jet" (Tomici, DSR), prin substituirea părţii finale, identificată cu sufixul românesc *-ac*. Este evident că pe plan semantic *burău* se aseamănă cu sb. *burak* mai mult decât cu rom. *bară*, iar, pe de altă, parte, prezenţa vocalei [u] atât în *burău*, cât şi în cuvântul din sârbă pledează tot în favoarea acestei explicaţii.

Pe baza unei comunicări, în articolul *burău* este inclusă şi o formă care, după opinia noastră, nu ar fi trebuit să figureze acolo: „Cu alt sufix: *burúgă* «apă curgătoare»". Considerăm că aici avem a face cu o variantă a lui *borugă* „trecătoare îngustă, numai pentru un car, printre două dealuri, defileu". La sensul lui *burugă* înregistrat în DA s-a putut ajunge uşor plecându-se de la cel al lui *borugă* (sinonim cu *defileu* „vale transversală îngustă, adâncă şi lungă, cu versanţi abrupţi, săpată de o apă curgătoare în regiunile muntoase"; DEX).

CAPLĂ. Figurează în DA, fără etimologie şi cu următoarea definiţie: „partea superioară [= fundul] care închide hermetic gura butoiului şi care poartă cepul". După părerea noastră provine din germ. *Kappe*, care, printre altele, are sensurile „căciulă; potcap" şi, în terminologia mineritului, „capac, sprijin, grindă transversală" (DGR). Cu sensul „grindă", tot în terminologia mineritului, a fost înregistrat *capelă*, explicat de Liviu Onu, FD I, 1958, p. 155–156, ca împrumut din it. („latinism învechit") *capella* „capra" (pentru formă autorul trimite şi la it. *cappella* „capelă", germ. *Kappe*, fr. *chapeau*).

Este evident că o parte a butoiului care închide gura acestuia este un capac, aşa încât sub aspect semantic legătura dintre termenul german citat şi rom. *caplă* nu poate fi pusă la îndoială. Cât despre forma cuvântului românesc, nu este deloc sigur – cum s-ar putea crede la prima vedere – că prezenţa în el a consoanei [l] se explică prin influenţa lui *capelă* atestat cu sensul de „acoperemânt al capului", dar nu şi cu cel de „capac al butoiului"). Lăsând nerezolvată această latură a problemei, putem totuşi să invocăm în sprijinul etimologiei propuse faptul că între germ. *Kappe* şi rom. *caplă* există, pe planul formei, un raport care se întâlneşte şi într-un alt caz: ngr. τσίπα, bg. *cipa* > rom. *ţiplă* (DLR; cu privire la *ţiplă* vezi şi CDER 8744: „el fonetismo no ha sido explicado").

CARACLĂU. A fost comunicat din Bucovina, cu sensul „cioroi". Din motive de ordin semantic, credem că nu este întemeiată apropierea stabilită în DA prin trimiterea „cf. ung. *harákló* (de la *harákolni* «a-şi drege glasul»)". Ca sens şi prin prima parte a formei lui, *caraclău* se leagă de *caragaţă* „coţofană, ţarcă". În secţiunea etimologică a articolului cu acest titlu – articol în care, printre variante, figurează şi *caracacsă* (scris *caracaxă*) – se trimite, pentru comparaţie, la cuvinte cu acelaşi sens din neogreacă şi din bulgară, precum şi la tc. *kara karğa* „corb".

Nu este exclus ca de la *caracacsă* să se fi ajuns la *caraclău* prin contaminare cu *ţiclău* „nume dat mai multor păsări” (deşi în DLR nu este semnalată prezenţa acestui cuvânt în Bucovina). Întrucât însă nu dispunem de indicii care să pledeze în mod decisiv în favoarea unei asemenea explicaţii, considerăm nerezolvată problema părţii finale a lui *caraclău*, mulţumindu-ne cu stabilirea unei relaţii bazate pe un element semantic, care se referă la culoarea, nu la „glasul” păsării.

CĂNŢI. Relativ recent, acest verb, înregistrat, în judeţul Teleorman, cu sensul „a (se) zăpăci (de obicei din cauza bătăii)”, a fost discutat, din punct de vedere etimologic, de Vasile Frăţilă, EIC, p. 28–29. Plecând de la constatarea că există un verb *căuşi* derivat de la *căuş* şi sinonim cu *cănţi* („a se zăpăci” este un sens secundar, dezvoltat din cel de „a se îmbăta”), autorul citat consideră probabilă următoarea etimologie: „Cuvântul pare a fi un derivat de la *cantă*, cu sufixul verbal de conjugarea a IV-a, *-i* [...] despre cel care lua băutura cu *canta*, s-a zis *s-a cănţit*, iar, apoi, *a (se) cănţi*, pentru „a se zăpăci”, a urmat aceeaşi evoluţie de sens ca şi *a (se) căuşi*” (vezi şi Vasile Frăţilă, *Studii de toponimie şi dialectologie*, [Timişoara], 2002, p. 379–380, unde este explicată în acelaşi fel varianta *cănti*, care circulă în sudul judeţului Argeş).

Etimologia prezentată mai sus întâmpină o dificultate. Aria de răspândire a lui *cantă* „oală; cană” indicată în DA este „Ungaria, Ban., Transilv. de vest”; deşi nu poate fi categoric exclusă posibilitatea ca acest cuvânt, împrumutat din sb. *kanta* sau din magh. *kanta* (DA), să fi ajuns până în jud. Teleorman şi să fi dat naştere derivatului *cănţi*, credem că trebuie să acceptăm etimologia acestui verb dată în marele dicţionar academic, unde el figurează, cu glosarea „a prosti, a zăpăci”, s. v. *cant*[2] „prost, tont, nerod” (vezi şi MDA). Pentru *cant* şi *cănţi* nu se dau indicaţii cu privire la răspândire, dar, întrucât primul dintre aceste cuvinte şi varianta (sau sinonimul?) lui, *cantaur*, au fost comunicate de aceeaşi persoană, iar după *cantaur* urmează

indicaţia „jud. Teleorman", nu încape îndoială că verbul discutat de V. Frăţilă face parte din familia lui *cant* (acesta, deocamdată, fără etimologie), nu din cea a lui *cantă*.

CEAPĂT. În locul unei definiţii propriu-zise, în DA este reprodusă explicaţia din sursa la care se trimite (Pamfile, I. C.): „Diferitele bucăţi de şuncă se numesc în Ardeal hoşmuri, *ceapături* şi hoşmeie" (în MDA „bucată de şuncă"). Cuvântul este înregistrat ca substantiv neutru, cu menţiunea că nu se cunoaşte locul accentului („Accentul?"), iar, în partea finală a articolului în cauză, acceptându-se presupunerile lui C. Lacea (unul dintre redactorii dicţionarului), sensul şi etimologia lui *ceapăt* sunt prezentate astfel: „Cuvântul pare a însemna «bucată (de şuncă)», precum arată etimologia, care pare a fi ung. *csapat*, «parte, cantitate de...»".

Este surprinzător faptul că în DA nu se stabileşte nici o legătură între *ceapăt* şi *ciopată*, acesta din urmă cu sensul de bază „bucată de carne tăiată s[au] ruptă din trupul unui om s[au al] unui animal" şi explicat, tot de C. Lacea, în felul următor: „din ung. *csapat* «ceată, trupă, grămadă» (< *csapni* «a tăia, a amputa»)". Cum vom încerca să arătăm mai jos, problema aceasta este mai complicată decât s-ar putea crede la prima vedere.

În aparenţă, raportul dintre *ceapăt* şi *ciopată* (sinonime după datele din DA) este, sub aspect fonetic şi morfologic, identic cu cel dintre *lacăt* şi *lăcată* (< magh. *lakat*). Ar rezulta de aici că *ceapăt* trebuie să aibă accentul pe silaba iniţială, căci din magh. *csapat* nu se putea ajunge la un cuvânt cu [ă] accentuat, *[câpắt]; cuvântul maghiar ar fi devenit fie **cepat*, cu accentul pe silaba a doua, ca şi *lăcat*, fie [ĉápăt]. Întrucât pluralul în *-uri* al presupusului neutru oxiton nu putea să fie decât **cepaturi* (fără alternanţă vocalică), s-ar părea că forma de plural atestată *ceapături* justifică reconstituirea unei forme de singular *ceapăt* (ceea ce se face în DA), formă care, cum am mai spus, ar avea accentul pe silaba iniţială. Existenţa unui

plural *ceapături* al neutrului paroxiton *ceapăt* este însă greu de admis; pluralul normal al lui *ceapăt* cu accentul pe prima silabă a radicalului ar fi **cepete* (cf. *lacăt – lacăte*, *geamăt – gemete*: vezi şi observaţiile lui Gr. Brâncuş, SCL XXIX, 1978, 3, p. 258, cu privire la substantivele neutre neologice: „formele de plural în *-uri* [...] au, de regulă, accentul pe ultima silabă a radicalului, în imediata apropiere a desinenţei", excepţiile fiind reprezentate doar de unele substantive „cu finală «neromânească»": *apexuri*, *ofsaiduri*, *podiumuri* etc.).

Care este atunci legătura dintre *ceapăt* şi *ceapături*? Singurul răspuns posibil este, după opinia noastră, acesta: *ceapăt* a fost inclus în DA ca urmare a unei reconstituiri greşite; pluralului *ceapături* nu îi corespunde un singular neutru *ceapăt*, ci un feminin *ceapată* (cf. *carne – cărnuri*, *mâncare – mâncăruri*, *dulceaţă – dulceţuri* etc.), iar *ceapată* nu este altceva decât o variantă a lui *ciopată*. Din punct de vedere semantic, *ceapături* se află faţă de *ciopăţi* (singura formă de plural a lui *ciopată* înregistrată în DA) în acelaşi raport ca şi *mâncăruri* faţă de *mâncări* (cf. Mioara Avram, *Studii de morfologie a limbii române*, Bucureşti, 2005, p. 113–114).

Până la proba contrară, *ceapăt* este deci un cuvânt inexistent. Cu privire la *ciopată* vezi nota cu acest titlu.

CHIRIT. Înregistrat în DA ca adverb (cunoscut în regiunea Munţilor Apuseni), cuvântul are un sens care este indicat cu ajutorul exemplelor următoare: „*Voroveşte chirit* = spune clar, nu încurcat"; „*Spune-mi chirit* = rupt, ales". Admiterea unei legături între *chirit* şi un cuvânt din maghiară – „cf. ung. *kirini* «a ţipa, a vorbi ţipând»" – se bazează exclusiv pe o asemănare formală şi nu ne conduce nicidecum spre o soluţie etimologică plauzibilă sub aspect semantic.

În realitate, problema originii lui *chirit* este cât se poate de simplă: avem a face cu o variantă a lui *cherit*, participiul verbului *cheri* (< *chiar* „clar"). Amândouă aceste forme apar în DA, s. v. *chiar*: *cheri* „a lămuri, a explica"; *cherit* (cu valoare de adjectiv) „adevărat, real, sigur, clar, lămurit, dovedit". Vocala

din prima silabă a lui *chirit* este rezultatul unei banale închideri a lui [e] neaccentuat sau al unei asimilări.

CHIRLAUCĂ. Este atestată (cu circulație în Moldova) forma de plural *chirlauce* „prune tinere diformate [sic] și transformate de ciuperca *Exoascus pruni*". În DA se menționează sinonimul *hurlupi*, iar s. v. *hurlup* – definit ca și *chirlaucă* – se arată că acesta este o „variantă a cuvântului *gurlup*, *golop*", ultimul înregistrat în forma de plural și cu sensurile „prune de toamnă (fără sâmburi); prune coapte înainte de timp, în urma unei boli".

După părerea noastră *chirlaucă* este un derivat, cu sufixul -*că*, de la **chilaușă*, împrumutat din țig. *kilav* (feminin, cu pl. *kilava*) „prună" (Gheorghe Sarău, *Dicționar rrom-român. Dikcionàro rromano-rumunikano*, Cluj-Napoca, 2000; cu privire la pronunțarea sunetului scris *v* cf. p. 8, unde însă nu este menționată pronunțarea [u̯] a acestui sunet în poziție preconsonantică: „semiconsoana -*w*-, percepută ca un *u*, apare în locul lui -*v*- în poziție finală, dar și intervocalică"). În sprijinul etimologiei pe care o propunem poate fi menționat faptul că adjectivul *țigănesc* este frecvent folosit în calitate de component al denumirii unor fructe cu anumite particularități (vezi DLR, s. v. *țigănesc*, unde, printre altele, găsim termenul *prune țigănești* „varietate de prune nedefinită mai îndeaproape").

De la forma, neatestată, **chilaucă* s-a ajuns la cea din titlul notei de față prin introducerea unui [r] și crearea, în acest fel, a unui grup consonantic expresiv (foarte probabil, prin factorul expresivitate se explică și [r] din *gurlup*, *hurlup*). Fenomenul a fost discutat de Al. Graur, SCL X, 1959, 2, p. 205–210.

CIOPATĂ. Cuvântul a fost citat (cu indicarea sensului lui) mai sus, în nota intitulată *ceapăt*, unde am menționat că în DA i se atribuie o origine maghiară. *Ciopată* nu este însă inclus de Tamás, EWUER în inventarul elementelor românești împrumutate cu siguranță din ungurește; el figurează doar (la p. 10) într-o listă de cuvinte pentru a căror proveniență din

maghiară nu s-au adus – după părerea lui L. Tamás – argumente convingătoare.

Problema etimologiei lui *ciopată* (din care derivă *ciopârţi*) a constituit, recent, obiectul unei interesante contribuţii semnate de Pârvu Boerescu, în LR L, 2001, 3–4, p. 170–172. După ce examinează diversele soluţii propuse şi notează că „apropierea dintre *ciopată* şi alb. *copë* [„bucată" – *n. n.*] a fost sesizată mai întâi de Al. Philippide", autorul ajunge la concluzia că la baza cuvântului în discuţie se află „rădăcina probabil autohtonă **ciop(-a)*", din care provin şi *ciob* şi *ciomp* (cu varianta *ciump*); în *ciopată* am avea această rădăcină (temă) „amplificată cu sufixul *-ată*, după modelul *bucată*" (p. 271).

Ipoteza este atrăgătoare la prima vedere. Pe plan semantic lucrurile par destul de clare, iar pentru corespondenţa rom [ĉ] – alb. [ţ] (ortografiat *c*) poate fi invocat raportul dintre rom. *ciump* „ţăruş, stâlp, butuc" şi variantele cu [ţ] iniţial ale alb. *thumb* „bold, ghimpe, spin". Nu suntem în măsură să aducem argumente sau contraargumente în favoarea, respectiv, împotriva acestei ipoteze; remarcăm doar că la Brâncuş, *Vocabularul*, p. 64, de unde preluăm informaţiile despre *ciump*, inclus în categoria elementelor autohtone sigure, nu se menţionează existenţa vreunei înrudiri între acest cuvânt şi *ciob* sau/şi *ciopată*.

În ce priveşte eventuala legătură dintre *ciob* şi *ciomp* (sensurile şi variantele celor două cuvinte sunt examinate amănunţit de P. Boerescu, *loc. cit.*, p. 165–170, în cadrul discuţiei asupra originii acestora) ne mulţumim să spunem că este greu de acceptat explicaţia potrivit căreia transformarea lui **ciop* în *ciob* a fost favorizată de folosirea „de obicei în formă de plural" a cuvântului (p. 170; contextul lui [p] din **ciopuri* nu avea cum să favorizeze „sonorizarea consoanei labiale"). Cât despre *ciopată* – care, evident, ca formă, se apropie mai mult de magh. *csapat* decât de alb. *copë* –, credem că faptele invocate de P. Boerescu nu exclud posibilitatea ca asemănarea dintre cuvântul albanez şi cel românesc să se explice altfel decât prin provenienţa lor din aceeaşi limbă, cea care este substratul

românei (cf. bg. *čupja* „a sparge, a sfărâma, a rupe, a desprinde rupând”, *čupka* „ciob”; Iovan, DBR). Dacă nu cumva C. Lacea are totuşi dreptate când susţine că *ciopată* provine din maghiară, suntem nevoiţi, deocamdată, să fim de acord cu Alexandru Philippide, care, în *Originea românilor*. Volumul al doilea. *Ce spun limbile română şi albaneză*, Iaşi, 1927, p. 706, consideră că rom. *ciopăţi* (pl.) are, ca şi alb. *copë*, o origine „obscură” şi că este puţin probabil ca între cele două cuvinte să existe vreo legătură.

COROJI. În DA sunt menţionate trei sensuri ale acestui verb, iar în cadrul celui de sub 1° sunt distinse trei subsensuri (în afara unuia figurat): „(despre lemn [...]) a se strâmba”; „(despre piele) a se usca, a se strânge”; „a se întinde” (în absenţa unor precizări sau/şi a unor citate, ultimul subsens – comunicat de N. Drăganu – rămâne cam neclar).

După opinia noastră este evident că sensul de sub 1° se separă de celelalte două, legate între ele: 2° „a ridica partea s[au] pojghiţa de deasupra a unui obiect, a coşcovi, a coji”; 3° „a snopi în bătăi”. Evident este şi faptul că, din punct de vedere semantic, numai *coroji* cu sensul de sub 1° poate fi pus în relaţie cu cuvintele slave citate în secţiunea etimologică a articolului la care ne referim: „Din slav. (cf. bulg. *korubja se* «mă îndoi, mă scovârdez», rut. *koróbyty śa* «a se strâmba, a se încovoia», rus. *koróbiti* «a strâmba, a îndoi, a încovoia»). Cf. *coroagă*, *corobaie*, *corobană*”. Sensurile de sub 2° şi 3° ne trimit la *coajă*, nu la verbe în al căror înţeles este inclusă ideea de „strâmb”. Este adevărat că în citatul care conţine participiul verbului cu sensul „a snopi în bătăi” apare forma *corogit*, cu o africată înainte de [i] („M-au corogit în bătaie; tot trupul mi-e numai o vânătaie”), dar, provenind din Transilvania (unde [ĝ] s-a transformat în [ẑ] sau [j]), este sigur că această formă este rezultatul unui fenomen de hipercorectitudine sau al unei

literarizări greşite. Aşadar verbul *corogi* din citat este, de fapt, *coroji*, sinonim cu *coji* din „*a coji pe cineva în bătăi* = a-l bate bine" (DA, s. v. *coajă*).

Bazându-ne pe cele arătate mai sus, considerăm că în DA, s. v. *coroji*, au fost puse la un loc două cuvinte: *coroji*[1] „a se strâmba"; *coroji*[2] „a (se) coji".

Ar fi fost de aşteptat ca oclusiva bilabială din cuvântul slav (sau cuvintele slave) de la originea lui *coroji* „a se strâmba" să se păstreze ca atare (sau, în unele graiuri, să aibă un corespondent explicabil prin palatalizarea labialelor). După părerea noastră înlocuirea ei cu [j] se datorează influenţei celuilalt *coroji*, derivat de la *coajă* (< v. sl. *koža*). Întrucât cele două verbe şi adjectivele provenite din participiile lor apăreau adesea împreună, în diverse contexte în care era vorba despre un copac bolnav, o casă dărăpănată etc., este uşor de admis că s-a putut face o apropiere între un cuvânt care ar fi trebuit să sune **corobi* şi verbul *coroji* din familia lui *coajă*.

Cum s-a ajuns însă de la *coajă* la *coroji*? O primă explicaţie posibilă în principiu ar fi următoarea: *coajă* a devenit *coarjă* (variantă atestată), prin introducerea unui [r] înainte de fricativa prepalatală, ca în *arşic*, *arşeu* (după Puşcariu, *Limba română* II, p. 146, aici avem a face cu un [r] „despicat din *ş*"; *coarjă* s-ar explica fie prin despicare, fie printr-o „contaminare între *coajă* şi slavul *kora*, care însemnează tot «coajă»"); de la *coarjă* s-a format derivatul *corji* (atestat; vezi DA, s. v. *coajă*), iar, apoi, s-a produs propagarea vocalei din silaba iniţială: *corji* > *coroji*. Credem însă că la *coroji* s-a ajuns pe altă cale: de la *coji* s-a format **cojori* (cu privire la sufixul *-ori* vezi Vasiliu, FC III 1, p. 39), care a devenit, după aceea, *coroji*, prin metateză.

DEGE. Apare în MDA, cu sensul „ciubăr" şi cu prima atestare într-un glosar din LEX. REG. II. În această sursă se arată că termenul a fost cules (de Ioan Tămaş) dintr-o localitate

din Crişana, regiune în care, cum se ştie, africata prepalatală sonoră a devenit [j], ceea ce, de la bun început, justifică presupunerea conform căreia *dege* ar putea fi rezultatul unui fenomen de hipercorectitudine (în graiul unui vorbitor) sau al unei literarizări greşite (efectuate de autorul glosarului), pe baza unor corespondenţe de tipul [lęje] în pronunţarea dialectală = [leĝe] în limba literară. Presupunerea este confirmată de faptul că în alte dicţionare (TDRG, CADE, SDLR, CDER) găsim cuvântul *dejă*, cu un sens identic sau foarte asemănător. *Dejă* este considerat în TDRG de origine slavă, dar, cum arată Tamás, EWUER, există motive pentru a se susţine că termenul provine din magh. *dézsa* (aceasta este şi etimologia dată de CADE).

DEP. Apare cu etimologia necunoscută şi este glosat în MDA „pârloagă". Prin litera iniţială a fost redată oclusiva prepalatală din cuvântul notat în ALR II SN 1, harta 7, punctul 346 (nu 341, cum s-a tipărit în dicţionar!) [d́′ę̆pᵘ̩]. Ar fi fost de aşteptat grafia *ghep* (cf. varianta scrisă *ghiolciu* în DA, s. v. *giulgiu*, din magh. *gyolcs*).

Avem a face cu o variantă a lui *jip*[1] „pajişte; loc nearat" (din magh. *gyep*; MDA), înregistrată de Tamás, EWUER, alături de [d′ip], s. v. *jip* „Rasen : gazon, pelouse".

DESCIMBIRI. Înseamnă „a (se) descheia; a (se) dezbrăca" şi este înregistrat în MDA ca termen cu etimologia necunoscută.

După părerea noastră provine din *cimbir* „văl; maramă" (< tc. *çember*; DA, CADE). Printr-o lărgire a sensului, de la „a desface (şi a da jos) cimbirul" s-a ajuns la „a descheia sau/şi a(-şi) da jos un obiect de îmbrăcăminte, în general".

DESCIOCĂLA. Primul sens al cuvântului este „a desface cocenii de pe porumb şi a curăţa pănuşele de pe coceni" şi are în comun cu celelalte sensuri ideea de „desfacere, desprindere". Cu

privire la etimologia dată în MDA (de unde am reprodus definiția de mai sus) – „*des-* + *(în)ciocăla*” – avem de observat că *ciocăla* nu apare în DA, iar *înciocăla* „a lega laolaltă; a pune în ordine, a pune la loc” este explicat în acelaşi dicționar ca provenit dintr-un cuvânt săsesc (*tschachel*) cu sensul „zală [sic] de lanț”, care nu poate fi (direct sau indirect) la originea lui *desciocăla* „a desface cocenii” (notăm, în treacăt, că, dată fiind polisemia lui *cocean* – „ştiulete”, dar şi „tulpină” şi „cotor” –, ar fi fost preferabil ca, în loc de „a desface cocenii”, să se spună „a desface sau a desprinde ştiuleții”). Etimologia din DA a lui *înciocăla* (care este cea dată de C. Lacea, în DR III, 1922–1923, p. 744, unde cuvântul săsesc apare sub forma *Tschachəl*) i se pare nesatisfăcătoare lui Al. Procopovici, DR X, 1941–1943, partea II (1943), p. 309–314, întrucât ea nu ține seamă de faptul că termenul circulă şi în Vâlcea, „iar săsismele ardeleneşti nu prea pătrund dincolo de munți” (p. 310). Obiecția nu este însă valabilă: cuvintele de origine germană (inclusiv cele provenite din graiurile săseşti) sunt destul de numeroase în Oltenia (cf. Teofil Teaha, FD VIII, 1973, p. 65–78), unde ele au putut să pătrundă din graiurile româneşti transilvănene, întocmai ca unele regionalisme de origine maghiară, cum ar fi după Al. Procopovici chiar *înciocăla* şi *desciocăla*: „Cu sufixele [recte: prefixele – *n. n.*] *în-* şi *de(s)-* verbele acestea au fost derivate din ung. *csukló* «încheietură, articulație» sau, între altele, «balama» (la uşă)” (p. 313).

După părerea noastră la baza lui *desciocăla* cu sensul dat în MDA sub 1° se află, fără îndoială, *ciocălău* „ştiulete”. De la acest sens s-a putut ajunge la sensuri ca „a (se) desprinde carnea de pe oase” şi chiar „a (se) dezbrăca”. Sub 5° figurează însă un sens, „a demonta”, care ne îndreaptă în altă direcție. Dat fiind că aici avem a face cu un verb însoțit de complemente care indică „o căruță, o maşină sau alt mecanism” (MDA), dispunem de un indiciu care ne îndreptățeşte să susținem că *desciocăla* este antonimul lui (şi provine din) *înciocăla*; vezi, pentru acesta din urmă, în DA, citate ca „Înciocălă şi omul nostru plugul şi plecă cu argatul la-ntors mirişti” şi „Carul e înciocolat”.

În concluzie, considerăm că ne aflăm în prezența a două cuvinte omonime: *desciocă*la[1] < *ciocălău* și *desciocă*la[2] „a demonta" < *înciocăla*. În ce privește originea ultimului, ne pronunțăm în favoarea explicației date de C. Lacea (și acceptate în DA).

Un verb românesc cu punctul de plecare în magh. *csukló* (vezi mai sus) – care a devenit în românește *ciuclău* (înregistrat de Tamás, EWUER) – ar fi avut forma **înciucli* sau **înciuclui* (foarte puține verbe împrumutate din ungurește au fost încadrate în conjugarea I, iar unele dintre cele care aparțin acestei conjugări au variante în *-ui*; cf. Andrei Avram, LR XLIX, 2000, 4–6, p. 655). Afirmația lui Al. Procopovici potrivit căreia „evident că nu-l putem despărți pe *de(s)ciocăla* de *înciocăla*, întocmai precum nu l-am putea despărți pe *dezbina* de *îmbina*, pe *descheia* de *încheia* ș.a.m.d." (p. 311) corespunde realității numai în cazul perechii ai cărei termeni au sensurile „a demonta" și, respectiv, „a monta". *Desciocăla* „a desprinde știuleții" nu se leagă însă de un antonim **înciocăla* cu referire tot la știuleți, întocmai cum *de(s)coji*, de exemplu, nu se leagă de un verb **încoji*.

DOHORNIȚĂ. Această variantă a lui *dohotniță* (înregistrată în MDA) a constituit obiectul unei note etimologice publicate de Emil Vrabie în RRL XVIII, 1973, 5, p. 518, unde sensul cuvântului este indicat astfel: „récipient destiné à contenir le goudron à lubrifier les rouages ou à oindre les chaussures". În versiunea românească a notei (Emil Vrabie, *Etimologii românești și străine*, București, 2001, p. 42) definiția este scurtată într-un mod, evident, greșit – „păcură pentru uns osiile roților" –, dar se menține explicația propusă cu aproape trei decenii mai înainte: „trebuie să fie o creație lexicală românească, un rezultat al contaminării dintre reg. *dohótniță* [...] și *duhoáre* 'miros urât', cu atât mai mult cu cât *dohotniță* are și o variantă cu *u* în silaba protonică".

Credem că Iulia Mărgărit (PED, p. 59, nota) are dreptate când afirmă că „ipoteza contaminației dintre *dohotniță* și

duhoare nu se justifică, chiar dacă vasul cu substanța în cauză exală un miros urât", dar nu putem fi de acord cu explicația conform căreia *dohorniță* provine din varianta *dohoniță*: „După toate aparențele, cuvântul s-a creat în cadrul unei secvențe cu variantă, *dohonița cu păcură*, prin anticiparea consoanei [r]". Ipoteza anticipării unui [r] din al treilea în primul cuvânt al secvenței, cu o trecere peste cinci silabe, este neplauzibilă.

Explicația pe care o propunem se întemeiază pe constatarea că grupul consonantic [tn] face parte dintre cele „neagreate" de limba română (el se numără printre grupurile biconsonantice cu frecvența cea mai scăzută; vezi Alexandra Roceric-Alexandrescu, *Fonostatistica limbii române*, [Buvcurești], 1968, p. 64). Apărut prin atașarea sufixului *-niță* la numele lubrifiantului, *dohot*, grupul a fost uneori tolerat – probabil, mai ales acolo unde derivatul coexistă cu baza, ceea ce, se înțelege, nu se întâmplă acolo unde dohotului i se spune *păcură* –, dar alteori a suferit o transformare care a constat fie în simpla eliminare a primului element, fie în înlocuirea lui [t] cu altă consoană. Printr-o astfel de înlocuire, de la *dohotniță* s-a ajuns la *dohorniță*, cu un grup consonantic banal și foarte frecvent.

DRĂNGĂLĂU. Figurează în MDA ca variantă a substantivului *drângălău* „iubit; tânăr afemeiat; om care își pierde vremea degeaba", alături de *drăgălău*, *drăngău* și *drângău*. În partea etimologică a articolului *drângălău* mențiunea „E: ns" (= etimologia nesigură) este însoțită de trimiterea „cf. *drag*, *drâng*[1]". Termenul în cauză este pus deci în legătură nu numai cu un adjectiv al cărui conținut semantic justifică, în mod evident, stabilirea unei astfel de relații, ci și cu numele unui instrument muzical (*drâng*[1] este sinonim al lui *drâmbă*[1]), ceea ce ni se pare destul de curios.

Bazându-se pe atestarea, în două surse, a lui *drăngălău* cu sensul „concubin", Iulia Mărgărit, ISE, p. 83, emite următoarea ipoteză: „Presupunem că este vorba despre *hăndrălău* < magh. *vándroló* [recte: *vándorló* – *n. n.*] «flăcău», de la care, prin

metateză, a rezultat **dră(n)hălău*. Prin etimologie populară (= apropiere de adjectivul *drag*), termenul se desăvârşeşte fonetic: *dră(n)gălău* şi, în acelaşi timp, dobândeşte credibilitate" (de precizat că glosarea „flăcău", o prescurtare a celei din DA, s. v. *handră* – „flăcău în vârsta când umblă după fete; p. e x t. ibovnic" –, se referă la rom. *hăndrălău*, nu la cuvântul maghiar care urmează).

Explicaţia pe care o propunem este mult mai simplă; ea nu implică admiterea improbabilei metateze *hăndrălău* > **drănhălău*, dar ţine seamă de constatarea că grupurile consonantice de tipul „consoană nazală + consoană orală" corespund adesea unei consoane orale originare, iar fluctuaţiile de tipul C ~ NC se întâlnesc mai ales atunci când consoana notată C este o velară (de exemplu, *păstrugă* ~ *păstrungă*; vezi Avram, CE, p. 18–19). Iată această explicaţie: *drăngălău* este un derivat de la verbul (înregistrat în MDA) *drăgăli* „a dezmierda". Cu sensul verbului se potrivesc atât primele două dintre sensurile lui *drăngălău* menţionate la începutul notei de faţă, cât şi sensul „concubin"; la „om care îşi pierde timpul degeaba" s-a putut ajunge de la „tânăr afemeiat".

Considerăm aşadar că în *drăngălău* este prezent, ca element originar, radicalul *drag-*, nu o formă „alterată" (printr-o metateză şi, apoi, printr-o contaminare, căreia i s-ar datora şi substituirea lui [h] cu [g], şi dispariţia nazalei în varianta *drăgălău*) a radicalului *handr-*, corespunzător celui din magh. *vándorló* „vagabond" (acest cuvânt este dat în DLR ca etimon al lui *vandralău*; vezi şi Tamás, EWUER, unde *vandralău* „haimana, pribeag, drumeţ" este înregistrat – alături de diverse variante, printre care se numără *handralău* – s. v. *văndrăli* „herumwandern, herum streichen : rôder, flâner").

FRÂNGHIE. Într-un articol publicat în FD XIII, 1994, p. 7–15, şi republicat în 2000 (Avram, PE, p. 107–117), am încercat să dovedim că prezenţa lui *frânghie* în limba literară nu poate fi explicată prin preluarea în aceasta a unei forme care se

datorează unui fenomen fonetic dialectal (palatalizarea labialelor): *frâmbie* (din lat. **frimbia* < *fimbria*) > *frânghie*, ca urmare a transformării [bi] > [ģi]. Conform etimologiei propuse de noi oclusiva palatală din *frânghie* (forma literară) provine din grupul consonantic [gl], constituit, în latina dunăreană târzie, într-un cuvânt care era rezultatul unei contaminări (în favoarea acestei păreri am adus argumente de ordin semantic): lat. **frimbia* + *cingula* > **fringula* > **fringla* > rom. *frânghie*. Nu am pierdut din vedere faptul că tot la *frânghie* s-a ajuns şi prin palatalizarea lui [b] din *frâmbie* (< lat. *frimbia*), dar am susţinut că nu poate fi explicat prin acest fenomen fonetic [ģ] din *frânghie* în zonele în care [b] s-a păstrat ca atare în *albie*, *vrabie* (şi, în contexte întru câtva diferite, în cuvinte ca *albină*, *bici*, *bivol*, *albi*, *porumbi*, *obială*).

Articolul nostru a constituit obiectul unei minuţioase analize critice semnate de Alexandru Gafton: *Rom.* ***frânghie*** *şi posibilele sale etimologii*, în „Analele ştiinţifice al Universităţii «Al. I. Cuza» din Iaşi" (serie nouă). Secţiunea III. Lingvistică XLIII, 1997, p. 268–270. Autorul încearcă să arate că o serie de fapte pledează în favoarea etimologiei admise în general (*frânghie* < lat. **frimbia*) şi, implicit, contrazic etimologia propusă de noi. După cum se va vedea, unele dintre aceste fapte nu au legătură cu problema în discuţie; le vom trece în revistă în rândurile următoare, înainte de a examina principalul argument invocat de Al. Gafton în sprijinul părerii potrivit căreia în forma literară *frânghie* este reflectată palatalizarea lui [b] din *frâmbie*.

Considerăm necesar să reproducem în întregime paşajul asupra căruia, în continuare, vom face mai multe observaţii: „Autorul articolului afirmă că *frânghie* provine, pe de o parte, din **frimbia*, prin palatalizarea labialelor (în graiurile palatalizante, unde s-ar fi ajuns şi la *frînd'i̯e* – dar această formă iar nu demonstrează nimic în sensul dorit de A. Avram, deoarece *d'* este doar o variantă regională pentru *g'*, indiferent dacă acesta provine din palatalizarea labialelor ori din *gl'*, căci putem înregistra şi *D'ord'ie*, *d'iul*, pentru *Gheorghe*, *ghiul*, fără

ca vorbitorul să se gândească la **Biorbe*, **biul*, şi *ald'ini*, *vrabd'iă*, după cum *obd'iele* ori *od'iele* nu atestă, la vorbitorii din centrul şi vestul Ardealului, păstrarea ori cunoaşterea unui etimon *odjelo* –, în alte zone păstrându-se *frâmbie* cu variantele), şi, pe de altă parte, am avea un cuvânt *frânghie* < **fringula*, rezultat al contaminării lui **frimbia* cu *cingula*. Asta înseamnă că se respinge posibilitatea ca o formă provenită în urma acţiunii unui fenomen, în fond, general pe teritoriul dacoroman, să se impună (prin confuzie, probabil) în norme şi într-o normă ce respinge acest fenomen, considerându-se mai plauzibil ca o formă (de fapt două forme identice) să provină din două forme prin două evoluţii distincte. În opinia noastră, abia această coincidenţă constituie o ciudăţenie, care naşte întrebarea de ce unii moştenesc, ori perpetuează, o formă, iar alţii pe cealaltă? (caz în care se poate ridica aceeaşi obiecţie cu care a fost întâmpinată explicaţia lui I. Bărbulescu în încercarea de a arăta cauza tratamentelor româneşti diferite pentru vsl. ж în forme precum *scump* şi *mândru*, de exemplu), cu atât mai mult cu cât ceea ce leagă cele două grupuri astfel alcătuite rupe coerenţa constituită prin alte probe lingvistice” (p. 269).

Notăm, mai întâi, că este greu de înţeles de ce este adus în discuţie un fapt bine cunoscut cum este corespondenţa [d'] în unele graiuri – [ģ] în alte graiuri, în cuvinte în care aceste consoane provin fie din vechiul grup consonantic [gl'], fie din semiconsoana [i̯] prin aşa-numita palatalizare a labialelor. Despre forma notată de Al. Gafton [frînd'i̯e] (în textul nostru apar forme de plural, cu [d'] şi cu [ĝ]) se spune, cum am văzut, că „nu demonstrează nimic în sensul dorit de A. Avram”, ceea ce e adevărat, dar tot atât de adevărat este că ea nu a fost – şi nu avea de ce să fie – invocată în articolul nostru ca argument care ar fi putut să demonstreze ceva în plus faţă de forma cu [ģ]. Din contextul în care este citată forma cu [d'] („s-ar fi ajuns şi la...”) reiese că Al. Gafton se îndoieşte de posibilitatea evoluţiei la [d'i] a secvenţei [bi] din *frâmbie*, dar formele menţionate de noi, [frîmbd'ile] şi [frumd'i̯], dovedesc că această evoluţie a avut

loc în unele graiuri (după transformarea lui [i̯] în oclusivă, grupul consonantic s-a simplificat uneori, prin eliminarea bilabialei orale).

Ne întrebăm în ce scop Al. Gafton ține să amintească faptul că formele notate [obd'iele], [od'iele] nu dovedesc „păstrarea [?] ori cunoașterea unui etimon *odjelo*". Nimeni nu a susținut că prezența unei oclusive prepalatale în forme ca [obd'ală], [od'ală] = *obială* (< bg. *obijalo*; vezi DLR) ar indica neapărat un etimon cu [d] după vocala inițială.

Surprinzătoare este calificarea palatalizării labialelor drept un „fenomen, în fond, general pe teritoriul daco-roman". Tocmai faptul că variante cu [ǵ] ale lui *frânghie* apar și în regiuni caracterizate prin a b s e n ț a palatalizării în *albie*, *vrabie* și în toate celelalte cuvinte cu [b] într-un context palatalizant constituie temeiul etimologiei propuse în articolul nostru.

După părerea lui Al. Gafton admiterea coexistenței în dacoromână (dar în zone diferite) a unei forme descendente din lat. **fringula* și a unei forme identice apărute prin palatalizarea bilabialei din *frâmbie* dă naștere unei întrebări la care nu se poate răspunde: de ce nu s-a moștenit pretutindeni același cuvânt? Cazul la care ne referim nu reprezintă însă nicidecum o „ciudățenie". Raportul dintre *frânghie* cu [ǵ] < [gl] și *frânghie* < *frâmbie* nu diferă, în esență, de raportul existent între oricare dintre aceste forme identice, pe de o parte, și *funie* (< lat. *funis*), pe de altă parte. Cazul reprezentat de explicațiile date celor două tratamente ale vocalei ѫ în împrumuturile din vechea slavă nu furnizează niciun punct de sprijin pentru obiecția formulată de Al. Gafton; a admite că în fondul de cuvinte moștenite de română a existat și un latinesc **fringula*, alături de lat. **frimbia* și de lat. *funis*, este cu totul altceva decât a susține că, în aceeași epocă a influenței slave, româna a împrumutat pe *scump*, *luncă* etc. dintr-o limbă, iar pe *mândru*, *osândi* etc. din altă limbă.

Notăm, în sfârșit, că nu am putut identifica sensul observației din partea finală a pasajului reprodus mai sus: prin

pretinsa „ciudățenie” despre care am vorbit, „ceea ce leagă cele două grupuri [?] astfel alcătuite rupe coerența constituită prin alte probe lingvistice”.

Cea mai importantă dintre obiecțiile formulate în contribuția lui Al. Gafton pleacă de la cazul cuvântului *schijă*: „Un exemplu de cuvânt acceptat de norma literară și care prezintă fenomenul palatalizării labialelor – deși nu este vorba despre un cuvânt moștenit, dar, oricum, sub acest aspect, poate fi pus alături de exemplele alese de Andrei Avram – este rom. *schijă* < pol. *spija* [sic]. Mult mai recent decât *frânghie*, așadar mai dificil de explicat cauza pentru care s-a impus astfel, fiind acceptat de norma literară, *schijă* apare și acolo unde se rostește *picior*, *piatră* etc.” (p. 269).

S-ar părea că exemplul invocat este decisiv: dintre termenii perechilor *spijă* – *schijă* și *frâmbie* – *frânghie* (primul cu labiala păstrată, al doilea cu palatalizarea lui [p], respectiv, a lui [b]) în limba literară s-a impus, în ambele cazuri, ultimul, cel caracterizat printr-o particularitate fonetică dialectală. Vom încerca însă să arătăm că modul în care *schijă* a ajuns să se impună în limba literară nu ne oferă indicii din care să rezulte că în același mod trebuie să se fi petrecut lucrurile și în cazul lui *frânghie*.

Acceptându-se părerea „tradițională” potrivit căreia actualul *frânghie* provine pretutindeni exclusiv din lat. **frimbia* se admite, implicit, că, în condițiile coexistenței în dacoromână a formelor *frâmbie* (fără palatalizare) și *frânghie* (cu palatalizare), limba literară a ales aici – nu se știe din ce motive – forma cu palatalizare, în timp ce nenumărate alte forme care prezentau aceeași particularitate fonetică ([alǵii̯e] = *albie*, [ǵine] = *bine*, [sḱik] = *spic* etc.) au fost evitate; totuși *frânghie* n-ar constitui un caz „aparte”, întrucât și în *schijă* apare o oclusivă palatală. Termenii perechii *spijă* – *schijă* nu s-au aflat însă niciodată într-o situație identică cu cea a termenilor care formau perechea *frâmbie* – *frânghie*, așa încât istoria primilor doi nu ne ajută la rezolvarea problemei care ne interesează aici. Cuvântul împrumutat din polonă și-a început existența în limba română ca

sinonim regional al lui *tuci* şi *fontă*, în partea de nord a ariei subdialectului moldovean (vezi ALR II SN 2, harta 579), unde, cum era de aşteptat, s-a produs palatalizarea labialei din *spijă* (ca în *spic*, *spin* etc.). El a ajuns un element al limbii literare, cu sensul „sfărâmătură de proiectil sau de bombă”, mai târziu, într-un moment în care nu mai putea fi vorba despre o alegere, întrucât *schijă* nu intra în concurenţă cu *spijă*. Prezenţa formei cu [p] la I. Neculce, menţionată de Al. Gafton (p. 269), nu este concludentă. Cronicarul, care a trăit câţiva ani în Polonia şi se presupune că era cunoscător al limbii polone (vezi *Istoria literaturii române*. I. *Folclorul. Literatura română în perioada feudală (1400–1780)*. Al. Rosetti, redactor responsabil, Bucureşti, 1964, p. 650–654), putea să distingă o variantă cu [p] de una „alterată” printr-un fenomen fonetic dialectal şi să o prefere, în scris, pe cea dintâi, dar pentru majoritatea covârşitoare a vorbitorilor care au ajuns să cunoască şi să utilizeze cuvântul în discuţie acesta avea o singură înfăţişare: *schijă*.

Subliniem faptul că aparţine limbii literare numai *schijă* cu sensul „sfărâmătură de proiectil sau de bombă”, nu şi *schijă* „fontă”. Cu acest din urmă sens cuvântul este un element dialectal; fiind simţit ca atare, nu numai din punct de vedere lexical, ci şi sub aspect fonetic, *schijă* a fost încadrat în categoria formelor de tipul *schic* „spic”, ceea ce a dus la crearea lui *spijă*, adică la apariţia perechii *schijă – spijă*, paralelă cu *schic – spic*. Avem a face cu un fenomen de r e g r e s i u n e, care nu poate fi considerată falsă în raport cu etimonul (pol. *spiża*; DLR), dar este falsă în raport cu situaţia imediat anterioară producerii fenomenului, caracterizată prin existenţa numai a lui *schijă*. De remarcat că Al. Gafton (p. 269, nota) se declară de acord cu Stelian Dumistrăcel, care (în *Influenţa limbii literare asupra graiurilor dacoromâne. Fonetica neologismului*, Bucureşti, 1978, p. 176) pune pe *frâmbie* alături de *arhambil*, în categoria formelor cu o labială explicabilă prin hipercorectitudine; este evident că şi aici ne găsim în prezenţa unui fenomen care poate fi interpretat în două feluri, în funcţie de termenul de

referință: dacă acesta este lat. **frimbia*, forma *frâmbie* este, pur și simplu, corectă; ea este hipercorectă numai în raport cu *frânghie* din norma graiului în cauză (indiferent de originea lui [ǵ] din această formă).

Ținând seamă de cele arătate, nu putem să atribuim valoarea de contraargument valabil faptului invocat de Al. Gafton: prezența unei oclusive palatale în cuvântul literar *schijă*. Istoria acestuia este net diferită de cea a lui *frânghie*. Ne menținem deci părerea exprimată în articolul nostru: în română au fost moștenite două cuvinte latinești, **frimbia* și **fringula*, din care au rezultat *frâmbie* și *frânghie*; prin palatalizarea lui [b], primul a ajuns, în unele graiuri, să conțină o oclusivă palatală identică cu cea provenită, în alte graiuri, din grupul consonantic [gl].

Înainte de a încheia, avem de adăugat o observație. Cu mult înaintea noastră, un cuvânt latinesc **fringula* a fost propus ca etimon al rom. *frânghie* de Giovanni Alessio, într-un amplu studiu intitulat *Concordanze lessicali tra i dialetti rumeni e quelli calabresi* și apărut în „Annali della Facoltà di Lettere e Filosofia" (Pubblicazioni della Università di Bari) I, 1954, p. 1–53, studiu pe care nu-l cunoșteam la data redactării articolului discutat de Al. Gafton. Lingvistul italian compară formele *frâmbie* și *frânghie* cu o serie de cuvinte din dialectul calabrez și din alte idiomuri romanice și ajunge la concluzia următoare: „Il lat. *fimbria* non basta da solo a spiegare queste voci, ma bisogna invece pensare ad una contaminazione con *fringere* = *frangere* [...] Da *frimbia* si spiega il ban. *frâmbie*, il fr. ant. *frenge* (XIII sec.) e ne potrebbe derivare anche un merid. **frìngia*, ma il rum. *frânghie* e il cal., sic. *frìngula* presuppongono un lat. **fringula*". Judecând după sensurile cuvintelor italiene și franceze citate de G. Alessio, considerăm posibilă proveniența lor dintr-un cuvânt latinesc apărut prin contaminarea lui *fimbria* (sau **frimbia*) cu „*fringere* = *frangere*", dar înțelesul rom. *frânghie* (în care este inclusă ideea de „legare", nu cea de „frângere, rupere") ne determină să vedem

în lat. **fringula* reconstruit de G. Alessio un cuvânt diferit de lat. **fringula* reconstruit de noi. Numai din cel de al doilea poate să provină rom. *frânghie*, cu sensuri care trimit nu la varianta *fringere* a lat. *frangere*, ci la lat. *cingula*.

Deşi în ce priveşte sensul lat. **fringula* de la baza rom. *frânghie* (sens care concordă atât cu cel al lat. *cingula*, „chingă”, cât şi cu unul dintre sensurile lat. *fimbria*, „legătură”; vezi Guțu, DLatR) opinia noastră nu concordă cu cea a lingvistului italian citat, faptele prezentate de acesta vin în sprijinul etimologiei pe care am propus-o; în favoarea celeilalte etimologii (*frânghie* < lat. **frimbia*) nu s-au adus (şi nu credem că pot fi aduse) argumente în măsură să înlăture dificultățile pe care le întâmpină şi care au fost semnalate în articolul nostru.

GÂRLAN. Printre numeroasele sinonime ale lui *gâtlej* menționate în articolul din DA cu acest titlu figurează *gârtan* (< v. sl. *gŭrtanĭ*), urmat de *gârlan*, care este explicat astfel: „(+ paleosl. *grъlo*, cfr. *gârlă*, *gârlici*)”. S-ar înțelege că cel de al doilea este considerat rezultatul unei contaminări; nu se precizează însă dacă trebuie să vedem aici un fenomen petrecut în vechea slavă sau să admitem că, pe terenul limbii române, *gârtan*, după ce a fost împrumutat sub această formă, a suferit influența cuvântului vechi slav corespunzător rom. *gârlă* şi deci, alături de *gârtan*, a apărut varianta *gârlan*.

O altă explicație dată lui *gârlan* este următoarea: „Bg. *gărklan*, prin disimilarea totală a lui *k* față de *g*, a devenit *gîrlan*” (Frățilă, GT, p. 156). Credem însă că este foarte puțin probabil ca, în timp ce amândouă lichidele din grupul [rkl] s-au păstrat, [k] de la inițiala unei silabe accentuate (deci într-o poziție forte!) să fi dispărut prin disimilare totală (numai uneori; cf. *gârclan*, *gârclean*, *gârcleanț*, forme menționate în DA, s. v. *gâtlej*).

Mai simplă şi mai plauzibilă, după părerea noastră, este o explicație în care se ține seamă de faptul că grupul consonantic [tl] se numără printre cele „neagreate” de limba română. Nu de

puține ori acest grup – ca și cel în care oclusiva dentală este sonoră – este evitat, în diverse moduri, printre care se numără metateza și înlocuirea lui [t] cu [r] (un caz aparte este cel al lui *clacă*; în poziție inițială nu era posibil să apară grupurile [lt] sau [rl] în locul grupului [tl] al etimonului, v. sl. sau bg. *tlaka*, dacă nu cumva [k] exista, la inițială, chiar în prototipul slav al cuvântului românesc; cf. Mihăilă, *Împrumuturi*, p. 142, unde este citată varianta *klaka* a bg. *tlaka*). Exemple: *plătăgea*, *păltăgea* și *parlagea* (DLR, s. v. *pătlăgea*); *plotog* și *porlog* (DLR, s. v. *potlog*; vezi și *povirlă*, variantă a lui *povidlă*). Credem așadar că la *gârlan* s-a ajuns nu de la o formă care conținea grupul [rkl], ci de la *gâtlan* (< *gâltan* + *gât*; DA), prin înlocuirea lui [t] cu [r], ca și în cazul formelor *parlagea* și *porlog*. Varianta *gâltan* nu se explică însă prin metateza [tl] > [lt] (ca *păltăgea*); aici grupul [lt] este originar, ca și în *gâltej*, variantă atestată (vezi DA, s. v. *gâtlej*), aceste forme fiind derivate de la **găltu* (< v. sl. **gŭltŭ*, cf. Avram, NCE, p. 100–101).

GÂRLEJ. Este o variantă a lui *gâtlej*, absentă din DA, care a fost înregistrată într-o localitate din județul Alba și discutată de Vasile Frățilă, GT, p. 156 (nouă ne este cunoscută din împrejurimile orașului Turda). Autorul citat consideră posibile două soluții etimologice: *gârlej* „reprezintă fie o contaminare între *gârlắn* și *gâtlej* (< v. sl. **gъltъ* > **gâlt* + suf. *-ej*), fie o formă coruptă a lui *gâtlej*, schimbarea lui *r* cu *l*, și invers, fiind foarte obișnuită în limba română”.

După ceea ce am susținut în nota precedentă, sunt de înțeles motivele pentru care ne pronunțăm în favoarea unei soluții diferite. Observăm mai întâi că cea de a doua dintre explicațiile prezentate este neclară (*gârlej* nu reflectă rezultatul schimbării, într-un sens sau altul, a consoanelor [r] și [l]: în *gâtlej* apare [t], iar [l] se găsește în ambele variante). Rămâne deci în discuție explicația prin contaminare, care implică presupunerea că *gârlan* este neapărat mai vechi decât *gârlej*. Această presupunere (care nu vedem cum ar putea fi

argumentată) nu este necesară în explicația propusă de noi: de la *gâtlej* s-a ajuns la *gârlej* prin fenomenul căruia i se datorează și apariția variantei *gârlan* alături de *gâtlan*.

GÂRLOAFĂ. Este glosat „schimbătoare (de la roțile plugului)" și apare în DA fără etimologie. În CDER 3785 cuvântul este considerat de origine germană, dar nu se exclude posibilitatea împrumutării lui în română prin intermediul unei limbi slave: „Al. *Vorläufer* «precursor». En Trans. Según Cancel 17, sería de origen esl., pero el esl. debe ser, cuando más, un intermediario del al.".

În ipoteza împrumutării germ. *Vorläufer* într-o limbă slavă, ar fi fost de așteptat ca în aceasta [f] inițial ori să se păstreze ca atare, ori să fie înlocuit printr-un grup consonantic format dintr-o fricativă velară sau laringală și una labiodentală sau bilabială (pentru ultima situație cf. rom. *fâșie* > ucr. *chvašija* „fâșie (tăiată) de piele"; Robciuc, *Raporturile*, p. 145). În ambele situații, la inițiala cuvântului românesc ar fi trebuit să apară [f] (pentru redarea prin această fricativă a grupului consonantic menționat; cf. v. sl. *xvala* > rom. *fală*). Așadar nu poate fi vorba despre prezența la inițiala lui *gârloafă* a unei oclusive care ar fi reflexul, indirect, al lui [f] din cuvântul german citat.

Gârloafă nu poate să provină însă nici direct din germ. *Vorläufer*. Și aceasta din două motive: primul rezultă din cele arătate mai sus ([f] nu putea fi redat prin [g]); al doilea este următorul: ca multe alte cuvinte din terminologia tehnică împrumutate din germană, *Vorläufer* ar fi devenit în română un neutru terminat în *-er* sau *-ăr* (cf. *şaltăr* „comutator" < germ. *Schalter*), nu un feminin în *-ă*.

Așa stând lucrurile, credem că la originea lui *gârloafă* se află germ. *Gelaufe*, tradus „alergătură continuă" în DGR. Prin introducerea unui [r] s-a creat un grup consonantic expresiv, ca în *ciorlama* (< *ciulama*), *cobârlă* (< *cobilă*), *horlangăr* (< *holoangăr*), exemple date de Al. Graur, SCL X, 1959, 2, p. 208 (vezi și nota *chirlaucă*).

GLANDRĂ. Definiția „un fel de mâncare de oameni săraci, făcută din mămăligă prăjită, apă rece și sare" conține elemente care se regăsesc, s. v. *geandră*, în descrierea modului de preparare a mâncării definite astfel: „se ia hrincă (mămăligă rece), se taie felii subțirele, se prăjește pe jar..., se dumică..., se toarnă peste bucățele apă rece și sare [...]". Pentru *glandră* se trimite la „Șezătoarea" V, p. 74 (singura sursă), iar descrierea reprodusă în DA, s. v. *geandră* (cu mai multe atestări) este urmată, printre altele, de o trimitere la p. 52 din același volum al revistei. Tot din „Șezătoarea" (II) provine forma scrisă *jeandră* (vezi DA, s. v. *geandră*).

Este evident că *glandră* nu este altceva decât cuvântul *geandră*, al cărui *e*, într-un text scris de mână, a fost citit *l*. Altfel spus, *glandră* este o formă inexistentă în realitate.

Aria de circulație a lui *geandră* fiind Moldova (cum se menționează în DA), credem că avem a face, foarte probabil, cu un împrumut din ucraineană. Forma autentică a cuvântului este cea cu fricativă, nu cea cu africată: *jandră* (nu *geandră*, formă care se explică printr-o literarizare greșită). *Jandră* – absent din DA și din MDA – este cunoscut în Maramureș (vezi Gheorghe Pop, în LEX. REG. II, p. 108; Gh. Boga, în același volum, p. 112), cu sensul „mâncare preparată din grăsime, brânză, mămăligă și carne" (definiția dată de Gh. Boga), ceea ce vine în sprijinul presupunerii că termenul în discuție provine din ucraineană.

Deși preparatul alimentar sărăcăcios descris sub *geandră* nu este identic cu cel numit *jandră* în Maramureș, credem că în DA ar fi trebuit să figureze un singur articol, *jandră* (eventual, cu mențiunea „scris și *jeandră, geandră*"); *glandră* – prezent și în MDA – nu este însă nici măcar o „variantă grafică" a lui *jandră*.

GOLIȘEL. În glosarul din studiul său consacrat graiului din localitatea Vâlcele, județul Cluj (MCD I, p. 29–126), Romulus Todoran a înregistrat adjectivul *golișel* „(despre pui) fără pene, golaș; (despre oameni) fără haine, dezbrăcat", pe care

îl consideră „derivat de la *gol*, cu suf. *-işel*" (p. 71–72). Iulia Mărgărit, ISE, p. 102, propune alte două explicaţii: „Credem că este vorba fie de sufixul *-icel* [...], în variantă fonetică locală, fie de un adjectiv suprasufixat de la aceeaşi bază: *gol* + *-aş* > *golaş* + *-el* > *golăşel* [...] Modificarea *golăşel* > *golişel* se explică prin asimilare vocalică regresivă în cazul formei de plural *golăşei* > *golişei*". După părerea noastră nu poate fi acceptată niciuna dintre aceste două explicaţii.

Întrucât în glosarul la care ne referim cuvintele sunt date în forma literarizată, *golişel* este, de fapt, „în variantă fonetică locală", [golişăl] (precedată de [ş], vocala [e] devine [ă]; vezi MCD I, p. 37), cu secvenţa [şă], care corespunde lui [şe] din limba literară (şi din alte graiuri), nu lui [ĉe]. Prin urmare, derivatul *golicel* din Argeş (la care trimite Iulia Mărgărit) nu poate fi invocat în sprijinul etimologiei *golişel* < *gol* + sufixul *-icel*.

A doua ipoteză – *golişel* ar proveni din *golaş* – întâmpină o dificultate care nu este deloc neglijabilă. Chiar dacă în graiul din Vâlcele există sau a existat *golaş*, presupunerea conform căreia *golăşei* (mai exact, *golăşăi*) a devenit *golişei* prin asimilarea [ă]...[i̯] > [i]...[i̯] lasă fără răspuns întrebarea următoare: de ce semiconsoana finală a putut să aibă asupra lui [ă] din silaba a doua o influenţă mai mare decât celălalt [ă], care era mai apropiat de primul, iar, în plus, menţinerea vocalismului [ă]...[ă] era favorizată de faptul că prima dintre aceste vocale era termen al alternanţei [a] ~ [ă] (*golaş* – *golăşăi*)?

Ţinând seamă de detaliile prezentate mai sus, ne pronunţăm în favoarea etimologiei date de R. Todoran, în sprijinul căreia vine şi constatarea că acelaşi sufix, *-işel*, apare în cuvântul *blidişel* „blid mic, farfurioară" (MCD I, p. 56).

GOLOPAN. După părerea Iuliei Mărgărit, ISE, p. 102–105, la originea acestui adjectiv, cu sensul „sărac" (dezvoltat din sensul „în pielea goală"), a verbului *a se golopăni* „a sărăci cu totul, de-a binelea", a adjectivului (provenit dintr-un participiu) *golopănit* „gol puşcă" şi a adjectivului *golopelniţ* „gol, dezbrăcat"

se află expresia *gol nap*, echivalentă cu *gol ca un nap* şi cu *gol ca napul*. Transformările prin care de la *gol nap* s-ar fi ajuns la *golopan* sunt descrise astfel: „Ca urmare a rostirii rapide a variantei *gol nap*, a sporit posibilitatea fuzionării elementelor componente [:] **golnap*. Eventualitatea unei metateze, combinată cu posibilitatea de propagare a vocalei [o], a dus la apariţia formei *golopan*" (p. 104; cu câteva rânduri mai jos este amintită şi „apropierea formală de sinonimul preexistent *golan*").

Lucrurile par destul de simple din punct de vedere semantic. Este însă greu de crezut că *nap* a putut să devină, prin metateză, **pan*, pierzându-se astfel unul dintre cele două elemente care justifică sensurile expresiei *gol nap*. Dacă din această expresie s-ar fi format un adjectiv în *-an*, el ar fi fost **golnăpan*; [ă] din această formă ar fi putut să fie înlocuit cu [o], prin asimilare – nu prin propagare –, dar de ce, ulterior, ar fi dispărut primul [n] din **golnopan*?

Explicaţia pe care o propunem este mult mai simplă şi ea exclude orice legătură originară între *nap* şi *golopan*. Înainte de a o prezenta, atragem atenţia asupra faptului că *golopan* nu are doar sensul „gol puşcă" şi sensuri care pot fi considerate derivate din acesta; el înseamnă şi „lacom la mâncare" (vezi Luca Preda, în LEX. REG. I, p. 41; Bărbuţ, DO), cum, de altfel, menţionează chiar Iulia Mărgărit. Cele două (serii de) sensuri ale adjectivului în discuţie corespund celor două sensuri fundamentale ale lui *gol*: 1° „(în opoziţie cu «îmbrăcat») fără veşminte, neîmbrăcat, dezbrăcat, despoiat, nud"; 2° „(în opoziţie cu «plin») care nu are (nu conţine, nu cuprinde) nimic, deşert (pe dinlăuntru), sec" (DA).

După toate probabilităţile, sensul „sărac" al cuvântului din titlul notei de faţă este secundar şi la el s-a ajuns ca urmare a influenţei lui *gol* „fără veşminte" (eventual, şi a lui *golan*). La originea lui *golopan* se află însă un substantiv în al cărui sens este prezent un element care ne trimite la *gol* „care nu conţine nimic, deşert pe dinăuntru". Este vorba despre *golop*, înregistrat în DA sub forma de plural *golopi* (cu varianta *gulupi*) „prune de

toamnă (fără sâmburi)" (în Mehedinți) și „prune coapte înainte de timp, în urma unei boli" (în Banat).

Cu privire la variantele (sau aparentele variante) ale lui *golop* și la ariile lor de răspândire ne furnizează informații mai bogate SDLR: „*hurlup* m. (var. din *hurlub*, *hulub*. Cp. cu *cocoș*, hurlup). *Vest. Mold. sud.* Prună deformată [...] și care are aer în locu sâmburelui [...]. În Arg. Olt. *gurlup*, în Ban. Meh. *gulup*, *golup*, *golop*". Întrucât, cum reiese din cele arătate de Iulia Mărgărit, *golopan* și cuvintele înrudite sunt cunoscute în Argeș și mai ales în Oltenia, iar *golop* este, după DA și după SDLR, caracteristic pentru Mehedinți și Banat, este de presupus că amândouă aceste cuvinte au ca punct de plecare un cuvânt sârbesc (*golop* nu poate fi o variantă a lui *hurlup* = *hurlub* < *hulub*, cu sensul de bază „porumbel", un împrumut din ucraineană). Din punctul de vedere al formei, este posibil să se stabilească o legătură între *golop* și sb. *goloput* „în pielea goală, dezbrăcat complet; spân" (vezi Tomici, DSR). În ipoteza că primul cuvânt provine din cel de al doilea (accentuarea sb. *goloput* pe silaba a doua a putut favoriza, eventual, preluarea lui sub forma *[golópu], interpretată ca articulată), trebuie să se admită că a avut loc și o schimbare semantică: „gol (lipsit de ceva) pe dinafară" > „gol (lipsit de ceva) în interior" (vezi definițiile date în DA, s. v. *holopi*, și, respectiv, în SDLR, s. v. *hurlup*).

Nu putem spune în ce mod au evoluat lucrurile ulterior, dar nu excludem posibilitatea ca cele două accepții ale lui *gol* să fi coexistat, la un moment dat, în sensul lui *golop*; de altfel, cum am văzut, chiar *golopan* are un sens, „lacom la mâncare", care se leagă de „gol în opoziție cu plin", nu cu „gol în opoziție cu îmbrăcat" (cum este cazul sensului mai frecvent al cuvântului). Oricum, derivării lui *golopan* din *golop* nu i se poate opune niciun contraargument de ordin semantic. Cât despre aspectul formal al problemei, este ușor de constatat că explicația propusă de noi nu întâmpină nicio dificultate. Considerăm deci, bazându-ne pe faptele examinate mai sus, că *golopan* nu provine din **golnap*, ci din *golop*.

HĂŞCĂU. Înseamnă „măturice de brad cu care se amestecă zărul, când fierbe, până se alege urda" (DA; fără etimologie). Este, fără îndoială, un derivat de la *haşcă*, printre ale cărui numeroase sensuri se numără şi „ruptură dintr-un copac; molid uscat; brad alb". *Haşcă* este un împrumut din ucraineană (cf. Avram, NCE, p. 116–117, unde se fac câteva precizări cu privire la forma şi la semantismul cuvântului).

HURGOI. A fost înregistrat în Transilvania şi apare în DA cu definiţia „buciumul făcut din scoarţă de salcie". Lipseşte etimologia. Este, fără îndoială, unul şi acelaşi cuvânt cu *hârgoi* „parte a cimpoiului: o ţeavă lungă făcută din patru ţevi de soc, pentru bas", tot fără etimologie.

Varianta cu [î] (de la care dicţionarul nu trimite la cea cu [u], după cum nu trimite nici în sens invers) a fost explicată de N. Drăganu, DR III, 1922–1923, p. 718–719, astfel: „*Hârgoi* trebuie derivat din ung. *hörgő* (< *hörögni* «a horcăi»), care urma să dea regulat **hergheu*, dar această formă a fost modificată de o parte prin asociarea [sic] cu *hârcăi*, de altă parte prin partea finală a lui *cimpoi*, a căruia parte este *hârgoiul* (cf. şi *bâzoi* «partea cimpoiului care produce bâzâiala caracteristică a acestui instrument»)".

Mai plauzibilă ni se pare o soluţie etimologică diferită, care include admiterea influenţei lui *hârcăi* pentru a explica prezenţa lui [î] în prima silabă a lui *hârgoi*, în locul unui [u] presupus originar, dar nu două influenţe, ca urmare a cărora ar fi apărut vocale nepalatale în locul celor doi [e] din **hergheu*: [e] > [î] sau [o] în prima silabă; [e] > [o] în silaba următoare.

După părerea noastră avem a face cu un derivat regresiv de la verbul **hurgoi* (< **hurgăi*), provenit din ucr. *hurkaty* „a tuna, a bubui, a hurui" (DUR). Consonantismul verbului românesc reflectă efectele unor transformări care se încadrează în fenomenul metatezei parţiale (pentru care vezi Avram, PE, p. 97, şi bibliografia citată acolo): fricativă laringală sonoră (în prima silabă a cuvântului ucrainean) – oclusivă velară surdă

(în silaba a doua) > fricativă laringală surdă (în prima silabă a cuvântului românesc) – oclusivă velară sonoră (în silaba a doua). S-a produs aşadar metateza trăsăturilor fonetice „surd" şi „sonor" (nu metateza unor sunete), ca şi în cazul lui *bojoc* devenit *boşog* ([j]...[k] > [ş]...[g]), pentru a cita doar unul dintre exemplele date de Puşcariu, *Limba română* II, p. 171 (tot prin [h] a fost redată în româneşte laringala sonoră dintr-un alt ucr. *hurkaty* – glosat în ESUM „a stoarce dintr-odată laptele din tot ugerul" –, dar oclusiva velară surdă s-a păstrat ca atare în rom. *hurcui* „a vărsa dintr-odată"; vezi Avram, NCE, p. 131).

Pentru raportul dintre verbul **hurgoi* şi substantivul *hurgoi* cf. perechea *cimpoia* – *cimpoi* (unde însă derivarea s-a făcut de la substantiv la verb).

ISTRĂVI. Este un cuvânt „vechi şi dialectal prin Mold., Bucov. şi Transilv. de nord" şi înseamnă „a (se) risipi, a (se) pierde". Etimologia dată în DA – „din paleosl. *sŭtraviti* «consumere» (cf. *sŭtruti* «perdere», *traviti* «absumere, vesci»)" nu ni se pare satisfăcătoare, deoarece lasă neexplicată prezenţa unui [i] la iniţiala cuvântului românesc (cf. v. sl. *sŭtradati* > rom. *strădui*, nu **istrădui*). Să fi intervenit influenţa unor cuvinte care conţineau prefixul *iz-/is-*? Mai plauzibilă este, după opinia noastră, o altă explicaţie: *istrăvi* nu provine din forma veche slavă la care se trimite în DA, ci din v. sl. **istraviti*, membru al familiei de cuvinte căreia îi aparţin, evident, şi *traviti* (cum am văzut, citat în dicţionar) şi *istravljati* „perdere" (pentru acesta din urmă vezi Miklosich, *Lexicon*).

ÎNHLEBA. Cuvântul, cunoscut prin Moldova, este definit astfel: „a se îmbrăca în grabă; a se încălţa cu ciuboate [sic] mari, în care se pun obiele multe, ori cu opinci, făcându-ţi cu obiele picioarele mari". Din singurul citat – „Înhleabă-te cu ce poţi, răpede!" – reiese însă că elementul semantic „în grabă" corespunde adverbului *răpede*, nu este un component al sensului

lui *înhleba*. Spre adevăratul înțeles al verbului ne conduce o altă parte a citatului: „cu ce poți” înseamnă, de fapt, „cu orice, inclusiv un obiect de îmbrăcăminte (respectiv, de încălțăminte) nepotrivit ca mărime sau deteriorat”. Dacă așa stau lucrurile, *înhleba* nu poate fi altceva decât un derivat de la *hleab* „lucru rău, stricat, hârbuit, hrentuit”. În partea etimologică a articolului *hleab* se trimite la rus. *xljabat'*, ucr. *xljabaty* „a se clătina, a fi hodorogit”, cuvinte din care este de presupus că provine direct *a se hlebui* „a se strica”, menționat în același articol. Se pare că sensul de bază al verbului reflexiv *înhleba* a fost la început „a se îmbrăca / a se încălța cu un hleab (= haină / gheată, opincă etc. deteriorată)”.

Interpretarea noastră prezentată mai sus și, implicit, etimologia *înhleba* < *hleab*, dată în MDA (unde însă se dă, ca în DA, sensul „a se îmbrăca în grabă”), își găsesc un sprijin în existența lui *întofla* „a se încălța cu ciubote mari sau cu opinci” (atestat în Moldova și în nordul Transilvaniei), derivat din *toflă* „opincă sau cizmă ruptă”, cum credem că am reușit să demonstrăm (vezi Avram, NCE, p. 138; etimologia lui *toflă* este dată în DLR: „din germ. *Toffel* «papuc»”).

JIGNEA. Înseamnă „locul unde fierarul înroșește fierul și care se numește și *cușniță*”. Pentru forma din titlul acestei note, cu accentul pe silaba finală, în DA se citează o singură sursă (Damé, T.), dar se menționează că varianta *jignă*, cu accentul pe silaba inițială, a fost înregistrată, ca răspuns la *Chestionarul* difuzat de B. P. Hasdeu, în două localități din Moldova. În secțiunea consacrată etimologiei a articolului în cauză citim: „Cfr. sârb. *vignja* «coșul fierarului» (și țigănește *vignja*) TDRG”.

Din motive de ordin geografic, proveniența din sârbă a variantei *jignă* este improbabilă; această variantă nu a putut fi împrumutată decât din țig. *vignja* „forge”, explicat de Georges Calvet, *Dictionnaire tsigane-français, dialecte kalderash*, [Paris], 1993, ca împrumut din sb. *viganj*; pentru acest cuvânt (cu

genitivul *vignja*) vezi şi Tomici, DSR, unde găsim traducerea „forjă de fierar; fierărie, atelier al fierarului". După toate probabilităţile, tot din ţigăneşte (nu direct din sârbă) provine şi varianta *jignea*, aleasă ca titlu de articol în DA. Oricum, întrucât consoana prepalatală din *jignea* şi din *jignă* se explică prin palatalizarea labialelor, ar fi fost normal ca termenul în discuţie să apară ca titlu de articol în forma literarizată *vignea* (pe aceasta o găsim în DLR, însoţită de trimiterea „v. *jignea*"). Cf. *jeliţă* (şi *geliţă*) = *vieliţă* (Frăţilă, EIC, p. 57; Avram, NCE, p. 103–105), precum şi cele arătate mai jos, s. v. *ogignă*.

LAFAZAN. Este glosat în MDA „lafagiu", cu indicaţia „1–2", din care rezultă că se trimite la sensurile „om care vorbeşte mult şi fără rost" şi „om lăudăros" ale lui *lafagiu*.

Etimologia dată în dicţionar, „*laf* + *-azan*", este curioasă: *laf* nu pune probleme (înseamnă „vorbă lipsită de temei"), dar ce ar putea fi *-azan*? În realitate, ca şi *laf*, cuvântul *lafazan* a fost împrumutat din turcă; etimonul lui este tc. *lâfazan* „palavragiu, limbut" (Baubec/Grecu, DTR).

LAHANIU. Înseamnă „de culoarea verzei" şi apare în MDA cu etimologie multiplă: „tc. *lahana*, ngr. λάχανον". De la cuvântul turcesc s-ar fi ajuns însă în română la o formă **lahana*, iar cel neogrecesc ar fi devenit **lahan*. Până la o improbabilă probă contrară, trebuie să admitem că niciunul dintre aceste cuvinte nu a existat în română ca sinonim al lui *varză*, aşa încât pentru a explica termenul din titlul notei de faţă suntem nevoiţi să ne raportăm la termenii din turcă şi din greacă menţionaţi în dicţionar, dar este necesar să se arate că ne găsim în prezenţa unui derivat şi, în consecinţă, să se adauge „+ sufixul *-iu*" (limitându-ne la adjectivele derivate din nume de legume, putem cita, ca derivat cu acest sufix, pe *morcoviu*).

LAPANEŢ. Înseamnă „plăcintă coaptă pe vatră". Considerat cu etimologie nesigură în MDA, cuvântul este pus în legătură cu

lăpiştoc „turtă din mălai coaptă în spuză" şi cu mediogrecescul *lapis*, *lapos*; *lăpiştoc* apare în dicţionar tot cu etimologie nesigură (se adaugă „cf mg [= mediogrecescul] *lapis*). Asemănarea dintre *lapaneţ* şi *lăpiştoc* pe plan semantic nu este însă suficientă pentru a se admite existenţa unei legături între cele două cuvinte. Fără a ne pronunţa asupra etimologiei celui de al doilea, considerăm că forma din titlul notei de faţă nu este altceva decât o variantă (la care s-a ajuns printr-o metateză) a cuvântului *palaneţ* „turtă făcută din aluat de pâine, coaptă pe vatră sau pe plită" (< ucr. *paljanycja*; DLR).

LIFUI. În DA este înregistrat, fără etimologie, cu sensul „a lingări, a alege mâncarea, a gusta din toate mâncările". La acesta în MDA se adaugă sensul „a (se) linguşi", iar cuvântul este considerat cu etimologia necunoscută.

După părerea noastră ne găsim în prezenţa unui derivat de la *leafă*, cu sensul de bază „partea scobită a lingurii", explicat în DA astfel: „din săs. *le(i)fel* (= germ. *Löffel* «lingură»)". Este uşor de admis că la [i] din silaba iniţială a lui *lifui* s-a ajuns prin fenomenul, banal, al închiderii lui [e] neaccentuat: *leafă* > **lefui* > *lifui*. Din punct de vedere semantic este de remarcat că, deşi sinonimul *lingări* al lui *lifui* provine din *linge* (vezi DA), nu din *lingură*, denumirea unei părţi a tacâmului a putut să fie baza unui derivat cu sensul „a lingări", întocmai ca *linge*, întrucât *lingări* a fost simţit ca legat nu (sau nu numai) de *linge*, ci (şi) de *lingură*. Afirmaţia precedentă este susţinută de constatarea că *lingări* are varianta *linguri* (vezi DA, s.v. *lingură*), care, pe plan semantic, se află faţă de *lingură* într-un raport identic cu cel dintre *leafă* şi *lifui*.

MĂRNICOS. Am propus o explicaţie conform căreia acest cuvânt, înregistrat în judeţul Argeş, cu sensul „arogant", provine din varianta *marnic* a lui *amarnic* „rău, răuvoitor" (< *amar*), presupunând că a avut loc o evoluţie semantică pentru care ni se părea că poate fi invocat ca argument sensul expresiei *a se uita cam acru la cineva* (LR XVI, 1967, 3, p. 261–262 =

Avram, CE, p. 56). Iulia Mărgărit, ISE, p. 124, citează însă o frază culeasă de la un vorbitor argeşean din care reiese cu claritate sinonimia *marnic* = *măros* (< *mare*), ceea ce face inutilă presupunerea noastră şi ne îndreaptă spre soluţia etimologică adecvată: cum susţine autoarea citată, *mărnicos* provine dintr-un *marnic* derivat de la *mare* (nu variantă a lui *amarnic* < *amar*), ca şi *măros* şi – adăugăm noi acum – *măreţ* „îngâmfat, trufaş” (pentru ultimul vezi DLR).

MÂRŞĂ. Într-o notă etimologică publicată în LR XX, 1971, 6, p. 582–583 (= Avram, CE, p. 66), am susţinut că acest cuvânt, cu sensurile principale (pe care DLR le repartizează în două articole) „oaie slabă” şi „nadă, momeală”, provine din v. sl. *mrŭša*. Virgil Nestorescu, LR LI, 2002, 4–6, p. 173, observă însă că termenul înregistrat de Miklosich, *Lexicon*, la care am trimis, este un slavonism târziu, aşa încât cuvântul vechi slav corespunzător formelor din limbile slave moderne şi lui *mârşă* din română trebuie citat însoţit de un asterisc: v. sl. *мръша.

V. Nestorescu este de părere că „rom. *mârşă*, în ambele accepţiuni cu o întrebuinţare strict regională, nu se datorează slavei vechi, împrumuturile din această limbă având, de regulă, o largă răspândire şi o mare putere derivativă”, ci provine din ucr. *merša* sau din scr. *mrša*.

După opinia noastră argumentul referitor la puterea derivativă (redusă în cazul lui *mârşă*, trăsătură prin care acest cuvânt apare într-o situaţie diferită de cea a cuvintelor provenite cu certitudine din vechea slavă) nu este convingător, din mai multe motive. Cu sensul iniţial, care trebuie să fi fost identic cu cel al cuvântului vechi slav reconstruit, deci „cadavru” sau, prin restricţie, „hoit” (cu referire numai la animale), *mârşă* a fost puternic concurat de sinonimele *hoit*, *mortăciune*, *stârv* (vezi DA, s. v. *hoit*), iar cu alte sensuri a intrat în concurenţă cu termeni ca *nadă*, *momeală*, *stârpitură*, aşa încât cel dintâi nu avea cum să fie neapărat cel mai „la îndemână” ca bază pentru formarea de derivate. În al doilea rând, în familia lui *mârşă*

locul adjectivului era, ca să spunem aşa, deja ocupat de *mârşav* (menționat de Mihăilă, *Împrumuturi*, p. 186, ca termen de origine veche slavă şi înregistrat ca atare în DLR). În al treilea rând, nu este lipsită de interes constatarea că *mârşolit* „slab, costeliv" presupune existența unui verb **mârşoli*, derivat de la *mârşă* (în DLR citim: „cf. *mârşav*, *mârşăvi*").

În ce priveşte ajutorul pe care ni-l poate da pentru stabilirea etimologiei răspândirea geografică a cuvântului în discuție, V. Nestorescu are dreptate când afirmă că prezența acestuia „în aria de nord şi de mijloc a Transilvaniei" pledează în favoarea unei explicații prin ucraineană sau prin sârbă (localitățile în care a fost înregistrat *mârşă* se află în apropiere de Năsăud şi, respectiv, de Abrud şi de Turda). Cuvântul *mârşolit* a fost înregistrat însă într-o localitate din sudul Olteniei apropiată de Bulgaria şi a fost folosit într-o carte a lui I. C. Vissarion, scriitor originar din județul Ilfov. Rezultă că trebuie avut în vedere, ca posibil etimon al lui *mârşă*, şi bg. *mărša* „mortăciune, stârv, hoit; animal slab / jigărit" (Iovan, DBR).

Este neîndoielnic că provine din ucraineană (cum se menționează în DLR) *merşă* (cu varianta *merş*) „nume dat unui animal (mai ales cal sau oaie) bătrân, istovit" (în Maramureş şi în Bucovina), de la care s-au format (poate, prin intermediul unui verb **merşi*) adjectivul *merşit* „(despre cai) slăbit, sleit de puteri" şi substantivul *merşitură* (sinonim cu *merşă*), ambele înregistrate într-o localitate apropiată de Sighetul Marmației. Pentru *mârşă* din zonele în care, din motive de ordin geografic, este puțin probabil sau chiar improbabil ca acest cuvânt să fi fost împrumutat din ucraineană sunt posibile, în principiu, mai multe explicații: împrumut din vechea slavă, din sârbă, din bulgară sau din sârbă şi bulgară.

Că vechea slavă nu poate fi eliminată din discuție rezultă, după opinia noastră, din faptul că *mârşă* înregistrat în apropiere de Năsăud nu admite nici o explicație prin sârbă ori/şi bulgară, din evidente motive de ordin geografic, nici una prin ucraineană, din motive de ordin fonetic: vocala palatală din ucr. *merša* ar fi

trebuit să se mențină ca atare, aşa cum s-a menținut în *merşă* din regiunile vecine.

Ținând seamă de cele arătate mai sus (inclusiv de unele dintre observațiile făcute de V. Nestorescu), credem că pe terenul limbii române s-au întâlnit o influență slavă veche şi influențele venite din partea unor limbi slave moderne. Prin urmare, până la o eventuală îmbogățire a informațiilor, care să permită argumentarea solidă a uneia dintre soluțiile alternative, cu excluderea celeilalte, propunem ca etimologia lui *mârşă* să fie prezentată astfel: v. sl. **mrŭša* sau/şi bg. *mărša*, sb. *mrša*; varianta *merşă* din ucr. *merša*.

MÂSCĂI. Este glosat „a se mişca nervos, a se zbate". Una dintre cele două surse (ALR I, partea netipărită) furnizează unicul citat: „Vre să plângă, să mâscăie". După părerea noastră verbul apare aici mai curând ca sinonim al lui *smiorcăi*, decât cu un sens apropiat de cel al lui *mişca*, aşa încât trimiterea „cf. *mâscoti*" (precedată de mențiunea „etimologia necunoscută") nu este justificată, în ipoteza că acesta din urmă aparține familiei lui *mişca*, cum se admite în DLR (*mâscoti* este dat acolo ca variantă a lui *mişcoti* – din *mişca* – „a se mişca de colo până colo, a se foi" şi „a se sforța"). Este însă destul de greu de crezut că de la *mişca* s-a ajuns la *mâscoti*: cum s-ar explica trecerea de la [i] la [â] şi de la [ş] la [s]?

Fie că are numai sensul dat în DLR, fie că înseamnă, cum credem noi, şi „a se smiorcăi", *mâscăi* este rezultatul unei metateze, cum sperăm că am reuşit să arătăm într-o notă publicată în LR XLV, 1996, 1–6, p. 60–61 (= Avram, PE, p. 154). Pe lângă ceea ce am spus mai sus cu privire la ipoteza existenței unei legături între *mâscăi* şi *mişca*, la explicațiile din nota noastră citată adăugăm acum precizările care urmează.

Ne găsim, de fapt, în prezența a două verbe omonime, *mâscăi*[1] „a se mişca nervos, a se zbate" şi *mâscăi*[2] „a se smiorcăi", ambele apărute, în calitate de variante ale cuvintelor

smâcăi (din interjecția *smâc*; DLR) „a smuci” şi, respectiv, *smiorcăi* (din interjecția *smiorc*; DLR). De notat că în DLR este înregistrată varianta *smâcâi* a lui *smiorcăi*, variantă din care provine *mâscăi* (fluctuația [ă] ~ [î] în segmentul sufixal este banală).

În sprijinul afirmațiilor noastre sau, cel puțin, în favoarea identificării lui *mâscăi*[1] cu *smâcăi* poate fi invocată constatarea că amândouă aceste forme au fost înregistrate în aceeaşi regiune (sudul Transilvaniei). Pentru interpretarea lui *să mâscăie* din citatul dat în DLR drept echivalent al lui *se smiorcăie* cf. *mischia* „a plânge; a mima plânsul” la Bărbuț, DO (este de presupus că la această variantă a lui *smiorcăi* s-a ajuns prin intermediul lui *mâscăi*). Pentru tipul de metateză la care ne-am referit cf. *smântână* > *mâstână*; un tip asemănător, „nazală + vocală + fricativă > fricativă + nazală + vocală” este ilustrat de transformarea *mâzgăli* > *zmângăli* (vezi DLR, s. v. *smântână* şi *mâzgăli*).

MUSCUR. Într-o contribuție intitulată *Notă etimologică:* ***muscur(in)ă***, apărută în LR LIII, 2004, 1–2, p. 56–59, Aurora Pețan propune o nouă soluție a unei probleme care a stârnit multe discuții: originea lui *muscur* şi a cuvintelor din familia lui. Autoarea se declară împotriva tuturor explicațiilor anterioare, dar se ocupă amănunțit numai de cea dată de noi, într-o notă apărută în LR XLIII, 1994, 1–2, p. 33–36 (vezi acum Avram, CE, p. 91–96): rom. *muscur* < **muscurat* < lat. **musculatus* < *muscula*, diminutiv al lui *musca*. Înainte de a ne pronunța asupra soluției propuse de Aurora Pețan, vom examina criticile formulate cu privire la conținutul notei noastre.

„Ca să arate legătura dintre *muscur* şi *muscă*, A. Avram caută să elimine din discuție sensurile care încurcă demonstrația”, scrie autoarea citată (p. 57), având în vedere următorul pasaj (pe care îl reproduce): „Dacă înțelesul de «oaie albă» (înregistrat într-o localitate apropiată de Piatra Neamț) şi cel de «spălăcit» (în general, nu numai cu privire la animale)

sunt, într-adevăr, reale (şi deci nu se datorează unor confuzii produse în cursul anchetelor dialectale), ele pot fi socotite derivate dintr-un sens fundamental care include ideea de contrast între o culoare închisă şi una deschisă şi care, fără îndoială, aparţine sferei semantice a numelor de culori folosite cu privire la animale". Ne este greu să vedem de ce „încurcă demonstraţia" două sensuri ale lui *muscur* îndepărtate de sensul lui pe care noi (în concordanţă cu datele din DLR) îl considerăm fundamental şi care ne interesează în primul rând şi de ce câte o singură atestare a primelor ar avea, împreună, o valoare mai mare, în calitate de contraargument, decât argumentul furnizat de constatarea că ideea de contrast este, incontestabil, prezentă în subsensurile principale ale aceluiaşi sens fundamental (cu atestări mai numeroase): „(oaie sau capră) de culoare albă şi cu pete negre pe bot" şi „(oaie sau capră) de culoare neagră şi cu pete albe la urechi şi pe bot" (DLR).

După părerea Aurorei Peţan sensul fundamental al lui *muscur* „nu este cel postulat de A. Avram, ci tocmai cel ce rezultă din subsensurile «sur», «spălăcit», «vânăt», «roşcat», care nu include ideea de contrast, ci pe aceea de *amestec*" (p. 57). Ultima nu este însă incompatibilă cu cea dintâi: două sau mai multe culori pot să se prezinte amestecate pe un obiect şi să rămână, în acelaşi timp, distincte, deci în contrast. Ideea de contrast este evidentă şi în unele dintre sensurile lui *muscă* pe care Aurora Peţan nu le menţionează: „smoc de păr lăsat să crească sub buza inferioară", „mustaţă mică", „vână neagră la rădăcina nasului". Remarcabil şi important pentru rezolvarea problemei este faptul, semnalat de G. Giuglea, că petelor negre de pe botul de culoare deschisă al oii li se zice *muşte*.

Autoarea citată admite că sensurile lui *muscur* „îndreptăţesc într-o anumită măsură raportarea la *muscă*", dar, în continuare, combătând ceea ce am afirmat în legătură cu ideea de contrast, prezintă contraargumentul următor: „totuşi în aromână nu predomină sensul «alb cu pete negre», care să ne conducă la un derivat de la *MUSCA*, ci din contră: *muşcur*, *-ră*

«qui a des taches blanches autour des oreilles et du nez»". S-ar înțelege de aici că noi am fi avut în vedere neapărat contrastul între pete de culoare închisă şi un fond de culoare deschisă. Este însă uşor de constatat că altfel stau lucrurile: referindu-ne şi la subsensul „de culoare neagră şi cu pete albe", am admis, implicit, că, întocmai cum *muscă* nu denumeşte exclusiv o insectă de culoare închisă, *muştele* de pe botul oii, despre care vorbeşte G. Giuglea, pot să aibă o culoare care nu este neapărat închisă.

Aurora Pețan menționează „glosarea «eine Farbenbezeichnung, wie es scheint: braun?» [...] pentru alb. *muşculüer* [sic], probabil împrumutat din română". După DDA termenul din aromână provine din albaneză, iar Th. Capidan, DR III, 1922–1923, p. 210, admite două posibilități: „influențat sau chiar direct din forma simplă a alb. *muškulüer*". Lăsând la o parte faptul că în dicționarul etimologic al limbii albaneze la care trimite Aurora Pețan glosarea „braun" este, cum am văzut, urmată de semnul întrebării, nu putem neglija prezența lui [ş] în cuvântul din aromână, explicabilă prin albaneză, aşa încât, oricare va fi fost punctul de plecare comun din latină, ar. *muşcur* nu ne poate ajuta la stabilirea etimologiei lui *muscur* din dacoromână, nelegat de cuvântul albanez asemănător.

Două citate din DLR sunt considerate de Aurora Pețan (p. 58) drept exemple de utilizare a cuvântului *muscur* (respectiv, *muscură* sau *moscură*) pentru a se denumi „o *culoare*", deci „nu un animal cu pete negre pe bot, care să fi determinat derivarea de la *MUSCA*": „2 epi: una roaibă şi una moscură" (1834); „Colorile (berbecului şi oei) sânt: alb, negru, bălțat..., oacheşă, muscură" (1885). Nu vedem însă de ce din sensul care include nota „de o singură culoare" al unuia (sau al unora) dintre termenii aflați alături într-un text ar rezulta că aceeaşi notă este prezentă şi în sensurile celorlalți termeni. Dacă aşa ar sta lucrurile, ar trebui să admitem că, întrucât, în al doilea citat, cuvântul *bălțat* este precedat de *alb* şi de *negru*, el desemnează tot „o singură culoare", ca şi celelalte două cuvinte;

or, după cum se ştie, sensul lui de bază este altul: „(despre animale, mai ales despre bou şi vacă) cu păr care nu e de aceeaşi culoare peste tot trupul" (DA, s. v., 1°). Nici *alb* sau *negru*, nici *bălțat* nu ne furnizează argumente în favoarea uneia dintre cele două interpretări teoretic posibile ale ultimului termen, adică nu ne permite să decidem dacă *muscură* de la sfârşitul enumerării include nota „o singură culoare" sau nota „două (eventual, mai multe) culori". Tot aşa, în primul citat, *roaibă* nu ne spune nimic cu privire la numărul culorilor corespunzătoare sensului lui (*iapă*) *moscură*. Prin urmare, cele două citate nu pot sprijini părerea potrivit căreia *muscur* apare în ele cu alt sens decât cel care figurează în DLR pe primul loc.

Este adevărat că unele dintre sensurile sau subsensurile cuvântului în discuție cu greu pot fi explicate sau chiar rămân inexplicabile dacă se acceptă etimologia întemeiată pe admiterea unei legături între rom. *muscur* şi lat. *muscula*. Situații de acest fel se întâlnesc însă frecvent – şi nu numai în domeniul numelor de culori –, ceea ce nu înseamnă că o etimologie încetează de a fi valabilă în momentul în care se constată că prin etimonul propus nu se clarifică în egală măsură absolut toate sensurile şi subsensurile cuvântului în cauză. Cum am mai spus, unui sens cu o singură atestare (sau cu puține atestări) nu i se poate atribui, în argumentare, o pondere mai mare decât cea a sensului unanim admis ca „obişnuit" (în cazul care ne interesează „cu pete cărora li se spune şi *muşte*").

Rezervele pe care ni le-am exprimat cu privire la unele dintre sensurile lui *muscur* consemnate în DLR nu se explică prin intenția de a elimina din discuție anumite sensuri, anume pe cele „care încurcă demonstrația", cum afirmă Aurora Pețan, ci se bazează pe considerente evidente pentru oricine este familiarizat cu interpretarea răspunsurilor obținute prin anchete dialectale (desfăşurate pe teren sau prin corespondență). În această ordine de idei sunt foarte concludente faptele expuse şi comentate de Ana Canarache, *Câteva nume de culori şi nuanțe în limba română*, în LR X, 1961, 1, p. 16–20. Prezentăm mai jos

unele dintre sensurile lui *murg* (în total câteva zeci) indicate de subiecții care au răspuns la anchete (celelalte două cuvinte discutate în articol sunt *lai* şi *mohorât*): „negru", „roşu", „muced şi galben", „alb şi negru-roş". Autoarea precitată notează (p. 17) că „trecând printr-o atât de bogată gamă de culori, calul, care pentru unii a fost *negru*, ajunge să fie *aproape alb* (ALR I 1491/846)".

Întrucât *murg* face parte din vocabularul autohton al limbii române, nu este de prisos să menționăm că sensul primar al adjectivului *murg* din albaneză este „întunecos, negru, sur", dar derivatul *murgjan* desemnează un „cal alb" (Brâncuş, *Vocabularul*, p. 103). Dacă rom. *murg* – ca şi alb. *murg* – „ar putea proveni din i. e. **mer(ə)g*^{u}*-* «a se întuneca»" (C. Poghirc, în Academia Republicii Socialiste România, *Istoria limbii române.* Al. Rosetti redactor reponsabil. Volumul II, Bucureşti, 1969, p. 333), înseamnă că rămân să fie explicate sensurile „aberante" în raport cu cele care au în comun nota „de culoare închisă (întunecată)", ceea ce nu este uşor, dar acest lucru nu ne poate împiedica să fim de acord cu etimologia sugerată de C. Poghirc. Tot aşa, admițând că *muscur* are, printre altele, sensul „spălăcit", urmează să găsim o explicație a răspunsului dat de subiectul în cauză, răspuns care nu anulează însă valoarea probantă a cazurilor în care legătura dintre *muscur* şi *muscă* este uşor de observat.

Aurora Pețan prezintă două argumente în favoarea etimologiei pe care o propune şi conform căreia *muscur* descinde (direct sau, eventual, indirect) din lat. **misculus*; existența acestuia este considerată (cum se menționează la p. 58) „certă, chiar dacă nu este atestat, căci de la el s-a format verbul **misculare*, cu numeroşi descendenți romanici".

Primul argument (care este, în acelaşi timp, un contraargument opus explicațiilor anterioare) a fost, de fapt, discutat în prima parte a acestei note; el constă în faptul că unele dintre sensurile lui *muscur* se subsumează ideii de „culoare indecisă, intermediară între două (sau mai multe) culori

«de bază»” şi nu au legătură cu ideea de contrast între două culori clar distinse de vorbitori.

Cel de al doilea argument – mai interesant, după opinia noastră – este următorul: în unele graiuri sarde există cuvântul *meskrinu*, folosit „pentru a descrie o serie de culori indecise (în special albastrul, dar şi cenuşiul, negrul spălăcit)”, explicat de unii cercetători prin lat. **misculus*, **mesculus* + *-inus* (s-a propus însă şi o altă etimologie: *mustellinus* < *mustela* „nevăstuică”!), iar în dialectele italiene se întâlnesc, cu sensul „sur, cenuşiu”, cuvintele *meschio*, *müsč*, *müšč*, provenite, direct sau indirect, din lat. **misculus* (p. 58; vezi şi p. 59, unde sunt citate forme paralele din sardă: *meskru*, *meskra*).

Având în vedere paralelismul semantic dintre, pe de o parte, cuvintele din sardă şi din italiană menţionate în alineatul precedent şi, pe de altă parte, unele dintre sensurile rom. *muscur* (după părerea noastră, secundare în raport cu sensul „cu pete”), Aurora Peţan consideră că „e greu de discutat despre rom. *muscur* şi *muscuriu* în afara corelaţiilor de mai sus” (p. 58). Fără a afirma că aceste corelaţii sunt lipsite de interes, credem totuşi că ele nu sunt mai semnificative decât paralelismul existent între perechile *muscula* – **musculatus* şi *barba* – *barbatus*, care este atât semantic, cât şi f o r m a l şi care sugerează pentru *muscur* un punct de plecare fără legătură cu vreun membru al familiei lat. *miscere* „a amesteca”.

Sub cel de al doilea aspect etimologia propusă de Aurora Peţan întâmpină, după părerea noastră, dificultăţi peste care nu se poate trece. Ne vom referi, pe rând, la soarta vocalei din silaba iniţială şi la cea a vocalei din silaba a doua a lat. **misculus*.

Autoarea crede că „prezenţa vocalei *u* în loc de *i* se poate datora unei contaminări pe teren românesc cu *muscă* sau, la fel de probabil, trecerii *i* > *u* sub influenţa labialei sau prin asimilare la distanţă (cf. *puţin* < lat. *PITZINUS*, *buric* < lat. *UMBILICUS* etc.)”. Niciuna dintre aceste explicaţii nu este convingătoare, din motivele pe care le vom arăta în continuare.

Ipoteza unei contaminări pe terenul limbii române implică, se înțelege, admiterea existenței în aceasta, la un moment dat, a unui cuvânt **mescur* (< lat. *misculus*) sau, mai recent, în majoritatea graiurilor dacoromâne, **măscur*, cu sensul „de culoare indecisă"; pe teren românesc [u] nu putea să apară „în loc de *i*". Ar fi fost posibilă intervenția unui factor de ordin semantic care să conducă la contaminarea lui **mescur* tocmai cu *muscă* şi nu cu un alt cuvânt oarecare? Nimic nu ne dă dreptul să răspundem afirmativ la această întrebare. Admițând însă că o contaminare poate să se producă şi fără intervenția unui astfel de factor (cf. Hristea, *Probleme*, p. 216, cu privire la etimologia populară: „asociațiile stabilite de către vorbitori se produc de multe ori exclusiv pe baza asemănărilor fonetice sau exterioare ale cuvintelor şi în afara oricăror legături semantice"), urmează să ne referim exclusiv la aspectul formal al presupusei contaminări. După părerea noastră ipoteza înlocuirii cu [u] a lui [e] din **mescur*, ca rezultat al contaminării acestui cuvânt cu *muscă*, nu este plauzibilă, din două motive. Pe de o parte, dacă **mescur* avea înțelesul indicat de Aurora Pețan, el era, evident, nu numai foarte apropiat pe plan semantic de *amestec*, *amesteca*, ci şi asemănător din punct de vedere fonetic cu aceste cuvinte, în care după [m] urmau [e] sau [ęa], nu o vocală posterioară. Pe de altă parte, **mescur* făcea parte din familia lui *meşte* (< lat. *miscere*), verb care, alături de sensurile sigure „a pregăti (pentru a servi), a turna în pahar, a servi" şi „a scoate (complementul indică un lichid)", trebuie să fi avut în trecut şi sensul – întâlnit la I. Budai-Deleanu, dar considerat în DLR „suspect" – „a amesteca" (cf. Guțu, DLatR, s. v. *misceo*: „a amesteca" şi „a pregăti o băutură printr-un amestec"). În aceste condiții ar fi fost de aşteptat ca ipoteticul **mescur* să-şi păstreze (sub accent!) vocala etimologică.

În ce priveşte a doua explicație, se înțelege că o transformare a lui [i] în [u], sub influența consoanei labiale precedente, s-ar fi putut produce numai pe terenul limbii latine, înainte ca lat. *ĭ* să devină [e]. Admițând că transformarea a avut

loc, ajungem la dificultatea de a explica faptul următor: în timp ce vocala din prima silabă a lat. **misculus* şi-a păstrat localizarea anterioară şi este reprezentată astăzi de [e] în formele *meskru* din sardă şi *meschio* din italiană, în estul Romaniei acelaşi cuvânt latinesc nu a devenit **mesculus*, ci **musculus*. Chiar labializată vocala corespunzătoare lui *ĭ* din lat. **misculus* a rămas anterioară, în forme ca it. dial. *müsč*, *müšč*, şi în raport cu aceste forme rom. *muscur* ar urma să fie considerat drept rezultatul unui tratament „aparte" al vocalei din silaba iniţială a cuvântului latinesc. Avem în vedere aici ambele explicaţii considerate de Aurora Peţan posibile: transformare datorată influenţei consoanei labiale precedente sau „asimilare la distanţă". În lumina acestor constatări, este greu de văzut în ce constau de fapt şi ce semnificaţie au „corelaţiile" despre care vorbeşte Aurora Peţan. Concordanţele între sensurile pe care le au descendenţii lat. **misculus* în sardă şi în italiană, pe de o parte, şi u n e l e dintre sensurile lui *muscur* în română (nu toate şi nicidecum cele mai obişnuite!), pe de altă parte, nu constituie un argument atât de puternic în favoarea etimologiei rom. *muscur* < lat. **misculus* încât să ne îndreptăţească să considerăm drept neglijabile dificultăţile de ordin formal întâmpinate de această etimologie.

Vom trece acum la examinarea problemei pe care o pune tratamentul lui *u* din silaba a doua a lat. **musculus* (= **misculus*). Căutând să preîntâmpine o posibilă obiecţie, Aurora Peţan menţionează că „absenţa sincopei nu este neobişnuită" (p. 59). Este perfect adevărat dacă ne referim, în general, la lexicul moştenit de română din latină; cu totul altfel se pune însă problema caracterului obişnuit sau neobişnuit al sincopei în situaţia care ne interesează aici.

Dacă în latina dunăreană ar fi existat un cuvânt **musculus* „de culoare indecisă", omonim cu alte două cuvinte, cu sensurile „organ al corpului" şi, respectiv, „plantă criptogamă", primului cuvânt ar fi trebuit să îi corespundă astăzi o formă

identică cu cea a celorlalte două: *muşchi* (cf. nota noastră la care ne-am mai referit). Împotriva acestei afirmaţii nu ar putea fi invocat bine cunoscutul caz al lat. *stabulum*, devenit în română *staul* (prin intermediul fazei *[stablu], cu sincopă) şi *staur* (< *[sta(b)ulu], fără sincopă), întrucât cele două variante ale cuvântului reflectă evoluţii diferite care au avut loc în arii (graiuri) diferite (vezi ALR II SN 2, h. 392: termenul avut în vedere aici – fără circulaţie în provinciile exterioare arcului carpatic – are varianta *staul* în graiurile de sud-vest şi varianta *staur* în cele de nord-vest şi de nord). Perechea de omonime cu sensuri din anatomie şi din botanică există însă pretutindeni în dacoromână. Aşa stând lucrurile, este exclus ca, în timp ce sincopa lui [u] din silaba a doua s-a produs atât în *musculus* „organ al corpului", cât şi în *musculus* „plantă criptogamă", acelaşi fenomen să nu fi avut loc nicăieri în cel de al treilea omonim, ipoteticul **musculus* „de culoare indecisă".

Ţinând seamă de cele arătate în paginile precedente ale acestei note, considerăm la fel de neverosimile ipoteza unei contaminări a lui **mescur* (sau **măscur*) cu *muscă*, pe cea conform căreia [u] accentuat din *muscur* ar corespunde unei vocale latineşti cu acelaşi timbru (datorate unei acomodări în contact sau unei asimilări la distanţă) şi pe cea a absenţei sincopei lui *u* din silaba a doua a lat. **misculus* (> **mesculus*). Până la eventuala prezentare a unor contraargumente convingătoare (cum nu sunt cele cele din originala contribuţie a Aurorei Peţan), rămânem la explicaţia care implică admiterea unei legături între rom. *muscur* şi lat. *musca*.

NATĂ. Avem în vedere cuvântul glosat „raţă" (*nată*[2] în DLR). Întrucât în latină exista substantivul cu acelaşi sens *anas, -atis* (cu descendenţi în limbile romanice apusene; vezi REW 439), am putea să ne întrebăm de ce *nată* apare în dicţionar însoţit de menţiunea „etimologia necunoscută"; lat. *anatem* ar fi devenit în română, în mod normal, **(a)nate*, formă omonimă cu cea de plural, din care s-ar fi putut reface un singular **anată* sau

nată (pentru afereza lui *a-* cf. *nămaie* < lat. *animalia*; *noaten* < lat. *annotinus*).

Pe cât de simplă este (sau, mai degrabă, pare) problema etimologiei lui *nată* „rață”, pe atât de complicată este o altă problemă, anume cea a existenței înseşi a acestui cuvânt în limba română. În DLR este citată o singură sursă (Băcescu, Păs.), după care cuvântul este cunoscut în localitatea Slănic. Ne îndoim însă că *nată* din DLR (neînregistrat de alte dicționare!) este un cuvânt real, sinonim al lui *rață*, ceea ce ar duce la separarea acestuia din urmă de categoria de termeni căreia îi aparțin *găină*, *gâscă* (fără sinonime).

Până la o eventuală (după opinia noastră, improbabilă) confirmare a existenței lui *nată* prin atestări care să excludă posibilitatea interpretării acestei forme ca rezultat al unei lecturi sau transcrieri greşite, credem că nu este cazul să includem acest cuvânt în lista elementelor moştenite. Deocamdată singura ipoteză plauzibilă este cea conform căreia avem a face, de fapt, cu *rată* (fără semnul diacritic al lui *ț*) scris de mână şi citit *nată* ca urmare a confundării lui *r* cu *n*.

NAVRAT. Sensul „tip de navă fluvială nedefinită îndeaproape” a fost identificat pe baza citatului „Cantitatea de cherestea ce vine la Severin este însemnată, ea vine în plute şi în navraturi” (I. Ionescu, M.). După părerea noastră *în navraturi* din fraza reprodusă înseamnă „nu deodată”; este vorba aşadar de o cantitate î n s e m n a t ă de cherestea care este transportată pe rând, în cantități mai mici. Avem a face cu un cuvânt împrumutat din sârbă; vezi, la Tomici, DSR, s. v. *navrat* „dată, oară”, expresia *u više navrata* „de mai multe ori” (tradusă în HSFR, sub acelaşi cuvânt-titlu, „à plusieurs reprises”).

NĂPÂNTOC. Având sensul „om prost, nătărău”, era firesc ca acest substantiv, atestat în județul Sălaj, să fie pus în legătură cu adjectivul „(învechit şi regional, mai ales Transilv.; adesea substantivat)” *nătântoc* „nătărău”. Aşa s-a procedat în

DLR, unde, înainte de trimiterea „cf. *nătântoc*”, apare totuşi menţiunea „etimologia necunoscută”.

Asupra adjectivului citat vom reveni în nota următoare. Deocamdată observăm că poate fi adus cel puţin un argument în favoarea explicaţiei conform căreia *năpântoc* provine din *nătântoc* (dacă lăsăm la o parte faptul că o disimilare [t]...[t] > [p]...[t] – într-un cuvânt în care, în afară de cele două dentale orale, existau şi două dentale nazale! – nu este deloc de neconceput): nu prea departe de zona în care circulă *năpântoc* (mai exact, în fostul raion Carei) a fost înregistrată expresia *prost ca napul* „tembel, imbecil, foarte prost” (Gh. Bulgăr, în LEX. REG. I, p. 9), aşa încât este uşor de admis că *nătântoc* a devenit *năpântoc* prin contaminare cu *nap*.

NĂTÂNTOC. În partea etimologică a articolului consacrat acestui cuvânt (al cărui sens este uşor de ghicit şi care a fost deja adus în discuţie în nota precedentă) citim: „Etimologia necunoscută. Cf. *nătâng*”. Surprinde faptul că nu se stabileşte nicio legătură cu *nătânt* „nătâng”, prezent pe aceeaşi pagină din DLR şi explicat – bine, după părerea noastră – astfel: „Probabil contaminare între *nătâng* şi *tânt*”. Este evident că *nătântoc* a fost format, prin derivare cu sufixul *-oc*, de la *nătânt*.

Menţionăm, în treacăt, că tot cu „etimologia necunoscută” figurează în DLR şi *nătântav* „nătâng”, care este, de asemenea, un derivat de la *nătânt*. Pentru sufixul *-av* vezi Pascu, *Sufixele*, p. 281 (unde este citat *tântav* „bâlbâit, tâtâit” < *tânt*, *tont*) şi Eric P. Hamp, RRL XIV, 1969, 1, p. 14 (unde este discutată etimologia lui *mârcav*).

NÂRT. Dumitru Loşonţi, SSE, p. 89, discută problemele de etimologie pe care le pun cinci cuvinte membre ale aceleiaşi familii – *nărtilă*, *nărtiţă*, *nărtâcios*, *nărtos*, *nârt* (ultimul lipseşte din DLR) – şi, printre altele, consideră, pe bună dreptate, posibilă etimologia dată lui *nărtos* „cu nasul mare, năsos” de I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, *Dicţionarul etimologic al limbii române. Elementele latine*. Fasc. I–IV. *A–putea*, Bucureşti,

1914, nr. 1204: „nu excludem ipoteza existenței derivatului latin **naritosus* (presupus de CDDE) şi a păstrării lui în limba română”. Cuvintele *nărtilă* şi *nărtiță* (cu derivatul *nărtâcios*) sunt considerate „derivate de la *nârt* (pl. *nârturi*) [< **nărt*], care este atestat cu sensul de ‘nasul porcului’ [...], dar care va fi avut şi sensul de ‘nasul omului’ ”, iar cu privire la ultimul dintre ele se formulează următoarea ipoteză: „*Nârt* s-ar putea explica din lat. **naritus*, prin sincopa lui *ĭ* neaccentuat (ca în *calĭdus* > *cald*) şi închiderea lui *a* accentuat la *ă* > *î* (ca în lat. *cavum* > *găv*, *zgău*, *gâf*, *gâv* etc.”; urmează o trimitere la Dumitru Loşonţi, *Toponime româneşti care descriu forme de relief*, [Cluj-Napoca], 2000, p. 145–150).

Explicația reprodusă în rândurile precedente întâmpină o dificultate: vocala accentuată din lat. **naritus* ar fi trebuit să se mențină, aşa cum s-a menținut în cuvântul devenit *cald*; s-ar fi ajuns deci la forma **nart*. Trecerea de la [ă] la [î] şi fluctuația [ă] ~ [î] în anumite contexte sunt fenomene banale (cf. Avram, CE, p. 19), dar [á] nu a fost înlocuit cu [ắ] decât în situații diferite de cea în care se găsea vocala accentuată din lat. **naritus*. Prezența lui [ă] sau a lui [î] în *găv*, *gâv* etc. nu poate fi invocată în sprijinul ipotezei potrivit căreia *nârt* ar proveni din lat. **naritus*, deoarece etimologia primelor două cuvinte citate aici este ea însăşi neconvingătoare, din aceleaşi motive: ar fi fost de aşteptat ca [á] din lat. *cauum* să se păstreze (vezi Avram, NCE, p. 101–103).

După părerea noastră *nârt* este un derivat regresiv de la cuvântul (moştenit) *nărtos*. Forma mai veche a substantivului a fost, desigur, **nărt*; ca în atâtea alte cazuri însă (cf. Andrei Avram, SCL XVI, 1965, 4, p. 457–461), prezența accentului a favorizat închiderea lui [ă]. De la *nărtos* nu s-a format derivatul **nart*, cu alternanța [ă] neaccentuat ~ [a] accentuat, ca în *năros* „năsos” (DLR) – *nare*, deoarece la data creării substantivului nu mai era simțită legătura lui *nărtos* cu *nare* (care avea – şi are încă, în unele graiuri – şi sensul „nas”), cu atât mai mult cu cât primul conținea un [t] etimologic care nu se găsea în cel de al doilea.

NEGEA. Apare în DLR ca substantiv feminin, cu sensul „fată", identificat pe baza unui vers dintr-o poezie populară culeasă dintr-o localitate apropiată de Slobozia: „Tot negele tinerele" (Păsculescu, L. P., singura sursă).

După opinia noastră ne găsim în prezența unui adjectiv provenit din bg. *nežen* „tandru, mângâietor, duios; gingaş, fin, fragil" (Iovan, DBR) şi având unul sau câteva dintre sensurile acestuia. Ar fi fost de aşteptat ca forma românească să fie **nejen* (fem. *nejenă*). Credem că africata se datorează unui fenomen de hipercorectitudine, iar [l] în locul lui [n] originar din ultima silabă a lui **nejene* a apărut – mai curând decât prin disimilare (ipoteză care totuşi nu poate fi exclusă) – sub influența lui *tinerele*. De remarcat că sensurile „tandre, gingaşe" ale formei *negele* = **nejele* (< **nejene*) se potrivesc foarte bine cu sensul lui *tinerele*.

NELIV. A fost înregistrat într-o localitate apropiată de Năsăud, cu sensul „slăbănog". Plecând de la constatarea că elementul „incapabil de a munci, de a fi activ" este prezent atât în conținutul semantic al lui *slăbănog*, cât şi în cel al lui *leneş*, credem că termenul din titlul acestei note este o variantă a unui membru al familiei lui *lene* (s-a produs deci evoluția „leneş" > „slăbănog"). Avem în vedere pe *leniv*. Acest cuvânt este înregistrat ca paroxiton în DA, s. v. *lene* (desigur, forma transcrisă *leaniv* în citatul care provine dintr-un text coresian trebuie citită cu accentul pe silaba inițială); în MDA *leniv* „leneş" (explicat prin slavonul *lěnivŭ*) are accentul pe silaba finală, ca şi *neliv*. Ni se pare uşor de admis că *leniv* a devenit *neliv* prin metateza [l]...[n] > [n]...[l].

OACĂ. A fost înregistrat într-o localitate din apropierea Sebeşului, cu sensul „spirit necurat din pricina căruia copiii se tem să umble noaptea pe afară". În DLR figurează cu „etimologia necunoscută". Este, desigur, unul şi acelaşi cuvânt cu *hoaca*, glosat „caua" în MDA (unde se arată că este vorba de

un substantiv feminin invariabil articulat; cf. nota *babaua*), tot cu etimologia necunoscută; în acelaşi dicţionar găsim şi varianta *hoarca*. În ce priveşte răspândirea geografică a termenului, putem adăuga că varianta *hoaca* a fost înregistrată în localitatea Petrila din Valea Jiului, iar *hoarca* în Poiana Sibiului (pentru amândouă aceste variante vezi ALR II 1, p. 72, material necartografiat, răspunsurile la întrebările „Cu ce speriaţi copiii, ca să nu se poarte rău?, Cine ziceţi că vine?”, punctele cartografice 833, repectiv, 130) şi într-o localitate din fostul raion Târgu-Jiu (Toma Măruţă, în LEX. REG. I, p. 45: „sperietoare; se spune copiilor, ca ameninţare”).

După părerea noastră avem a face cu un cuvânt dintr-o familie căreia îi aparţin şi *urcoi*, *urcoaie* (cele două forme apar împreună, ca titlu de articol) „strigoi, duh rău; moroi”. Acceptându-se părerea lui V. Bogrea, DR I, 1920–1921, p. 262, nota, în DLR se dă, pentru *urcoi*, *urcoaie*, următoarea indicaţie etimologică: „cf. lat. *orcus* «spirit din infern»”. Din punct de vedere semantic lucrurile sunt destul de clare: este evidentă legătura dintre sensurile „spirit din infern” şi „strigoi” şi nu e greu de observat că de amândouă este foarte apropiat sensul „croquemitaine”. Rămâne însă de stabilit pe ce cale s-a ajuns de la lat. *orcus* la rom. *oarcă* (şi la *hoarcă*; fluctuaţia „zero” ~ [h] în poziţie iniţială este un fenomen destul de frecvent).

Faptul că *oacă* nu conţine consoana [r] nu pune probleme. După toate probabilităţile, la început *oacă* a fost doar varianta specifică modului de a vorbi al adulţilor atunci când se adresează copiilor aflaţi în faza de achiziţie a limbajului, deci „graiului copilăresc” (cf. Sextil Puşcariu, DR I, 1920–1921, p. 80, 92); prin înlocuirea lui *hoarcă* cu *hoacă* sau *oacă* se elimină un sunet dificil pentru copiii aflaţi în această fază ([r] este greu de pronunţat mai ales când vibranta este element component al unui grup consonantic).

OGIGNĂ. A fost înregistrat în DLR pe baza unui răspuns la un chestionar prin corespondenţă difuzat de fostul Muzeu al Limbii Române din Cluj. Indicaţiile asupra sensului cuvântului

conținute în acest răspuns (obținut dintr-o localitate apropiată de Paşcani) şi reproduse în dicționar – „locul unde se fierbe zerul" – sunt, evident, foarte vagi. În ce priveşte aspectul fonetic, avem motive să credem că litera *g* din secvența *gi* se explică prin literarizarea formei [ožignă] (cu o fricativă, nu cu o africată alveolo-palatală). Fricativei [ž] din unele graiuri îi corespunde în limba literară fie [ĝ], în cuvinte ca *ger*, fie [v], în cuvinte ca *vițel* (unde la [ž] s-a ajuns prin aşa-numita palatalizare a labialelor). Persoana care a comunicat cuvântul a refăcut o formă literarizată conform primei dintre aceste echivalențe. În realitate, fricativa din [ožignă] nu provine dintr-o africată, ci se explică prin transformări fonetice suferite de o formă originară cu [v] înainte de [i]. *Ogignă* (cu „etimologia necunoscută" în DLR) nu este altceva decât o variantă a cuvântului înregistrat în DA sub forma *jignea* (vezi, mai sus, nota consacrată acestei variante). La forma din titlul notei de față s-a ajuns prin unirea articolului nehotărât *o* cu [žignă] (= **vignă* < țig. *vignja*), înregistrat în DA, sub forma *jignă*, ca variantă a lui *jignea*.

În ce priveşte sensul lui *ogignă* (cu o literarizare corectă, **ovignă*), e clar că el este, de fapt, nu „locul unde se fierbe zerul, ci „un loc unde se face foc" (nu numai pentru a se fierbe zerul, la stână, ci şi în alte scopuri şi în alte locuri; vezi sensul înregistrat pentru varianta *jignea*).

OJINGOS. Înseamnă, prin Vâlcea, „(despre țesături) aspru, scorțos". Cuvântul, cu „etimologia necunoscută" în DLR, este, după părerea noastră, un membru al familiei lui *ojig* „senzație de arsură pe tubul digestiv" (< bg. *ožeg*; DLR), căreia îi aparține şi *ojiji* „a usca, a zvânta" (alături de alte sensuri), din

bg. *ožižam* (DLR). Dat fiind că o țesătură mai întâi udă și apoi uscată (dar necălcată) este aspră și scorțoasă, legătura semantică dintre *ojig*, *ojiji*, pe de o parte, și *ojingos*, pe de altă parte, este evidentă. Prezența unei nazale în adjectiv nu pune probleme; cf. *strung* < v. sl. *strugŭ* (Pușcariu, *Limba română* II, p. 255; vezi și Avram, CE, p. 18–19).

OLOIT. În DLR este reprodusă glosarea din sursa la care se trimite (Pașca, Gl.): „lovit, bătut". Forma cuvântului justifică presupunerea potrivit căreia ne găsim în prezența participiului unui verb, iar, dacă așa stau lucrurile, înseamnă că verbul *oloi*, cu sensul propriu „a uleia" (singurul înregistrat în DLR), a ajuns să aibă și sensul figurat „a lovi, a bate". Confirmarea acestei presupuneri ne este furnizată, indirect, de faptul că *a unge* înseamnă, printre altele, „a bate pe cineva zdravăn, a trage cuiva o bătaie bună" (DLR, s. v., 1°). *Oloit* este așadar participiul devenit adjectiv al verbului derivat de la substantivul *oloi* „ulei".

OPATEC. A fost înregistrat, în cursul unei anchete dialectale desfășurate într-o localitate din Valea Jiului, cu sensul „nepriceput". În partea etimologică a articolului din DLR la care ne referim se face trimiterea „cf. *opac*[2]", admițându-se deci existența unei legături între *opatec* și un cuvânt care are sensurile „îndărătnic, nepriceput, prost" și „ciudat". Acesta din urmă provine din sb. *opak* „rău; crunt; periculos, grav; violent; contrar", ceea ce înseamnă că se admite, de asemenea, că au avut loc atât o schimbare semantică profundă („nepriceput" este destul de departe de sensurile cuvântului din sârbă menționate mai sus, după Tomici, DSR), cât și formarea unui cuvânt

trisilabic, *opatec*, prin substituirea cu *-atec* a finalei *-ac* din bisilabicul *opac*.

După părerea noastră este mai plauzibilă o altă explicaţie, anume aceea conform căreia *opatec* provine din sb. *otpadnik* „răzvrătit, rebel" (Tomici, DSR). Evoluția semantică pe care o presupune această etimologie este mai uşor de admis decât cea de la „rău, violent" la „nepriceput", iar explicarea schimbărilor formale care s-au produs nu întâmpină dificultăți: a fost eliminată prima consoană din grupul (rar în română) [tp], iar în partea finală a cuvântului (trisilabic în română, ca şi în sârbă) a avut loc o modificare prin care acesta s-a încadrat în categoria derivatelor cu sufixul *-atic/-atec* (*lunatic*, *nebunatic* etc.; vezi mai ales *neîndemânatic*, sinonim cu *opatec*).

OPATOCI. Cuvântul, definit „rachiu slab care curge la urmă din cazan" (cu „etimologia necunoscută" în DLR) este însoțit de indicaţia gramaticală „subst.", ceea ce înseamnă că nu s-a putut stabili cărui gen îi aparţine. Maxim Sl. Mladenov, LR XXIII, 1974, 1, p. 56, a arătat însă că *opatoci* provine din bg. sau s.-cr. *patoka*, cu acelaşi sens (după părerea noastră, întrucât cuvântul a fost înregistrat într-o localitate din Banat, mai probabilă este proveniența lui din sârbă). *Opatoci* nu poate fi decât pluralul substantivului feminin **opatocă*.

Cercetătorul citat menționează că „rămâne neclară totuşi apariţia lui *o-* protetic în cuvântul românesc *opatoci*, care a avut loc probabil în limba română, deoarece în limbile bulgară şi sârbo-croată nu sânt cunoscute asemenea forme". Apariţia lui [o] la inițiala cuvântului care ar fi fost de aşteptat să fie **patocă* (pl. **patoci*) poate fi însă explicată: secvența formată din

articolul nehotărât *o* şi substantivul **patocă* dintr-o propoziţie cum ar fi „Curge o patocă” a putut fi interpretată ca un singur cuvânt, substantiv fără articol. Cf. foarte cunoscutul caz al rom. *omidă*, din ngr. ὁ μίδας (DLR).

ORBÂCÂI. Definiţia „a provoca dureri violente, a înjunghia” se întemeiază pe citatul (singurul) „Doamne, cum mă orbâcâie la burtă, de mi-e frică să nu mi se înnoade maţele!”. Deşi cvasiidentitatea formală a lui *orbâcâi* cu *orbecăi* „a umbla (încoace şi încolo) pipăind şi rătăcind (ca orbul) prin întuneric; a dibui, a bâjbâi” este evidentă, primul figurează în DLR cu „etimologia necunoscută” din cauză că, după cum se poate deduce, a fost considerată tot atât de evidentă (şi mai importantă) neconcordanţa semantică dintre cele două cuvinte. Din citat reiese însă că este vorba despre o suferinţă pusă pe seama unei mişcări a intestinelor (numai cu mişcarea lor – sau cu senzaţia că ele se mişcă – poate fi pusă în legătură „înnodarea”). Or, ideea de „mişcare” este esenţială în conţinutul semantic al lui *orbecăi*. Aşa stând lucrurile, credem că *mă orbâcâie la burtă* nu înseamnă „mă doare, mă înjunghie la burtă”, ci „(am senzaţia că) mi se mişcă intestinele în burtă”. Susţinem deci că *orbâcâi* nu este decât o variantă a lui *orbecăi* (< *orbeca* < *orb*) „a bâjbâi” (sensul de bază).

OSÂC. A fost înregistrat în judeţul Vâlcea, cu sensul „creangă uscată, vreasc”. Avându-se în vedere atât forma, cât şi sensul lui, *osâc* nu poate fi socotit un cuvânt diferit de *osiac* (discutat mai departe), la care, de altfel, în DLR se trimite (după

menţiunea „etimologia necunoscută"). Ambele variante provin, după părerea noastră, din sb. *osjek* „der Abschnitt, segmentum" (Vuk Stef. Karadžić, *Српски рјечник истумачен њемачкијем и латинскијем ријечима*...Четврто државно издање, Belgrad, 1935).

Dublul reflex al sb. *osjek* este consecinţa folosirii a două procedee pentru a se evita o secvenţă de sunete neobişnuită în limba română: consoană nelabială + semiconsoana (nu semivocala!) [i̯] (cf. Andrei Avram, RRL XLII, 1997, 1–2, p. 31–37). Această secvenţă a devenit fie [i(i̯)e] (**osiec*; vezi nota *osiac*), fie **osec*. După transformarea în [ă] a lui [e] precedat de [s] în **osec* (fenomen cunoscut în Vâlcea), [ă] din **osăc* a fost înlocuit cu [î], sub influenţa cuvintelor terminate în *-âc* (împrumutate din turcă sau formate, cu sufixele *-âc* şi *-lâc*, pe terenul limbii române).

OSIAC. Definiţia de sub 1° este „(vârf de) copac uscat, lipsit de coajă şi de crengi; p. e x t. creangă mare uscată" (aria de răspândire: „Olt. şi prin Munt."). Sub 2° se dă sensul „stâlp care susţine roata scrânciobului" (desigur, un sens secundar). După părerea noastră provine, ca şi *osâc* (vezi nota precedentă), din sb. *osjek* (după Pascu, *Sufixele*, p. 190, am avea a face cu un derivat de la *osie*). Forma de singular cu [á] a fost refăcută plecându-se de la pluralul, atestat, *osieci*, după modelul oferit de cuvinte ca *liliac* (pl. *lilieci*).

OSICĂ. Ne referim la *osică*[1], cuvânt care denumeşte o „specie de plop". Bazat pe o comunicare din judeţul Vâlcea, R. Todoran, CL II, 1957, p. 299, a explicat acest cuvânt ca împrumut din bg. *osika* „Populus nigra" (aceeaşi etimologie la

G. Mihăilă, LR XXXIV, 1985, 3, p. 219). În DLR citim însă „din ucr. осика" (acesta din urmă este tradus „plop tremurător, plop de munte" în DUR).

Întrucât, din punct de vedere fonetic şi sub aspect semantic, rom. *osică* poate fi explicat în mod satisfăcător atât prin cuvântul din bulgară, cât şi prin cel din ucraineană, s-ar părea că ne găsim în prezenţa unui caz de etimologie multiplă. La o concluzie diferită ne conduce însă examinarea unui aspect al problemei de care nu s-a ţinut seamă în DLR: după informaţiile date s. v. *osică*, acest cuvânt a fost atestat în judeţele Vâlcea, Olt şi Teleorman. Este evident că acolo cuvântul a fost împrumutat din bulgară, nu din ucraineană. Dreptatea se află deci de partea lui R. Todoran; etimologia dată de el ar putea fi, eventual, doar completată – admiţându-se deci o etimologie multiplă – în cazul în care s-ar dovedi că *osică* este cunoscut şi în părţile de est şi de nord-est ale domeniului lingvistic dacoromân.

OSLE. A fost înregistrat în DLR pe baza unei comunicări din Peştişani (Gorj). În locul definiţiei aflăm echivalentul „*ostie*[1] (2)", ceea ce înseamnă că este vorba despre o „unealtă de pescuit de forma unei furci cu mai multe braţe ascuţite". Acest din urmă cuvânt, cu atestări numeroase, din diverse regiuni, are, pe lângă varianta aleasă ca titlu de articol în dicţionar, alte şapte variante, în care apar grupurile consonantice [st], [şt], [str] sau – într-o singură variantă – grupul scris *schi* (întrucât provine din aria subdialectului bănăţean, presupunem că varianta *oschie* conţine mai curând un [k] decât un [ḱ]).

Spre deosebire de *ostie* (din v. sl. *ostĭ*, cum se arată în DLR, unde sunt date şi corespondentele acestui cuvânt în bulgară, sârbo-croată şi rusă, toate cu grupul [st]), *osle* apare în dicționar cu „etimologia necunoscută". Admițând că *osle* şi *ostie* sunt unul şi acelaşi cuvânt, constatăm că în ce priveşte segmentul fonetic final *osle* (ca şi *osche*) se află față de *ostie* într-un raport identic cu cel dintre *are*, *fune*, *salce* etc. şi *arie*, respectiv, *funie*, *salcie* etc. Este necesar însă să fie explicată prezența lui [l] în locul oclusivei dentale din etimon. Credem că la forma *osle* s-a ajuns printr-un accident pur grafic: **oste* a devenit *osle* prin omiterea liniuței care în scrisul de mână al multora este singura trăsătură care distinge pe *t* de *l*.

(După redactarea, în mai 2006, a alineatelor precedente ale acestei note, ne-a ajuns la cunoştință o contribuție a lui Vasile Frățilă, în care autorul scrie: „Ne întrebăm dacă forma de la Peştişani nu este o transcriere greşită a lui *ostie* [...] În ceea ce priveşte etimologia lui *osle*, aceasta rămâne necunoscută pentru autorii DLR" („Analele Universității de Vest din Timişoara". Ştiinţe filologice XLII–XLIII, 2004–2005, p. 188). Cum s-a putut constata, noi considerăm neîndoielnică greşeala – credem însă că *osle* a apărut în locul lui **oste*, nu al lui *ostie* – şi, implicit, susținem că problema etimologiei „cuvântului" din titlul notei de față este rezolvată.)

OSMIȚALE. După indicarea sensului – „numele unui dans popular" – şi a sursei (Varone, D. 121), în DLR se menționează că sunt necunoscute atât accentul, cât şi etimologia cuvântului (formă de plural).

Problema locului accentului se simplifică într-o oarecare măsură după ce se face o necesară corectare, ținându-se seamă de ediția mai nouă a lucrării la care se trimite în DLR: G. T. Niculescu-Varone, Elena Costache Găinariu-Varone, *Dicționarul jocurilor populare românești*, București, 1979. La p. 134 a acestei ediții găsim forma *osmițele* (foarte probabil, *osmițale* din ediția citată în DLR se explică printr-o greșeală de tipar). Întrucât *osmițele* este un plural articulat (vezi, de exemplu, la aceeași pagină, formele articulate *olteanca*, *oltenașul*, *oltencuța*), înseamnă că forma corespunzătoare de singular nearticulat nu poate să fie **osmiț(e)a* sau **osmiț(e)ală*; prin urmare, în *osmițale* (recte: *osmițele*) accentul nu se poate afla decât pe una dintre silabele [os] și [mi].

Mai departe, locul accentului poate fi stabilit cu un înalt grad de probabilitate (dacă nu chiar cu certitudine) avându-se în vedere etimologia cuvântului: *osmițele* provine, fără îndoială, din bg. *osmica*, sinonim cu *osmorka* „cifra opt; grup format din opt elemente" (alături de alte sensuri; Iovan, DBR). Dat fiind că bg. *osmica* este paroxiton, este greu de presupus că în română s-ar fi produs o deplasare în sens regresiv a accentului și că deci *osmițele* (sg. **osmiță*) ar trebui să fie citit [ósmițele]. Așadar, până la o eventuală probă contrară, trebuie să admitem că în *osmițele* accentul se află pe silaba antepenultimă.

Pentru aspectul semantic al problemei cf. numele de dansuri *optul* și *patrul* (în volumul citat mai sus, p. 134, respectiv, p. 136).

PAF. Etimologia dată în DLR acestui cuvânt – interjecție care „imită zgomotul produs de o apăsare puternică, de o

lovitură, de o pocnitură etc." (sensul 1°) şi element component al expresiilor „a rămâne (sau a face pe cineva să rămână) paf" = „a rămâne (sau a face pe cineva să rămână) surprins, uimit peste măsură, uluit, nemişcat" (sensul 2°) – este următoarea: „Onomatopee. Cf. germ. *paff* «încremenit, înmărmurit», fr. *paf* «beat, lovit»".

Ţinând seamă de faptul că *paf* cu sensul din expresiile menţionate nu este un cuvânt popular (în mediul rural nu este cunoscut), credem că aici avem a face cu un împrumut, aşa încât considerăm că prima parte a indicaţiilor etimologice din dicţionar nu se potriveşte cu acest sens.

Existenţa lui *paf* în franceză – nu numai cu sensurile date în DLR, ci, în Belgia şi în Flandra, şi cu sensul „stupéfait" (Charles-Théodore Gossen, în *Mélanges Maurice Delbouille*. I. *Linguistique romane*, Gembloux, 1964, p. 265) – ar părea să pledeze în favoarea explicaţiei conform căreia această limbă este sursa cuvântului identic din expresiile româneşti – şi aceasta cu atât mai mult cu cât de acolo provine un cuvânt care, în construcţiile cu *rămâne* sau cu *lăsa*, este echivalent cu *paf*; avem în vedere pe *bujbei* „năuc, buimăcit, surprins, descumpănit" < fr. *(rester bouche) bée* (Florica Dimitrescu, SCL IX, 1958, 2, p. 265). Dacă însă fr. *paf* (de origine omomatopeică după Albert Dauzat, Jean Dubois, Henri Mitterand, *Nouveau dictionnaire étymologique et historique*, Paris, [1964] şi după alte dicţionare) este un împrumut din argoul german (care cunoaşte şi verbul *pafen*, *bafen* „boire"), cum presupune Ch.-Th. Gossen (în locul menţionat mai sus), este mai probabil că tot din germană provine şi rom. *paf*. Deocamdată, credem că soluţia adecvată constă în a admite o

etimologie multiplă, reținând deci ca valabilă pentru *paf* din componența expresiilor partea a doua din secțiunea etimologică a articolului din DLR la care ne referim.

Oricum, suntem de părere că cele două sensuri ale lui *paf* corespund, în realitate, la două cuvinte diferite: *paf*[1] „interjecție care imită un zgomot" (onomatopee) și *paf*[2] în expresiile cu unul sau altul dintre sensurile „a rămâne uluit" și „a ului".

PAHIBĂ. Înseamnă „cusur, defect" și a fost preluat în DLR dintr-un text scris, în 1820, într-o localitate apropiată de Sighetul Marmației. Trimiterea „cf. *hibă*" este, desigur, justificată, dar credem că plecându-se exclusiv de la acest cuvânt nu poate fi explicată forma *pahibă*. După opinia noastră avem a face cu un cuvânt împrumutat din ucr. *poxybka* „greșeală" (DUR), modificat sub influența lui *hibă* (< magh. *hiba*).

PAHUI. Avem în vedere verbul înregistrat, în Bucovina, cu sensul „(despre ochi) a se împăienjeni, a se încețoșa" (în forma literarizată ar fi trebuit să fie scris *păhui*). Provine din substantivul *păhui*, care înseamnă, printre altele, „pădure tânără, desiș" (DLR). Din punct de vedere fonetic lucrurile sunt clare. Pentru aspectul semantic al problemei – legătura dintre „împăienjeni" și „desiș" – este, credem, suficient să trimitem la sensul „desiș" al lui *păienjeniș* (vezi DLR, s. v., 2°; în unul dintre citate apare sintagma „păienjenișul de verdeață").

PALIU. Ne referim la *paliu*[4] „viteaz, cutezător" (prin Muntenia). Mențiunea „etimologia necunoscută" este urmată de trimiterea „cf. *pală*[2]", deci la cuvântul (provenit din tc. *pala*) cu

sensul „paloş”. După părerea noastră această trimitere nu este justificată. *Paliu*[4] este unul şi acelaşi cuvânt cu *paliu*[3] „nebun, aiurit, trăsnit; prost” (prin Muntenia şi Oltenia), tot cu „etimologia necunoscută”, dar pus în legătură – de data aceasta în mod justificat – cu *pală*[5] „capriciu, toană”. Considerăm deci că evoluţia semantică s-a produs de la „nebun, trăsnit” la „viteaz, cutezător”, nu invers. Cf. *nebun*, cu conotaţii pozitive în numeroase situaţii, de tipul „Cea mai frumoasă şi mai nebună dintre fete” (I. Minulescu; vezi DLR, s. v. *nebun*).

PALURĂ. A fost explicat de Virgil Nestorescu, LR XXII, 1973, 2, p. 129 (= Nestorescu, CE, p. 96) ca rezultat al contaminării lui *pală* „lână câtă şi cum iese din darac şi din pieptene; strat de lână pieptănată” (cele două sensuri sunt indicate după SDLR, respectiv, după CADE) cu *pănură* „ţesătură (groasă) de lână”.

Mai plauzibilă este o altă explicaţie, potrivit căreia al doilea termen al contaminării nu a fost denumirea unei ţesături, ci un cuvânt care se referă tot la lână, ca şi *pală*; avem în vedere pe *canură* „nume dat firelor scurte de lână rămase în dinţii pieptenului după dărăcit, folosite (ca bătătură) pentru ţesături mai groase” (DEX). *Canură* fiind proparoxiton (cum, de altfel, este şi *pănură*), putem atribui, fără riscul de a greşi, aceeaşi structură accentuală lui *palură* (dat în DLR cu „accentul necunoscut”); din *pală* + *canură* nu ar fi putut să rezulte *[palúră].

PAŢAREAGĂ. Dintr-un glosar publicat de George Muntean în LEX. REG. I, p. 116–118, au fost preluate în DLR

cuvintele (cu circulaţie în Bucovina) *paţai* „a se bâlbâi, a se gângăvi”, *paţailă* „persoană bâlbâită, gângavă” şi *paţareagă*, sinonim cu precedentul, toate trei cu „etimologia necunoscută”. S. v. *paţareagă* citim: „cf. *paţailă*”, dar – fapt surprinzător – acesta din urmă nu este pus în legătură cu verbul *paţai*, din care, fără îndoială, a fost derivat (cf. *Bâlbâilă*, *Horcăilă*, *Şuierilă*, exemple citate, printre altele, de Mioara Avram, „Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română” [Redactori responsabili Al. Graur şi Jacques Byck] II, 1960, p. 159).

După Stanislav Semcinsky, LR XXII, 1973, 2, p. 121, verbul *paţai* „poate fi comparat cu ucr. *pac'a* «purcel» (în limbajul copiilor) sau cu verbul *pat'akaty* «a flecări»”. Autorul adaugă: „de notat şi interjecţia ucr. *pat'a* despre o vorbă fără noimă”. În ce ne priveşte, ne mulţumim să ne declarăm de acord cu formula „poate fi comparat”, întrucât nu dispunem de datele necesare pentru a stabili cum anume a fost format *paţai* (observăm că acest cuvânt este mai apropiat de ucr. *pac'a* din punct de vedere fonetic, în timp ce cu celelalte două cuvinte ucrainene se potriveşte mai bine sub aspect semantic).

În legătură cu *paţareagă* se pune, evident, problema modului în care se explică partea finală a cuvântului. Fără a contesta existenţa unei relaţii între *paţareagă*, pe de o parte, şi *paţai*, *paţailă*, pe de altă parte, credem că trebuie luat în consideraţie şi magh. *pityereg*, tradus în MRSz „a se scânci” (N. Drăganu, DR V, 1927–1928, p. 376–377, menţionează sensul „a ciripi, a piscui” al acestui verb şi este de părere că dintr-un cuvânt maghiar cu acelaşi radical, *pityer* „ciocârlie”, provine rom. *tiutiuroi* = [t'ut'uroi̯] „din ţinutul Someşului”). După toate probabilităţile, substantivul (epitet) **pitereagă*, de

origine maghiară, a devenit *paţareagă* sub influenţa lui *paţai*, *paţailă*.

PĂITAŞ. Are două sensuri: „prieten, tovarăş" (prin Transilvania şi Banat) şi „grup, ceată, pâlc" (prin sud-vestul Transilvaniei şi prin nord-vestul Olteniei). Etimonul indicat în DLR este magh. *pajtás* pe care îl găsim şi la Tamás, EWUER, unde se menţionează însă că varianta *păidaş* aminteşte, prin forma ei, mai mult de corespondentele sud-slave ale cuvântului. De remarcat că după DLR aceasta este varianta întâlnită în sud-vestul Transilvaniei (în Ţara Haţegului) şi în Oltenia.

Etimologia dată în DLR necesită o corectare. La prima vedere s-ar părea că în explicaţia dată lui *păitaş* maghiara ar trebui înlocuită cu sârba: întrucât în aceasta din urmă *pajdaš* „tovarăş, camarad, prieten, coleg" are varianta *pajtaš* (Tomici, DSR), ar însemna că prin sârbă pot fi explicate ambele variante din română. Prezenţa cuvântului în judeţul Satu Mare (vezi Tamás, EWUER, s. v. *păitaş*) ne determină însă să credem că acolo cuvântul a fost împrumutat din maghiară, nu din sârbă.

Tot din considerente de ordin geografic (circulaţia cuvântului numai în regiuni în care româna a fost în contact fie cu maghiara, fie cu sârba, fie cu amândouă aceste limbi), excludem din discuţie ipoteza provenienţei lui *păitaş* din turcă (vezi Baubec/Grecu, DTR: *paydaş* „participant").

În concluzie, *păitaş* este un cuvânt cu etimologie multiplă: din magh. *pajtás*, sb. *pajtaš*, *pajdaš*.

PĂLĂLĂU. În articolul cu acest titlu figurează un substantiv cu sensul „prăjină groasă" şi un adjectiv cu sensul

„înalt şi subţire"; este clar că în al doilea caz avem a face cu substantivul folosit ca epitet (cf. *păleață* „prăjină", dar şi „epitet dat unui om foarte înalt"; DLR, s. v.). Cuvântul (cu „etimologia necunoscută" în DLR) nu poate fi despărțit de *păleață*, explicat în DLR ca derivat de la *păli* „a lovi, a izbi" (alături de alte sensuri); *pălălău* derivă de la acelaşi verb.

PĂRAŞ. Avem în vedere cuvântul cu sensul „curătură", în DLR *păraş*[2], cu „etimologia necunoscută". A fost explicat de Vasile C. Ioniță, „Anuar de lingvistică şi istorie literară" XXX, 1985, p. 223, ca derivat de la *par*. Semnalăm faptul că în favoarea acestei etimologii poate fi citat *prăjiniş* (< *prăjină*), cu sensul „arboret tânăr (format din copaci cu trunchiul drept)".

PÂNDĂCI. Este glosat „a potcovi", pe baza unei singure surse (Viciu, S. Gl.), din care sunt reproduse versurile „Şede Petrea cu Negea, Petrea calu-şi pândăcea". După părerea noastră autorul glosarului la care se trimite în DLR a interpretat greşit cuvântul *pândăci*, atribuindu-i un sens care conduce la o absurditate: potcovirea unui cal de către o persoană care „şede". De fapt, verbul din cea de a doua propoziție nu înseamnă „a potcovi", ci „a pândi" sau/şi „a păzi"; avem a face cu un derivat de la *pândaci* „care stă la pândă" (< *pândă*).

PÂRGAT. Este „numele unei țesături nedefinite mai îndeaproape", întâlnit într-o culegere de poezii populare din Transilvania. După părerea noastră avem a face cu o variantă a lui *percal* „țesătură uşoară de bumbac, folosită la confecționarea cămăşilor", care este explicat în DLR ca împrumut din germ. *Perkal*, fr. *percal*. Ţinând seamă de existența variantei *părgan* (în DLR cuvânt cu „etimologia necunoscută"), am susținut, în

LR XXIV, 1975, 6, p. 577 (= Avram, CE, p. 156) că la cele două limbi-surse indicate în DLR trebuie adăugată o a treia (vezi s.-cr. *pargal*, cu varianta *pargar*). Sunetul [t] din *pârgat*, final de vers, se datorează, foarte probabil, influenței lui *alt* din versul următor; [î] din prima silabă (urmat de o lichidă finală de silabă) provine din [ă] (**părgal*, **părgat*), ca în multe alte cazuri (vezi, de exemplu, *tălhar* > *tâlhar*; cf. Avram, CE, p. 19).

PÂRJAC. Întrucât are sensul „om sau dobitoc nedezvoltat îndeajuns, impotent" (în DLR este reprodusă definiţia din sursă, Paşca, Gl.), care este foarte asemănător cu unul dintre sensurile lui *pârci*, anume „om de statură mică, pipernicit" (vezi DLR, s. v., II 1°), se pune întrebarea dacă nu cumva *pârjac* este un derivat de la *pârci*. Răspunsul nostru pozitiv la această întrebare necesită câteva precizări cu privire la forma din titlul notei de faţă.

Pârjac a fost înregistrat într-o localitate din apropierea Năsăudului, deci într-o regiune în care africatele [ĉ], [ĝ] au devenit [ŝ], [ẑ]. De la *pârci*, pronunțat [pîrŝ], s-a format, cu ajutorul sufixului *-ag* – variantă a lui *-ac* (vezi Pascu, *Sufixele*, p. 190) –, derivatul **pârceag* = [pîrŝag]. De la această formă s-a ajuns la cea ortografiată *pârjac* (care credem că trebuie citită [pîrẑak]) printr-o metateză a trăsăturilor fonetice „surd" şi „sonor" produsă în silaba finală (trăsăturile „fricativă" şi „oclusivă" din aceeaşi silabă nu şi-au schimbat locul); aşadar *[pîrŝag] a devenit [pîrẑak]. Transformarea „fricativă surdă ... oclusivă sonoră > fricativă sonoră ... oclusivă surdă" este de acelaşi tip cu cea prin care de la *bojoc* s-a ajuns la *boşog* (aici „fricativă sonoră ... oclusivă surdă > fricativă surdă ... oclusivă

sonoră”), pentru a cita doar unul dintre exemplele de metateză parțială date de Pușcariu, *Limba română* II, exemplu pe care l-am amintit și în nota *hurgoi*.

PÂRPORE. Are, într-o localitate din județul Arad, sensul „butaș” (cuvânt cu „etimologia necunoscută” în DLR). Provine, după părerea noastră, din sb. *prporak*, variantă a lui *prpoljak* „butaș (de viță de vie)” (Tomici, DSR). Probabil că la forma *pârpore* s-a ajuns prin intermediul unei variante **pârpor* (a fost suprimată terminația *-ac*, interpretată ca sufix). Vocala *-e* nu pune probleme (cf. fluctuațiile de tipul *flutur* ~ *fluture*, *strugur* ~ *strugure*).

În DLR, s. v. *pârpor*[1] – din sb. *prpor* (tradus de Tomici, DSR „bătaie, fecundare (la pești); depunere”) –, au fost puse la un loc un substantiv cu cinci sensuri (printre care „cenușă udă din ciubărul în care se opăresc rufele” și „foc de paie”) și un adjectiv cu un sens foarte îndepărtat de toate sensurile substantivului: „(despre oameni) care nu rezistă la frig, plăpând” (un singur citat: „E un ăla pârpor, nu suferă neam de frig”). Credem că, ținându-se seamă de sensul lui și de faptul că slaba rezistență la frig este o trăsătură comună pentru omul plăpând și pentru butaș, adjectivul dat în DLR sub *pârpor*[1] ar fi trebuit să apară sub *pârpore* sau ca titlu al unui articol aparte.

PELSCI. Este o formă de plural – cu sensul „ghiocei-bogați” și cu „etimologia necunoscută” – care conține un grup consonantic neobișnuit, [lsĉ] (la fel de neobișnuit ar fi grupul [lsk] din singularul **pelsc*). Cu același sens figurează în DLR și forma *peleșei*, explicat ca derivat, cu sufixul *-ei*, de la *peleș* (din

sb. *peleš*; DLR). Ni se pare evident că *pelsci* a apărut ca rezultat al unor greşeli de scriere sau/şi de copiere: penultima literă, *e*, din forma scrisă de mână **pelşei* (cu omiterea lui *e* precedat de *l*) sau **pelsei* (cu omiterea şi a semnului diacritic al lui *ş*) a fost citită *c*. Considerăm aşadar că *pelsci* este o formă inexistentă în realitate.

PEPLE. Face parte dintr-o serie lungă de cuvinte cu acelaşi sens sau cu sensuri foarte asemănătoare care posedă ca trăsătură comună prezența în structura lor formală a unui grup consonantic alcătuit dintr-o labială şi lichida [l]; unul dintre aceste cuvinte figurează chiar în definiţia lui *peple*: „om moale, bleg" (cu „etimologia necunoscută" în DLR).

Avem a face cu o creaţie expresivă, cu unul dintre numeroasele cuvinte ce „exprimă în mod vag toate obiectele care se prezintă ochilor supt o anumită formă" şi „simbolizează mişcări şi forme" (Sextil Puşcariu, DR I, 1920–1921, p. 83; vezi şi Iorgu Iordan, „Buletinul Institutului de Filologie Română «Alexandru Philippide»" II, 1935, p. 179).

Într-un anumit sens, *peple* „se înrudeşte" atât cu *bleg*, cât şi, de exemplu, cu *bobleagă* „om bleg, nătărău, prost" (Nicolae Bembea, în LEX. REG. II, p. 56), *papleagă* „femeie proastă" (la Udrescu, *Glosar* sunt date ca sinonime *năvleagă* şi *tărăbleagă*), *plăpău* (vezi nota cu acest titlu).

Pentru o discuție mai amănunțită asupra creaţiilor cu caracter expresiv de tipul *peple* a se vedea şi nota noastră consacrată lui *papleagă*, în LR XXIV, 1975, 4, p. 293–294 (= Avram, CE, p. 134–135). Vezi şi nota următoare.

PEPLEHUI. Are sensul „pălărie cu marginile lăsate” şi a fost înregistrat – ca şi *peple*, discutat în nota precedentă – într-o localitate din nord-estul Transilvaniei. Sunt justificate trimiterile de la *peple* la *peplehui* şi viceversa, dar credem că, în ambele cazuri, se poate merge mai departe în ce priveşte indicaţiile etimologice (pe *peple* l-am explicat mai sus).

Atât nuanța peiorativă (depreciativă) a sensului lui *peplehui*, cât şi grupul consonantic [pl] se regăsesc în cuvântul *paplec* „papuc; pantof vechi” (cu „etimologia necunoscută” în DLR şi explicat de noi ca formaţie expresivă cu punctul de plecare în *papuc*; vezi nota noastră din LR XXIV, 1975, 4, p. 234 = Avram, CE, p. 136).

Legătura dintre sensul lui *peple* şi cel al lui *peplehui* ni se pare evidentă. În ce priveşte forma ultimului, este uşor de admis că segmentul *-hui* a fost adăugat ca urmare a influenței unor cuvinte (având sensuri cu o nuanță peiorativă!) cum sunt *căhui* „tulbure la minte, mai mult nebun” (DA), *tehui* „zăpăcit, năuc, buimăcit” (DEX, s. v. *tehui*[2]) şi *păhui* „năuc, aiurit, zăpăcit; prost” (pentru acesta din urmă vezi nota noastră din LR XXIV, 1975, 6, p. 574–575 = Avram, CE, p. 147).

PICLUI. Atât înțelesul – „a cerne (foarte fin) spre a obține o făină de calitate superioară” –, cât şi forma acestui verb justifică etimologia dată în DLR (sau, mai exact, după cum se va vedea, una dintre etimologiile considerate acolo posibile): „*piclă* + suf. *-ui*”; pe de o parte, *piclă* este atestat cu sensul „făină (de grâu) de calitate superioară” (cuvântul mai înseamnă şi „sită la moară”), iar, pe de altă parte, este uşor de admis că *piclui* s-a format de la *piclă* ca şi *biciui*, *brăzdui* etc. de la *bici*,

brazdă etc. (cf. Vasiliu, FC III 1, p. 119–120). Tot în DLR se adaugă însă „cf. pol. *pitłować*”, ceea ce pare să arate că redactorii dicționarului nu au exclus posibilitatea ca verbul să fi fost împrumutat, nu format, prin derivare, pe terenul limbii române. Într-adevăr, cea de a doua explicaţie este plauzibilă, numai că în loc să se trimită la polonă, ar fi fost cazul să fie avut în vedere ucr. *pytljuvaty* (acesta este etimonul indicat de CADE şi de CDER 6351; vezi şi Emil Vrabie, „General Linguistics” XXXI, 1991, 3–4, p. 157–158).

După informaţiile furnizate de DLR *piclă* este cunoscut în Maramureş, Moldova şi Bucovina, iar *piclui* în ultimele două dintre aceste provincii. Pentru adjectivul *picluită* „(despre făină) care a fost cernută fin; care este de cea mai bună calitate” se menționează însă ca arii de răspândire Moldova, Bucovina şi Transilvania. Din aceste date se poate deduce că cel puțin verbul, dacă nu şi substantivul, circulă şi în zone în care este posibil ca *piclui* (eventual. şi *piclă*; după CDER 6351 derivat de la *piclui*) să provină din maghiară. De fapt, aşa este explicat *piclă* în DLR: „din magh. *pitle*”. Aceeaşi etimologie se găseşte la Tamás, EWUER, unde este menționată şi varianta *pikle* a cuvântului maghiar.

În ce priveşte verbul lucrurile sunt mai complicate decât ar putea să pară. Odată cu *piclă* (din magh. *pitle* sau *pikle*) a putut să fie împrumutat şi verbul *piclui* (din magh. *pitlél* – cu varianta *pikléll*; vezi Tamás, EWUER, s. v. *piclui* –, poate, cu forma inițială în română **piclălui*).

După opinia noastră este mai plauzibilă explicaţia conform căreia *piclă* este un împrumut din maghiară (nu un derivat de la

piclui, cum se susţine în CDER). Cât despre *piclui*, credem că soluția adecvată constă în admiterea a două explicaţii alternative: derivat din *piclă* sau împrumut. În cadrul celei de a doua explicaţii este necesar să avem în vedere două limbi, cum face Tamás, EWUER, care, menţionând şi ucraineana, trimite la TDRG (unde apar însă ceha şi polona) şi la *Dicționarul limbii române moderne*, [Bucureşti], 1958: „Im K[omitat] Maramureş kommt auch. ukrain. Vermittlung in Frage (vgl. dazu Tiktin, 1157 und DLRM, 613)" (în acest din urmă dicționar figurează un singur membru al familiei: adjectivul *picluită*, care nu a fost preluat în DEX).

Pe scurt: *piclă* < magh. *pitle*, *pikle* (nu este cazul să se trimită numai la varianta cu [k] înainte de lichidă, întrucât cuvântul românesc se explică fără dificultate şi prin cealaltă variantă; cf. *viclean* < magh. *hütlen*); *piclui* < *piclă* sau din magh. *pitlél*, *piklél*, ucr. *pytljuvaty* (deci o etimologie internă unică sau o etimologie externă multiplă).

PIRIUŞ. Cu indicaţia „prin vestul Transilv." şi cu „etimologia necunoscută", cuvântul este definit în DLR „lunecuş pe care se dau copiii iarna" (în sursa citată, anume Teaha, CN, p. 252, „răpăguş, locul unde se dau copiii pe gheață").

Cu siguranţă, ne găsim în prezența unui derivat de la o variantă a lui *târî* (în DLR, s. v., sunt menționate, printre altele, *târâi*, *târia*, *tiri*). *Piriuş* este deci unul şi acelaşi cuvânt cu *ciriuş* „loc (lungăreţ) acoperit cu gheaţă pe care se dau copiii" (fără etimologie în DA), iar acesta din urmă este, de fapt, cum credem că am reuşit să arătăm (vezi Avram, NCE, p. 83–84), cuvântul

care apare în DLR, ca titlu de articol (şi cu menţiunea „etimologia necunoscută”), sub forma literarizată *tiriuş* (sensul „pământ lunecos şi moale” al lui *tiriuş* este, evident, apropiat de sensul „gheţuş”). De remarcat provenienţa lui *piriuş* şi a lui *tiriuş* dintr-o regiune (Bihor) în care este cunoscută palatalizarea dentalelor (forma *ciriuş* a fost notată în Hunedoara, unde, în unele zone, [t] iniţial a devenit, prin palatalizare, [ć]).

Nu ştim dacă *piriuş* este o formă apărută prin falsă regresiune în graiul subiecţilor anchetaţi de T. Teaha (vezi mai sus), prepalatala [t′], datorată palatalizării lui [t], fiind interpretată ca rezultat al palatalizării lui [p] (ca şi [t′] din [t′iper], de exemplu, formă citată de Teaha, CN, p. 56) sau subiecţii au pronuţat [t′iriuş], iar anchetatorul a efectuat literarizarea [t′] > *p*. Cât timp nu se cunoaşte etimologia unui cuvânt care conţine prepalatala în discuţie echivalările [t′] = *p* şi [t′] = *t* – la care se adaugă [t′] = *ch* – sunt, în principiu, justificate în egală măsură (cf. Avram, CE, p. 21: cu deosebiri de la un grai la altul, [t′ei̯] = *piei* sau/şi *tei*, *chei*). Dacă însă interpretările şi explicaţiile noastre sunt corecte, înseamnă că avem a face cu un cuvânt (nu cu trei cuvinte!) a cărui etimologie a devenit cunoscută, aşa încât *piriuş* – ca şi *ciriuş* – nu poate fi scris sub o formă literarizată altfel decât folosindu-se litera *t* pentru notarea consoanei inţiale: *tiriuş*.

PLACHIE. Avem în vedere cuvântul, învechit şi rar (în DLR *plachie*[2]) cu sensul „vas de metal în care se găteşte mâncare” (se dă un singur citat: „la o plachie au tingire în care pune untudelemn”; textul la care se trimite, cu titlul abreviat

Mâncările, nu figurează în lista surselor dată în partea introductivă a tomului VI al dicționarului). Provine dintr-un cuvânt bulgăresc pe care nu l-am găsit la Iovan, DBR, dar care este înregistrat de Zoja T. Barbolova, *Имена за съдове в българските диалекти*, Sofia, 1999, p. 214: [плък'è] (în transcriere fonetică) „tavă de tinichea pentru prăjitul pâinii".

PLĂPĂU. Are două sensuri: 1° „(om) prostănac, nătărău, tont"; 2° „om plăpând". După toate probabilitățile, al doilea sens este secundar: în conținutul semantic al cuvântului era prezentă la început numai noțiunea de „puținătate" a minții, iar referirea la o trăsătură analogă a trupului este ulterioară. În concordanță cu această ipoteză, considerăm că *plăpău* este o creaţie expresivă (vezi cele arătate mai sus, s. v. *peple* şi *peplehui*).

PLEANDĂ. Pe baza unui text folcloric cules din Muntenia, Iulia Mărgărit, ISE, p. 148–149, consideră că acest cuvânt (neînregistrat în dicționare) este rezultatul unei contaminări între *plean* (din slavonul *plěnŭ*, DLR) şi sinonimul lui, *pradă*. Reproducem o parte din pasajul la care se referă autoarea citată: „Pleanda-ntâia ce-şi robeară? / Tot junei însurăţei / Pleand-a doua ce-şi robeară? / Fete mari cu bani pe cap". Culegătorul textului a identificat, în propozițiile interogative, un substantiv feminin, *pleandă*, cu care se acordă în gen determinantul următor, numeral ordinal cu valoare de adjectiv, iar Iulia Mărgărit a acceptat această interpretare.

După părerea noastră aparenta îmbinare *pleanda* + *întâia* este, în realitate, o succesiune de patru cuvinte, *plean d-a-ntâia*, iar ultimele trei formează o locuțiune adverbială. Sensul

versului scris „Pleanda-ntâia ce-şi robeară?” este „Ce plean îşi luară întâi?”. Paralele cu *d-a-ntâia* sunt *d-a doua* „a doua oară” şi (într-un vers pe care nu l-am reprodus) *d-a treia* „a treia oară”. Dacă *plean* nu a fost recunoscut de culegătorul textului, nu ne surprinde constatarea că nu a fost recunoscută nici valoarea adverbială a segmentului următor, ceea ce ar fi fost şi mai greu.

În sprijinul interpretării pe care o propunem menționăm un fapt consemnat în partea finală a articolului *întâi* din DA: „Forma *întâia* † e atestată şi ca adverb, cu sensul de «mai înainte»” (urmează un citat dintr-o scriere a lui Dosoftei: „Să pusă pre sine întâia chip de filosofic”).

Cum se poate deduce din cele arătate mai sus, socotim că *pleandă* este un cuvânt inexistent în limba română.

PLOAPE. Este o formă de plural, element component al expresiei *a umbla după ploape* „a pierde vremea degeaba, a umbla după cai verzi”. Trimiterea „cf. *ploapă*” (care urmează după mențiunea „etimologia necunoscută”) nu se justifică: *ploapă* este o variantă a lui *pleoapă*, iar dintre sensurile acestuia nici unul nu poate fi pus în legătură cu înțelesul expresiei citate.

După părerea noastră avem a face cu pluralul unui cuvânt, *ploapă*, derivat de la *plop*. Primul dintre aceste două cuvinte a fost creat după modelul oferit de perechile *pară – păr*, *prună – prun* etc. (aici nu ne interesează distincția între derivarea progresivă şi cea regresivă, pentru care vezi Hristea, *Probleme*, p. 66–83).

Evident, *ploapă* denumeşte un fruct imaginar, inexistent în realitate (cf. expresia *când va face plopul pere şi răchita*

micşunele „niciodată"), ceea ce se reflectă în sensul expresiei citate la începutul notei de faţă: ca şi „caii verzi", fructele produse de plop, numite fie *pere*, fie *ploape*, sunt văzute ca aparţinând domeniului imposibilului.

POCHI. Înseamnă „a lovi în cap, a bate, a lovi grav" şi, prin extensiune, „a ucide". Este considerat în DLR cu etimologia necunoscută. Din punct de vedere formal se aseamănă cu cuvântul la care se trimite – „cf. scr. *pokikati* «a lua de păr»" –, dar, din motive de ordin semantic, ni se pare greu de admis existenţa unei legături între cuvântul românesc şi cel din sârbă.

După părerea noastră *pochi* provine din interjecţia *poc*. Familiei acesteia îi aparţine şi adjectivul *pocat* „lovit", care, cum a arătat Dumitru Loşonţi, SSE, p. 115, este participiul verbului *poca* „a lovi". Ţinând seamă de faptul că *pocat* a fost înregistrat într-o regiune (judeţul Cluj) în care circulă varianta *poac* (= [pǫk]) a interjecţiei, autorul citat explică, în mod justificat, pe *poca* prin această variantă. Pentru *pochi*, atestat în Oltenia şi în nord-vestul Munteniei, trebuie, evident, să plecăm de la *poc*.

POCOLI. Dacă în articolul cu acest titlu ar fi fost date numai primul sens de sub I, „a împacheta"; şi cele două sensuri legate, mai mult sau mai puţin, de acesta – „a stivui" şi „a se muta («din silă»)" – nu am fi avut de făcut nicio observaţie cu privire la partea etimologică: „din magh. *pakol*". Tot sub I figurează însă şi sensul „a bate tare, a snopi, a burduşi în bătaie" (cu precizarea „în forma *pocălui*"), iar sub II definiţia verbului

intranzitiv şi reflexiv *pocoli* este „a sta liniştit, potolit; a se aşeza, a se fixa într-un anumit loc”. Aşa stând lucrurile, ar urma să se admită că de la sensul „a împacheta” al magh. *pakol* s-a ajuns, printre altele, la sensurile „a bate” şi „a sta liniştit”, ceea ce echivalează cu o ipoteză imposibil de argumentat.

O examinare atentă a conţinutului articolului în cauză ne-a condus la concluzia că în DLR au fost puse la un loc, s. v. *pocoli*, trei cuvinte omonime.

Cum am mai spus, *pocoli* „a împacheta” nu pune probleme.

Al doilea *pocoli*, cu sensul „a bate”, provine din interjecţia *poc* (ca şi *pocat* şi *pochi*; vezi nota precedentă).

Al treilea *pocoli*, cu aria de răspândire „Maram., prin Trans. şi prin Mold.” şi cu sensul „a sta liniştit” provine din ucr. *pokij* (la genitiv *pokoju*; DUR) „linişte”, după toate probabilităţile, prin intermediul variantei **pocoi* (din acelaşi cuvânt ucrainean provine rom. *pocoi*, substantiv, cu sensul „cameră de locuit”; DLR).

POLOBOCICĂ. Înseamnă „butoiaş” şi a fost explicat în DLR ca împrumut din rus. *polubočka*. Ar fi fost de aşteptat însă ca acestui cuvânt rusesc să-i corespundă în română **poluboşcă* sau **poluboaşcă* (ori, ca urmare a unei asimilări, **poloboşcă*, **poloboaşcă*).

În realitate, ca şi *polobocel* (< *poloboc*), *polobocică* este un derivat format pe terenul limbii române, de la varianta *poloboacă* a lui *poloboc* (acesta împrumutat nu din rusă, ci din ucraineană; DLR).

POLOVIŢA. Este „numele unui joc de copii, în care fiecare jucător participă cu un număr egal de monede, care se

amestecă într-o pălărie şi apoi se răstoarnă pe masă” (se menţionează că locul accentului şi etimologia cuvântului sunt necunoscute). Nu se indică numărul jucătorilor, dar presupunem că ei sunt doi (ca la şah, de exemplu). În această ipoteză un „număr egal” înseamnă, pentru fiecare jucător, „jumătate” din total, aşa încât cuvântul românesc poate fi explicat ca împrumut din sb. *polovica* „jumătate”.

PORZOL. Este „numele unei substanţe chimice cu care se tratează seminţele de cereale înainte de a fi semănate” (cuvântul a fost înregistrat în Oltenia). Avem a face cu un termen generic, care era iniţial denumirea comercială a unui produs determinat (autorul acestor rânduri îşi aminteşte că a asistat, în Transilvania, în anii din preajma şi din cursul celui de al Doilea Război Mondial, la operaţia de tratare a seminţelor cu *porzol* sau cu *arzopol*, substanţe în formă de pulbere). Cât despre originea denumirii înseşi, nu putem să formulăm decât presupunerea că avem a face cu un cuvânt creat în maghiară, care a ajuns să fie cunoscut la noi ca urmare a faptului că produsul astfel denumit era importat din Ungaria (sau fabricat în România, cu licenţă din partea unei firme maghiare). În sprijinul acestei presupuneri menţionăm faptul că magh. *por* înseamnă „praf” şi că magh. *poroz*, cu acelaşi radical, se află la originea rom. *porozlui* „zerstäuben” (fie direct, fie indirect, adică prin intermediul lui **porozlău*; vezi Tamás, EWUER, s. v. *porozău* „Streusand : poudre à sécher”).

În DLR este menţionat, ca derivat de la *porzol*, verbul *porzola*. Noi cunoaştem varianta *porzoli* „a trata cu porzol”, de conjugarea a IV-a, ca şi *porozlui* „a pulveriza”, citat de L. Tamás.

PUIDĂI. Cuvântul, înregistrat în Banat, a fost glosat „a lătra", pe baza următorului citat: „Lupul... vede că vin câțiva feciori cu boțile cătră el și cu câinii sumuțind și puidăind".

Analizând fraza, putem să constatăm că nu este vorba despre feciori care vin sumuțind și de câini care vin puidăind; ambele verbe din secvența „sumuțind și puidăind" pot să indice, în principiu, acțiuni executate fie numai de feciori, fie numai de câini. Sensul lui *sumuți* fiind însă „a asmuți", este clar că „vin sumuțind" feciorii, nu câinii (aceștia sunt asmuțiți de feciori) și că, prin urmare, tot de *feciori* se leagă și *puidăind* „asmuțind, îndemnând (câinii) să latre sau/și să atace" (după *câinii* ar fi trebuit pusă o virgulă). O greșeală de interpretare (reflectată de glosarea „a lătra") a dus la apariția unei probleme de etimologie care nu a putut fi rezolvată (vezi mențiunea „etimologia necunoscută"). După corectarea greșelii lucrurile se prezintă foarte simplu: *puidăi* provine, fără îndoială, din sb. *pujdati* „a ațâța, a asmuți" (Tomici, DSR).

PULUMAN. A fost înregistrat, într-o localitate din Maramureș, ca nume de plantă, sinonim cu *luminiță.* Forma cuvântului, sensul lui și faptul că este cunoscut în Maramureș conduc la ipoteza conform căreia avem a face cu un împrumut din ucr. *polum'janyj* „încins, arzător, înflăcărat"; fierbinte, călduros" (DUR). Pentru sens vezi, pe lângă *luminiță*, numele de plante *lumânărică* și *scânteiuță.*

RABLĂ. În DR IV, 1924–1926, partea 2, p. 273–274, N. Drăganu a explicat acest cuvânt – foarte cunoscut, în special cu sensurile „lucru vechi (mai ales mașină) uzat, deteriorat, de calitate proastă" și „animal bătrân și slab; mârțoagă" – ca

împrumut din germanul (mai exact, săsescul) *Râbel* „cânepa proastă care rămâne la dărăcit". Mai recent, problema originii lui *rablă* a fost examinată de Virgil Nestorescu, LR XIV, 1965, 1, p. 100–101 (= Nestorescu, CE, p. 113–114), care a ajuns la concluzia că avem a face cu un împrumut din bg. *xrăbla* „ceva care este spart, rupt, care are lipsuri". Aceasta este etimologia pe care o găsim şi în DLR.

În cele ce urmează nu vom prezenta o nouă soluţie etimologică, mulţumindu-ne să facem câteva comentarii asupra celor două menţionate mai sus (pentru alte soluţii, neclare sau/şi neconvingătoare vezi Nestorescu, CE, p. 113).

Făcând o comparaţie între sensul săs. *Râbel* şi cel al bg. *xrăbla* constatăm că ambele includ o notă – „de calitate inferioară" – care se regăseşte în sensurile principale ale rom. *rablă*. După părerea noastră este la fel de uşor (sau de greu) să formulăm ipoteze plauzibile privitoare la evoluţiile semantice care au avut loc fie că plecăm de la primul, fie că plecăm de la ultimul dintre cele două etimoane în discuţie.

Altfel stau lucrurile din punct de vedere fonetic. În timp ce explicaţia potrivit căreia rom. *rablă* provine din săs. *Râbel* nu întâmpină dificultăţi (cf. *chiflă* < germ. *Kipfel*), etimologia propusă de V. Nestorescu prezintă neajunsul că implică admiterea unui tratament al vocalei [ă] din bulgară care nu se întâlneşte în alte cazuri: „Rămâne de admis numai faptul că tratamentul aparte al grupului *ръ* (*рь*), adică dezvoltarea lui [a] în loc de [â], cum s-a întâmplat în mod normal la împrumuturile slave în limba română, constituie o excepţie" (Nestorescu, CE, p. 114). Într-adevăr, ar fi fost de aşteptat ca bg. *xrăbla* să devină în româneşte **hârblă*, **hrâblă* sau **râblă* (cf. *hârb* < bg. *hrăbel*, după DA; în DEX: „cf. bg. *hărbel*).

Trecând acum la un alt aspect al problemei, cel referitor la ariile de răspândire ale lui *rablă*, considerăm că este mai uşor de crezut că un cuvânt împrumutat din săseşte a putut să devină cunoscut în Oltenia (una dintre sursele citate în DLR este o culegere de folclor din Vâlcea) – cf. nota *desciocăla* – decât că un cuvânt de origine bulgară a ajuns până într-o zonă formată din partea de nord a Moldovei şi Bucovina, unde, după DLR, *rablă* apare cu sensurile „celibatar bătrân", „om prost şi leneş, om de nimic" şi „femeie decăzută" (notăm, în treacăt, că s-ar putea ca al doilea dintre aceste sensuri să se datoreze influenţei lui *rablău* „om voinic, dar prost şi leneş", din magh. *rabló*; vezi DLR).

Ţinând seamă de cele arătate mai sus, credem că, deocamdată, în aşteptarea unei soluţii definitive, care presupune suplimentarea argumentelor de ordin semantic, cea mai adecvată formulă pentru indicarea originii lui *rablă* este următoarea: probabil din săs. *Râbel*.

RADAŞ. Apare într-o poezie populară culeasă din Maramureş de T. Papahagi: „Ţu, mândrule, mă săruţ, / Da la cizmă nu te uiţ, / Că cizma mi-i radaşă / Şi gura mi-i hamişă" (transcriere simplificată; în DLR sunt reproduse numai primele trei dintre aceste versuri). Culegătorul glosează „frumos" (în DLR „frumos, curat") şi adaugă: „Et. sl. *rada*", etimologie care nu a fost acceptată în dicţionar (pentru textul reprodus vezi Tache Papahagi, *Graiul şi folclorul Maramureşului...*, Bucureşti, 1925, p. 28; glosarea şi etimologia la p. 231).

Faptul că, în partea a doua a poeziei la care ne referim, fata cu gura „hamişă" (= „perfidă") se laudă spunând că aceasta

este „de mulţi feciori sărutată”, întrucât feciorul căruia i se adresează nu este singurul ei curtezan („Ştiu că nu stau numa-n tine”), ne determină să credem că cizmele despre care este vorba nu sunt, pur şi simplu, „frumoase” sau „frumoase şi curate”, ci posedă o calitate specială; numai astfel capătă sens paralela între „gură” şi „cizmă”. În conformitate cu această ipoteză, identificăm în *radaş* un adjectiv derivat de la alt adjectiv (ca şi *lateş*, înregistrat în DA, s. v. *lat*), cu sufixul *-eş* (devenit *-aş* sub influenţa unor cuvinte ca *gingaş*), anume un derivat de la **rad* < v. sl. *xrědŭ* „crispus” (Miklosich, *Lexicon*). Sensul lui **rad* va fi indicat mai departe.

Pentru corespondenţa v. sl. *ě* = rom. [a] după vibranta forte cf. varianta *hiran* a lui *hrean* (vezi şi transformarea [e̯a] > [a], tot după vibranta forte, în forma adjectivală *rea*, devenită [ra] în unele graiuri); pentru absenţa unei fricative la iniţiala cuvântului **rad* cf. *rean*, o altă variantă a lui *hrean*.

După părerea noastră *radaş* nu înseamnă „frumos (şi curat)”, ci „creţ, ondulat”, ca şi cuvântul vechi slav citat. Făcând această afirmaţie ne întemeiem atât pe argumentul de ordin semantic prezentat mai sus, cât şi pe o informaţie furnizată de DA, s. v. *creţ*: „*cizme* s[au] *ciobote* [sic] *creţe* = cu pielea de sub tureci încreţită, cum le poartă polonezii”. Într-o anumită epocă, cizmele radaşe (creţe) – probabil, de import – vor fi fost considerate în Maramureş mai elegante decât cele obişnuite.

RĂZGHIOS. Este glosat „supărat, mânios, furios”. Prezentăm ca probabilă următoarea explicaţie: *răzghios* a fost format, ca şi *răspăr* de la *păr*, cu ajutorul prefixului *răs-/răz-* (cu valoare intensivă) de la **ghios* (< tc. *göz* „ochi”). Această

explicaţie îşi găseşte un sprijin în constatarea că expresia (menţionată în DLR) *a lua (pe cineva) în răzghios* „a lua pe cineva repede şi pe neaşteptate" – în care *răzghios* va fi luat locul unei forme originare fără prefix: *a lua în *ghios* – are un sens identic cu cel al expresiei turceşti *göz açtırmamak* „a nu-i da (cuiva) răgaz" (Baubec/Grecu, DTR, s. v. *göz*). Pentru [s] din **ghios*, *răzghios* cf. *caraghios* (cu varianta *caraghioz*).

RÂMBOACĂ. A fost înregistrat în Muntenia, ca „epitet pentru un om grosolan, necioplit sau greoi la minte". Credem că trimiterea „cf. *drâmboi*" nu se justifică: nu vedem ce legătură ar putea să existe între *râmboacă* şi cuvântul cu sensul „bucium făcut din coajă de salcie" (în MDA *drâmboi*[1]) şi, din motive de ordin atât semantic, cât şi formal, considerăm neplauzibilă ipoteza formării cuvântului din titlul notei de faţă prin derivare de la verbul *drâmboi* (în MDA *drâmboi*[2]), cu următoarele patru sensuri: „a cânta din drâmbă; a lăsa buzele în jos, ca pentru plâns; a-şi manifesta supărarea, mânia; a boci".

După opinia noastră *râmboacă* este un postverbal de la *râmboci* (cu varianta *rânvoci*), „a avea chef de ceva, a i se abate, a i se năzări" (ultimul atestat, ca şi primul, în Muntenia), cu „etimologia necunoscută" în DLR, dar explicat de noi, în LR XXX, 1981, 3, p. 216–217 (= Avram, CE, p. 195–196), ca derivat de la **râmbi* (**rânvi*) < bg. *xrumva mi* „îmi trece prin minte, îmi vine în minte". Evoluţia de la „a-i veni în minte" la „a i se năzări" şi cea de la „om căruia i se năzare ceva" (presupusul sens iniţial al lui *râmboacă*) la „om greoi la minte" sunt uşor de admis.

ROFI. Este un verb cunoscut în Oltenia, cu sensul „a fierbe sau a frige insuficient, a prepara în grabă". După părerea noastră provine din adjectivul *rovit*, care, la rândul lui, a fost împrumutat din sb. *rovit* „slab, nesigur", dar şi „(fiert) moale" (despre ou; vezi Tomici, DSR). Presupunem că a avut loc o extensiune a sensului lui **rovit*, care va fi fost folosit la început numai cu privire la ouă: „fiert puţin, insuficient pentru a se obţine un ou tare" > „fiert insuficient". La consoana surdă din *rofi* s-a ajuns, după toate probabilităţile, plecându-se de la pronunţarea [u̯] a consoanei scrise *v* în sb. *rovit* (poate, prin intermediul bilabialei surde [φ]; cf. S. B. Bernstein, *Gramatica comparată a limbilor slave*. Traducere şi note de G. Mihăilă, Bucureşti, 1964, p. 272).

RONIŢĂ. Este numele unei ciuperci (*Boletus versipellis*), sinonim cu *pitărcuţă*. Credem că avem a face cu o variantă a lui *roiniţă*[2], numele a două flori din familia labiatelor, dar şi al unei ciuperci (*Amanita caesarea*; în partea etimologică a articolului *roiniţă*[2] se face trimiterea „cf. *roiniţă*[1], iar acesta din urmă este explicat ca împrumut din bulgară). Pentru fluctuaţia [oi̯] ~ [o] cf. Puşcariu, *Limba română* II, p. 136: „În unele regiuni diftongul *oi̯* a pierdut pe *i̯* înainte de un *i* următor: slav. *dojnica*, *vojnikŭ*... au dat pretutindeni *doniţă* şi pe alocuri *vonic*".

SAICHIU. A fost înregistrat într-o localitate din Banat, cu sensul „substanţă grasă cu care se alimentează opaiţul şi candela". Credem că provine din sb. *sakija*, variantă a lui *sukija* „bourre grasse (pour la charge des armes à feu)" (HSFR). În DLR nu se indică genul şi forma de plural şi se face menţiunea

„accentul necunoscut". Presupunem că avem a face cu un substantiv (nume de materie) neutru şi oxiton. Pentru schimbarea genului (cuvântul sârbesc este feminin) cf. echivalenţa *rachie* (fem.) = *rachiu* (neutru). Semiconsoana [i̯] din *saichiu* se explică prin bine cunoscutul fenomen care a dus şi la apariţia unor forme ca *straichină*, *veichi*.

SAURĂ. A fost înregistrat într-o localitate din Dobrogea, cu sensul „(despre piatră) mărunt". Este un rezultat al adjectivizării substantivului *savură* „balast (format în general din nisip sau pietriş) care se pune pe fundul navelor; material granular obţinut prin concasarea rocilor" (< ngr. σαβοῦρα; DLR). Pentru fluctuaţia [vu] ~ [(u̯)u] cf. *paceaură* (cu varianta *paceavură*) < tc. *paçavra*, ngr. πατζαβοῦρα, πατζαοῦρα (DLR).

SĂLAICĂ. Atât forma, cât şi sensul acestui cuvânt – în DLR *sălaică*[1] „(despre fasole verde) bătrână, aţoasă" – indică înrudirea lui cu *salcă*[1] „aşchie, ţandără" (< magh. *szálka*; DLR). Credem că *sălaică* provine din *salcă*, printr-o modificare formală care a avut loc sub influenţa unor cuvinte terminate în *-aică* (de exemplu, *făsaică*, pentru care vezi DA, s.v. *fasole*).

În legătură cu aspectul semantic al problemei, este de menţionat că magh. *szálka* înseamnă nu numai „ţandără", ci şi „aţă", şi că acest al doilea sens este dat în MRSz însoţit de precizarea „babé, borsóé" (= „a fasolei, a mazării"). Bazându-ne pe această constatare, considerăm că înrudirea despre care am vorbit constă în apartenenţa adjectivului *sălaică* la o familie de cuvinte în care intră şi *salcă*[1] „ţandără".

După părerea noastră, întrucât o ţandără de o anumită formă se aseamănă cu lama unui instrument de tăiat, de la sensul

„țandără” s-a putut ajunge la cel al lui *sălaică*[2]: „sălai[2]” (definiția lui *sălai*[2] este „tăişul secerii”). Dacă aşa s-au petrecut lucrurile, înseamnă că *sălaică*[1] (adjectiv) şi *sălaică*[2] (substantiv) provin, amândouă, din magh. *szálka*. După DLR *sălaică*[2] provine din *sălai*[2] (acesta figurează în dicționar cu „etimologia necunoscută”). Noi credem însă că *sălai* este un derivat regresiv de la *sălaică* (a cărui silabă finală a putut fi interpretată ca sufix).

Înrudit cu *salcă* şi cu *sălaică* este, desigur, *sălângă* „țandără”. În DLR apare cu „etimologia necunoscută”, dar şi cu trimiterea „cf. *salcă*[1], *scărâmbă*” (ultimul este explicat astfel: „Probabil pref. *s-* + *cărâmbă*”). Trimiterea la *cărâmbă* nu se justifică; acesta – variantă a lui *carâmb* – nu are sensuri cu care să poată fi pus în legătură sensul lui *sălângă*; ar fi fost cazul să se trimită mai curând cel puțin la *sălaică*[2] (dacă nu şi la *sălaică*[1]).

Deşi relațiile dintre *salcă*, *sălai*, *sălaică* şi *sălângă* (mai ales cele dintre primele trei cuvinte şi cel de al patrulea) nu sunt întru totul clare, considerăm că aceste cuvinte formează o familie (într-o accepțiune mai largă a termenului, în conformitate cu care sunt identificate şi componente ale structurii cuvântului cu un statut morfologic incert, cum este *-ângă*).

SCĂCIUNA. A fost comunicat din Satu Mare, cu sensul „(complementul indică fânul) a scutura cu furca în timpul uscării”. În DLR apare cu „etimologia necunoscută”, ca şi cuvântul la care se trimite: „cf. *scociorî*”.

Este evidentă asemănarea formală a lui *scăciuna* cu sinonimul lui, *scăciui* (ambele verbe se înrudesc şi cu *scociorî*,

care va fi discutat mai departe). *Scăciuna* provine, prin schimbare de sufix, din *scăciui*, care în Banat este un împrumut din sârbă (vezi mai jos, nota *schici*). Nu este însă cazul să presupunem că acest *scăciui* a ajuns până la Satu Mare; neatestat ca atare, *scăciui* a fost, desigur, împrumutat acolo din ucr. *skačuvaty* „a rostogoli, a face să alunece, a da de-a dura" (DUR). În legătură cu aspectul semantic al problemei este suficient să menționăm că, pentru a se favoriza (a se grăbi) uscarea, se execută atât scuturarea, cât şi întoarcerea palelor de fân de pe o parte pe alta.

SCHICI. Înseamnă „vătrai, cleşte (pentru jar)". De la acest cuvânt (înregistrat într-o localitate din Bihor), cu „etimologia necunoscută", s-ar fi format, după DLR, verbul *schiciui* „(complementul indică fânul) a scutura", înregistrat în Țara Hațegului.

În realitate, substantivul este un derivat regresiv de la verb, format după modelul oferit de *par – părui*, *nit – nitui* etc. (perechi de cuvinte în care însă, se înțelege, derivate sunt verbele). *Schiciui* este, în mod evident, o variantă a lui *scăciui*, cunoscut în Banat şi înregistrat în DLR, cu definiția „(complementul indică fânul) a scutura cu furca în timpul uscării" (la fel este definit *scăciuna*; vezi nota precedentă). Dacă vocala originară din prima silabă a acestor forme ar fi fost [i], ar rămâne inexplicabil [ă] din *scăciui*. În schimb, transformarea acestuia în [i] nu pune probleme. În principiu, s-ar putea susţine că s-a produs o banală asimilare, dar, dat fiind că varianta cu [i] se întâlneşte în Bihor, nu poate fi neglijat faptul că tot acolo apar diverse forme care prezintă fenomenul trecerii la [e], [i] a

vocalelor [ă], [î] precedate de oclusive velare: *chemeşe*, *ghină* (< *găină* etc.).

Scăciui, cu „etimologia necunoscută" în DLR, a fost explicat de noi, în LR XXXVII, 1988, 6, p. 514 (= Avram, CE, p. 205), ca împrumut din s.-cr. *skačiti* „détacher, décrocher" (HSFR). Propunând această etimologie am avut în vedere numai verbul atestat în Banat. Acum, după cele arătate în nota *scăciuna* (vezi mai sus), etimologia lui *scăciui* – în dacoromână, nu într-un anumit subdialect sau grai al dacoromânei – se dovedeşte a fi multiplă: alături de sârbă, trebuie indicată şi o a doua limbă-sursă, anume ucraineana.

SCOCIORÎ. Din datele oferite de DLR reiese că acest cuvânt este cunoscut în toate provinciile româneşti, dar se întâlneşte mai des în Moldova, Bucovina, Maramureş, nordul Crişanei şi nord-estul Transilvaniei. Textele care ne furnizează cele mai vechi atestări sunt scrieri ale lui D. Cantemir, aşa încât, de la bun început, pare puţin probabil ca *scociorî* să fie un cuvânt foarte vechi în româneşte, moştenit din latină (trecem peste faptul că forma lui nu sprijină deloc o asemenea ipoteză) sau împrumutat din vechea slavă.

Dicţionarul distinge şase sensuri (cu câteva subsensuri). În cadrul celui fundamental (1°), „a scormoni", s-a ajuns, prin specializare, la subsensul prezentat cu precizarea „complementul indică focul, jarul, cărbunii etc.". Sub 4° (sensul „a răspândi, a împrăştia") este înregistrat un alt subsens special: „([...] complementul indică oi) a nu lăsa să stea îngrămădite (pe vreme de caniculă); a împinge, a înţepa, a îmboldi (cu bâta) pentru a face să stea răsfirate (pe vreme de caniculă)".

Este uşor de constatat că în conţinutul semantic al lui *scociorî* se regăsesc elemente pe care le-am întâlnit la *scăciui* şi la *scăciuna* (vezi notele *scăciuna* şi *schici*). Ţinând seamă de acest lucru şi de formele cuvintelor menţionate, considerăm că în acestea poate fi identificat un radical [skăč]-, cu varianta [skoč]-, şi că ne găsim în prezenţa unui grup de trei verbe care aparţin aceleiaşi familii – sau, potrivit unei alte interpretări, în prezenţa a trei variante ale aceluiaşi verb – care se deosebesc între ele prin sufixe.

Credem că *scociorî* provine, prin schimbare de sufix, din **scociui* (< ucr. *skočuvaty*, sinonim cu *skačuvaty*, citat în nota *scăciuna*; vezi DUR). Vocala [o] din sufixul lui *scociorî* se explică prin asimilare progresivă (*-orî* este o variantă a lui *-ări*, din *clătări*, de exemplu; cf. Vasiliu FC III 1, p. 43, unde *scociorî* este pus în legătură cu *scoate*). Este greu de ştiut dacă asimilarea s-a produs înainte sau după schimbarea de sufix: **scociui* > **scocioi* > *scociorî* sau **scociui* > **scociurî* > *scociorî*. Natura vocalei finale nu ne interesează aici (*scociorî* are o variantă *scociori*; aceeaşi fluctuaţie, [î] ~ [i] se întâlneşte în cazul perechii *dogorî – dogori*).

Pe terenul limbii române, cuvintele *scăciui* (devenit *scăciuna*) şi *scociorî*, venite din est, s-au întâlnit cu *scăciui* (cu varianta *schiciui*), împrumutat din sârbă.

SCURMA. Etimologia mai veche dată acestui cuvânt (vezi, de exemplu, CADE şi, cu o rezervă exprimată prin „probabil”, DEX: lat. **excorrimare*) nu a fost acceptată în DLR, unde citim: „Etimologia necunoscută. Cf. alb. *gërmoj*, *zgërmis*”. Ultimul dintre aceste cuvinte nu figurează în DAlbR, dar găsim

acolo pe *gërmoj* „a săpa; a scotoci, a cotrobăi, a scormoni, a scociorî”, deci cu sensuri care ar îndreptăţi presupunerea că acest verb albanez şi verbul românesc în discuţie provin dintr-un prototip comun sau, altfel spus, că *scurma* provine din dacă. După câte ştim însă, corespondenţa alb. [g] – rom. [k] în poziţie iniţială nu se întâlneşte în alte cazuri, ceea ce, de la bun început, ne determină să punem la îndoială apropierea stabilită în DLR (de remarcat că *scurma* nu apare în listele elementelor de substrat, sigure sau, respectiv, probabile, din lexicul limbii române date de Brâncuş, *Vocabularul*). Avem de făcut, în plus, două observaţii:

Discutând, în SCL XV, 1964, 3, p. 284–288, unele probleme de fonetică şi fonologie istorică, am citat (la p. 287) forma *scurima* din *Psaltirea Scheiană* (în textul chirilic vibranta este notată cu ajutorul unei succesiuni de litere, *rr*, care are valoarea de [r̄], consoană forte), formă care dovedeşte că actualul grup consonantic [rm] este recent şi, implicit, vine în sprijinul etimologiei pe care o găsim în CADE. Păstrată – ca atare sau devenită [î] – în cuvântul care descinde din lat. *rimare* (*râma*), vocala aflată între [r] şi [m] din *scurima* s-a sincopat (probabil, la o dată posterioară velarizării ei: **scurăma* sau **scurâma* > *scurma*).

În sprijinul etimologiei pe care DLR nu a acceptat-o vin şi unele dintre faptele analizate de I. Fischer, într-un articol intitulat *„Criza” prefixării în latina târzie* şi publicat în „Memoriile Secţiei de Ştiinţe Filologice, Literatură şi Arte” (Academia Republicii Socialiste România). Seria IV, tomul VI, 1984, p. 131–135; ne referim la echivalenţa semantică a unor forme cu şi fără prefixe şi la fenomenul supraprefixării. Ipoteza

existenței în latina târzie a unui verb **excorrimare*, format cu două prefixe şi având un sens foarte apropiat de cel al lui *rimare* este cât se poate de plauzibilă.

Credem aşadar că etimologia dată în CADE este cu mult mai convingătoare decât cea pe care o găsim în DLR.

SFĂT. Este cunoscut în Transilvania şi în Bucovina, cu sensurile „paracliser" şi „clopotar". În DLR apare cu „etimologia necunoscută", deşi proveniența lui din *făt* este în afară de orice îndoială. Autorilor DLR le-a scăpat, se pare, explicaţia dată lui *sfăt* în DA, s. v. *făt*, 5°: „(În Transilvania de vest şi de nord; ungurism) *Fătul bisericii* (traduce întocmai pe ung. *egyház-fi* «fiul bisericii») s[au] numai *făt* = cârstnic, pălimar, paracliser, țârcovnic [...] În sensul acesta, probabil, printr-o apropiere de cuvintele *sfătuiesc*, *sfătos* etc., şi *sfăt* s. m. (prin Şimleu)".

Fiind de acord cu părerea potrivit căreia punctul de plecare al lui *sfăt* este *făt*, nu putem totuşi să acceptăm ipoteza emisă în DA cu privire la proveniența consoanei [s]. Există numeroase perechi de cuvinte sau de variante ale aceluiaşi cuvânt în care un termen se deosebeşte de celălalt prin prezența/absența unui [s] la inițială, iar termenul fără această consoană începe cu [f]: *sfeştanie* – *feştanie*, *sfârşi* – *fârşi*, *sfornăi* – *fornăi* (vezi DA, s. v. *fârnâi*), *sfulgera* – *fulgera* etc. Este imposibil să se găsească pentru fiecare caz în parte argumente de felul celui invocat în DA în favoarea explicaţiei date lui *sfăt*. De altfel, nu toate formele cu [s] inițial urmat de [f] au apărut prin adăugarea actualei consoane inițiale (interpretabilă în unele cazuri ca prefix) la o formă mai veche în care ea nu exista (de exemplu,

feştanie provine din *sfeştanie*, nu invers; vezi şi *feştilă* < v. sl. *svěštilo*). Prin urmare, pentru a explica pe *sfăt* este suficient să ne referim la existența fluctuaţiei [f] ~ [sf] în poziție inițială, fără să adăugăm un argument întemeiat pe presupunerea că s-a făcut o apropiere între *făt* şi cuvintele din familia lui *sfătui*.

SFORGALĂU. Este un substantiv masculin, cu sensul „torcător". Având în vedere existența unor perechi de forme ca *sfăt* – *făt* (vezi nota precedentă), distingem în *sforgalău* un element *s-* (prefix), un radical şi un segment *-alău*, al cărui statut de sufix ni se pare evident. Radicalul este, formal, identic cu cel din cuvinte maghiare ca *forgat* „a învârti, a suci", *forgató*. Ultimul este etimonul rom. *fărgătău* „zăvor", cum se arată în DA: „din ung. *forgató* (propriu «învârtitor»)".

Acelaşi *forgató* din maghiară este, după părerea noastră, punctul de plecare al rom. *sforgalău*. Ar fi fost de aşteptat ca pentru „torcător" să avem una dintre formele **forgătău*, **sforgătău* sau – după o asimilare vocalică – o formă identică cu cea pentru „zăvor": **fărgătău* (ori, după adăugarea lui *s-*, **sfărgătău*). Modificarea lui **sforgătău* în *sforgalău* este însă uşor de explicat: ea se datorează influenței cuvintelor derivate cu sufixul *-ălău/-alău*. Chiar în sursa citată în DLR (Coman, Gl.) se dă ca sinonim al lui *sforgalău* cuvântul *torcălău*.

SIERGAN. A fost înregistrat în DLR, cu accentul şi etimologia necunoscute, pe baza unui răspuns la *Chestionarul* lui B. P. Hasdeu obținut dintr-o localitate din Țara Haţegului. Denumeşte o „plantă erbacee nedefinită mai de aproape". Problema locului accentului se rezolvă, iar cea a etimologiei se

simplifică în momentul în care atribuim grupului de litere *si* valoare de [ş]. Putem fi siguri că nu greşim făcând acest lucru, dat fiind faptul că, tot într-o localitate din Ţara Haţegului şi tot ca răspuns la chestionarul menţionat, a fost înregistrat *şergan* (în DLR *şergan*[1]) „numele unei plante nedefinite mai îndeaproape". Aşadar *siergan* nu este altceva decât *şergan*, cu o grafie care nu este surprinzătoare pentru data la care a fost comunicat cuvântul (1885).

Pentru etimologia lui *şergan* vezi nota cu acest titlu.

SILCĂ. Face parte din terminologia pescuitului: „sfoară subţire cu care se leagă bucăţelele de plută de frânghia carmacelor" (în DLR *silcă*[1]). Este, fără îndoială, unul şi acelaşi cuvânt cu *sâlţă*, glosat „laţ" şi explicat în dicţionar ca împrumut din ucr. *syl'ce* (cu acelaşi sens; vezi DUR).

SIM. Este cunoscut prin Banat şi prin Oltenia şi denumeşte un „peşte din familia acipenseridelor, asemănător cu şipul". Provine din sb. *sim* „esturgeon (*Acipenser glaber*)" (HSFR).

SMINTINEL. A fost comunicat dintr-o localitate din Bucovina, cu sensul „burete care creşte pe butucii de fag". Având în vedere, pe de o parte, sinonimia *smintit* = *nebun* şi, pe de altă parte, existenţa unor nume de plante ca *nebună*, *nebunariţă*, *nebuneală*, credem că *smintinel* provine din *sminti* (deşi modul în care a fost creat derivatul nu este clar). Evident, această explicaţie implică presupunerea că smintinelul este un burete căruia i se atribuie proprietatea de a putea să producă nebunia.

SOLOMIAZUI. Este definit „(complementul indică vase de metal) a spoi". A fost înregistrat într-o localitate din sud-estul Transilvaniei, regiune în care este cunoscut şi termenul *solomie* (în DLR *solomie*[1]) cu sensurile „cositor" şi „clorură de amoniu" (substanţă folosită în operaţia de cositorire). În partea etimologică a articolului la care ne referim citim: „Etimologia nesigură. Cf. *solomie*[1]".

Legătura dintre *solomiazui* şi *solomie* este neîndoielnică. După părerea noastră verbul a fost creat prin derivare de la *solomie*, cu sufixul *-ăzui* (pentru care vezi Vasiliu, FC III 1, p. 129; cum se arată tot acolo, sufixul este identificabil în *lărmăzui*, dar acesta nu a fost format în româneşte, ci provine din magh. *lármázni*).

Solomie, cu „etimologia necunoscută" în DLR, a fost explicat de noi, în LR XLII, 1993, 9, p. 434 (= Avram, CE, p. 209–210): magh. *szálmiak* „clorură de amoniu", interpretat ca formă de plural, a devenit în română **salmie* şi, apoi, *solomie*.

SRUMI. Vasile Frăţilă, EIC, p. 87–88, face o serie de observaţii interesante asupra mai multor verbe cu sensul „a bate (a lua) boabele de pe ştiuletele de porumb". Printre aceste verbe figurează *srumi* (cunoscut în împrejurimile Sibiului), explicat în felul următor: „a rezultat din *a sfurmi*, prin metateză *a sfrumi*, iar apoi, prin disimilarea labiodentalei *f* din cauza bilabialei nazale *m*, *a srumi*" (p. 88; *sfurmi* este considerat variantă a lui *sfârmi*, derivat de la *fărâmă*). După părerea noastră explicaţia reprodusă mai sus nu este plauzibilă: este greu de crezut că de la *sfurmi*, cu un grup consonantic iniţial destul de obişnuit, s-a ajuns la *sfrumi*, cu un grup dificil mai rar întâlnit, şi este şi mai

greu de crezut că a putut fi creat, prin eliminarea lui [f], un grup consonantic neobişnuit în limba română, în poziție inițială (în DLR nu este înregistrat nici un cuvânt care să înceapă cu [sr]!).

Credem că *srumi* provine din sb. *sruniti* „a smulge, a desprinde" (Tomici, DSR). Înlocuirea lui [n] cu [m] (respectiv, cu [mń], în aria palatalizării labialelor) poate fi explicată prin influența verbelor derivate de la *fărâmă*. Din punctul de vedere al structurilor fonotactice ale românei, *srumi* reprezintă o excepție; păstrarea grupului consonantic din etimon indică neadaptarea la aceste structuri.

STINGHER. Într-o notă publicată în LR XLIII, 1994, 9–10, p. 445–448 (= Avram, CE, p. 214–218) am acceptat etimologia acestui cuvânt dată de O. Densusianu (lat. **extraiugularius* „afară de jug, nepus la jug") şi am prezentat în favoarea ei două argumente de ordin semantic.

Relativ recent, explicaţia conform căreia există o legătură între lat. *iugum* (de la care s-ar fi format **extraiugularius*) şi rom. *stingher* a fost combătută de Aurora Peţan, LR L, 2001, 3–4, p. 201–204: „Nu suntem de acord cu această etimologie din două motive: primul este formal şi ţine de reconstituirea unui etimon cu şanse puține de a fi existat în realitate şi de mult prea complicata evoluție fonetică a acestuia; celălalt îl constituie absența raportării la termeni similari din alte idiomuri romanice" (p. 202).

În ce priveşte contraargumentele de ordin formal, nu credem că explicaţia potrivit căreia *stingher* provine din lat. **extraiugularius* (> **extraiungularius*, ca urmare a influenței lui *iungere*) prezintă dificultăţi insurmontabile. Cercetătoarea citată

aduce însă obiecții demne de a fi luate în seamă ipotezei potrivit căreia în latină ar fi putut să existe cuvântul reconstruit de O. Densusianu. La fel de întemeiată ni se pare obiecția referitoare la soarta lat. *extra-* în română. În sfârşit, nu sunt lipsite de interes faptele din dialectele sarde aduse în discuție de Aurora Peţan în favoarea concluziei următoare: „pare mai posibilă proveniența lui *stingher* din *SINGULARIS*, derivat de la *SINGULUS*, aşa cum au propus cei mai mulţi şi cum se admite şi în REW 7940" (p. 203).

Ținând seamă de cele arătate mai sus, considerăm acum că etimologia dată de O. Densusianu este cel puțin discutabilă. De altfel, nu ea ne-a preocupat în primul rând în nota noastră citată; acolo şi în nota imediat următoare, consacrată lui *stingheri*, am încercat (şi sperăm că am reuşit) să demonstrăm că nu există o înrudire între *stingher* „singur, singuratic" şi *stingheri* „a nu lăsa să acționeze, a împiedica" (< **stinghi* < v. sl. *sŭtęgnǫti*).

În ce priveşte etimologia considerată de Aurora Peţan „mai posibilă" a adjectivului *stingher*, nu putem să nu remarcăm că ea lasă nerezolvate două probleme.

Prima este cea a sincopei: ar fi fost de aşteptat ca vocala din silaba a doua a lat. *singularis* să se păstreze, aşa cum s-a păstrat vocala corespunzătoare din lat. *singulus*; dacă aşa s-ar fi petrecut lucrurile, am fi avut în română forma **singurar*. Este adevărat că sincopa este un accident, dar, dată fiind apartenența la aceeaşi familie a cuvintelor *singulus* şi *singularis*, este greu de explicat de ce fenomenul a avut loc numai în cel de al doilea, aşa încât s-a ajuns ca, în acelaşi grai, *singur*, fără sincopă, să coexiste cu *stingher*, cu sincopă (nu ar fi fost anormală existența

perechii *singur* – **singurar* în unele graiuri şi a perechii **singhi* (< *[siŋgl'u]) – **singher* în alte graiuri).

A doua dificultate este reprezentată de faptul că în *stingher* apare consoana [t]. Ca şi alţi cercetători (G. Pascu, G. Giuglea, S. Puşcariu, Al. Graur, pe care i-am citat în notele noastre menţionate), Aurora Peţan se gândeşte la o contaminare, adăugând că „rămâne de văzut cu ce cuvânt se va fi produs" (p. 203), ceea ce înseamnă că nu este acceptată nici una dintre posibilităţile avute în vedere de ceilalţi cercetători amintiţi în rândurile precedente: *sta*, *stingh(i)e*, *stâng*.

În concluzie, provenienţa lui *stingher* din lat. *singularis* nu poate fi considerată dovedită sau probabilă.

STRUJANĂ. Într-o notă intitulată *strujánă, strújă*, Iulia Mărgărit, ISE, p. 162–163, menţionează că primul dintre aceste cuvinte a fost cules din fostul raion Beiuş şi propune următoarea etimologie: „Atât din punct de vedere semantic, cât şi formal, termenul poate fi corelat cu *strujea*, variantă de la *scrijea*, în calitate de bază derivativă + *-an(ă)*". În sursa la care se trimite, un glosar semnat de Teofil Teaha şi apărut în CV III, 1951, 3–4, p. 44–47, figurează, într-adevăr, articolul „*strujană* s. f. = felie de pâine, felie de pământ". Cuvântul nu se regăseşte însă în glosarul din monografia datorată aceluiaşi autor şi apărută după un deceniu; în schimb, este înregistrat acolo *strujauă*, cu exemplul (citat şi de Iulia Mărgărit) *strujauă de pită* „felie de pâine" (Teaha, CN, p. 268). Fără îndoială, la forma din CV (atribuită graiului care a constituit obiectul monografiei citate) s-a ajuns ca urmare a faptului că litera *u* dintr-un text scris de mână a fost citită *n*. Nefiind înregistrat în alte surse, *strujană*

rămâne, până la proba contrară, un cuvânt inexistent, aşa încât nu este întemeiat decât în parte reproşul adresat de Iulia Mărgărit celor două dicţionare academice: „DLR nu a inclus *strujană*, MDA se limitează la semnalul *strujană* v. *strijea* [în realitate, *strujea* – *n. n.*], iar *strijea* rămâne de negăsit în coloanele paginii respective” (de fapt, din MDA lipsesc şi *strijea*, şi *strujea*). Este interesant de remarcat că, trimiţând la glosarul din CV, Al. Graur, ER, p. 37, citează forma cu *u* înainte de *ă* (fără a menţiona că a intervenit cu o corectură).

Date fiind cele arătate mai sus, este evident că nu mai poate fi vorba despre formarea lui *strujă* „prin regresiune de la *strujană*” (avem în vedere aici pe *strujă* sinonim cu *strujauă* – în DLR *strujă*[2] –, nu pe *strujă*[1], cu sensul „schingiuire”, postverbal de la *struji*).

Forma [strújă], dată în DLR ca variantă a lui *strijea*, apare într-un singur exemplu (un citat din „Familia”, 1883). După părerea noastră DLR a greşit când a identificat acolo un cuvânt cu accentul pe silaba iniţială: *strujă* trebuie citit [strujắ] sau [strujặ], ceea ce înseamnă că forma literarizată a cuvântului este *strujea*. La fel trebuie citit *strujă* din fraza reprodusă de Iulia Mărgărit dintr-o lucrare semnată de Teofil Frâncu şi George Candrea. În sprijinul acestei interpretări reproducem precizarea pe care o face Traian Marcu, MCD I, p. 191, cu privire la cuvântul scris, ca titlu de articol, *strujeá* „(numai despre pâine, caş) felie, călcâi”, în glosarul său de cuvinte culese din comuna Deda (fostul raion Topliţa): „pronunţat: *strujă*” (accentul nu este marcat aici, dar se înţelege că el se află pe silaba finală, aşa cum se indică la forma literarizată din titlu). În reproducerea de către Iulia Mărgărit a exemplului dat de T. Marcu, „I-am dat o strujea

de pită, că era flămând”, *strujea* este înlocuit cu *strunjea*; urmează trimiterea greşită „Todoran, *Vâlcele*” (tot *strujea*, fără [n], este forma pe care o găsim în această sursă, citată de noi mai sus, în nota *golişel*; vezi MCD I, p. 95). Aşadar, deocamdată, [strújă] „felie” rămâne – ca şi *strujană* – un cuvânt inexistent.

La data redactării articolului *scrijea* „bucată subţire tăiată sau ruptă din ceva; felie subţire (mai ales de pâine)” din DLR autorii acestuia au inclus printre variantele cuvântului numai forme care încep cu grupul consonantic [skr]; etimonul indicat este v. sl. *skrižalĭ*. Într-o fasciculă a dicţionarului apărută ulterior sunt considerate însă variante ale lui *scrijea* şi forme, cu acelaşi sens, care încep cu [str]: „*strujeá* s. f. = *scrijea*”. Iulia Mărgărit acceptă această interpretare, susţinând că *strijea* (variantă, menţionată, alături de altele, în DLR, s. v. *strujea*) provine din *scrijea*. Noi considerăm însă că *strijea* şi celelalte forme cu [str] la iniţială conţin un radical diferit de cel al lui *scrijea* (de ce ar fi fost înlocuită cu [t] consoana [k] originară?). Suntem de acord cu etimologia dată de Romulus Todoran, MCD I, p. 95, lui *strujea*: „derivat de la *struji* cu suf. *-ea*”. Întrucât *struji* (< v. sl. *stružiti*; DLR) înseamnă, printre altele, „a ciopli”, este uşor de admis că un derivat de la acest verb a putut să dobândească sensul „felie”.

Pe plan sincronic, raportul dintre *strujeauă* şi *strujea* este, evident, identic cu cel dintre *măseauă*, *steauă* şi *măsea*, *stea*.

ŞALMĂ. Înseamnă, prin Banat şi Transilvania, „glumă, păcăleală”. Apropierea făcută în DLR (după menţiunea „etimologia

necunoscută") – „cf. germ. *Schelm* «ştrengar»" – nu ni se pare justificată, nici din punct de vedere semantic (este greu de admis o evoluţie de la „ştrengar" la „glumă", nici sub aspect formal (de ce ar fi devenit [a] vocala din cuvântul german?). Credem că o ipoteză mai plauzibilă este cea potrivit căreia la originea lui *şalmă* se află sb. *šala* „glumă, şagă; poznă, şotie, năzdrăvănie" (şi cu alte sensuri; vezi Tomici, DSR).

Indiferent dacă în Banat există sau nu cuvântul **şală* (am afirmat, în alt loc, că existenţa lui poate fi presupusă şi am explicat prin derivare de la **şală* pe *şalâc* din expresia *a râde cu şalâc* „a râde cu poftă"; vezi LR XXXIII, 1984, 3, p. 185 = Avram, CE, p. 226), *şalmă* a putut să apară în vorbirea unor români cunoscători ai limbii sârbe printr-o contaminare a sb. *šala* cu rom. *glumă*.

ŞĂLAR. Avem în vedere pe *şălar*[2] „(despre animale) vărgat", cuvânt cunoscut în Banat, ca şi *şălean* „bălţat, vărgat". În DLR se fac trimiteri de la unul la altul, dar ambele cuvinte rămân cu „etimologia necunoscută".

Ştiind că printre accidentele fonetice foarte frecvente se numără înlocuirea lui [n] cu [l] sau cu [r] şi viceversa, precum şi asimilările şi disimilările în care sunt implicate aceste consoane (vezi Puşcariu, *Limba română* II, p. 129–136), este uşor de admis că la baza lui *şălar* se află *şar* „linie, dungă" (în DLR *şar*[1]; în secţiunea etimologică a articolului cu acest titlu cuvântul din română este comparat cu cuvinte din alte două limbi: „cf. magh. *sor* «şir», scr. *šar* «dungă»"). Este de presupus că de la *şar* s-a format, cu sufixul *-an*, derivatul **şăran*; nu este exclus

ca de la acesta să se fi ajuns la *şălar* în mod direct (vezi cel spuse mai sus despre sonantele dentale), dar este mai plauzibilă explicaţia conform căreia au avut loc două transformări: **şăran* > **şărar* (prin asimilare) > *şălar* (prin disimilare). Este mai greu de explicat forma *şălean*, care, după părerea noastră, nu reprezintă o unitate lexicală diferită de *şălar* (poate că din această formă provine *şălean*, prin înlocuirea terminaţiei *-ar*, interpretată ca sufix, cu un sufix adjectival frecvent).

Deşi unele detalii privitoare la transformările formale care au avut loc nu pot fi precizate, considerăm că provenienţa lui *şălar* şi a lui *şălean* din *şar* este neîndoielnică.

ŞELANĂ. Apare în sintagma *cireşe şelane*, care denumeşte o „varietate de cireşe mari, gălbui-roşii". Trimiterea „cf. *şăleană*" (precedată de menţiunea „etimologia necunoscută") nu ni se pare justificată: *şălean* este un adjectiv, cu sensul „bălţat, vărgat", folosit cu privire la animale (vezi nota precedentă) şi este greu de crezut că el a ajuns să indice şi o proprietate a unor cireşe.

Şelană provine, după părerea noastră, din primul element al compuselor germane *Schalenfrucht*, *Schalenobst*, care este *Schale*, cu sensul de bază „coajă; piele, pieliţă". Presupunem că la sensul lui *şelană* din română s-a ajuns de la sensul „fructe cu coajă lemnoasă" al germ. *Schalenobst* (vezi DGR).

ŞERGAN. În DLR se face distincţie între *şărgan*[1] „numele unei plante nedefinite mai îndeaproape", cu „etimologia necunoscută", şi *şergan*[2] „(despre părul sau

culoarea cailor; p. e x t. despre cai) galben-cafeniu", explicat ca derivat de la *şarg*, cu sufixul *-an*.

După părerea noastră nu poate fi considerat întâmplător faptul că atât *şergan*[1], cât şi *şergan*[2] au fost înregistrate în câte o localitate din aceeaşi regiune (Ţara Haţegului), de unde provine şi *siergan* (= *şergan*[1]), pe care l-am discutat într-o altă notă. Avem a face cu un singur cuvânt: cu valoare de adjectiv denumeşte o culoare, iar ca substantiv o plantă (eventual, mai multe plante) de culoare galbenă. Faţă de *şarg*, care înseamnă, printre altele, „gălbui", numele de plantă *şergan* se află, din punct de vedere semantic, într-un raport semănător cu cel dintre *gălbenea* şi *galben*.

ŞNEAŢA. Apare în expresia *a lua şneaţa* „a o lua la fugă", comunicată din Banat. Credem că ne găsim în prezenţa unei formaţii glumeţe, al cărei punct de plecare este germ. *Schnelle* „viteză, rapiditate". Dacă facem abstracţie de faptul că baza şi derivatul (de un tip aparte) nu aparţin aceleiaşi limbi, putem spune că *şneaţa* a fost creat printr-un procedeu asemănător cu cel numit de Al. Graur, *Scrieri de ieri şi de azi*, Bucureşti, 1970, p. 160, d e r a i e r e l e x i c a l ă (unul dintre exemplele date: *Dumnezeu să-l iepure*, unde *iepure* a luat locul lui *ierte*). Faţă de cazurile discutate de autorul precitat, *şneaţa* prezintă particularitatea că este o formă inexistentă în limbă înainte de producerea „deraierii".

ŞPICULUI. A fost înregistrat, cu sensul „a trăda", într-o localitate din Maramureş, ca răspuns la o întrebare din chestionarul folosit în ancheta pentru ALR II. În partea rezervată etimologiei a articolului în cauză din DLR se face trimiterea „cf. *şpicula*".

Formal, *şpicului* se aseamănă atât cu *şpicula* (variantă a lui *specula*), cât şi cu *şpicălui* „(complementul indică bucăţi de carne) a împăna” (< magh. *spékel*; DLR), dar verbul din titlul notei de faţă nu are un sens de natură să sprijine ipoteze care l-ar lega de unul dintre celelalte două verbe. În schimb, sensul „a trăda” este apropiat de unele dintre sensurile unui cuvânt german: *spicken* înseamnă nu numai „a împăna cu slănină” (ca *şpicălui*), ci şi „a mitui” şi – în argoul şcolăresc – „a copia” (vezi DGR). Credem deci că *şpicului* provine din germ. *spicken* (pentru sufixul *-ului* vezi Vasiliu FC III 1, p. 124–125).

ŞPIGLU. Forma cuvântului – înregistrat într-o localitate apropiată de Zalău şi glosat „platcă (la cămaşa bărbătească)” – ne îndreaptă, de la bun început, spre germ. *Spiegel*, din care provine rom. (învechit) *şpighel* „oglindă” (vezi DLR, s. v. *şpighel*[2]). De fapt, *şpighel* şi *şpiglu* trebuie considerate variante ale aceluiaşi cuvânt, provenit din germ. *Spiegel*, care, cum se poate vedea în DGR, are, printre altele, şi un sens privitor la obiectele de îmbrăcăminte: „rever de mătase (la smoching etc.)”. Pentru structura silabei finale a lui *şpiglu* cf. *vinclu* < germ. *Winckel* (DLR).

ŞPIRAL. Înseamnă „trior” şi a fost înregistrat într-o localitate apropiată de Turnu Severin. Plecând de la constatarea că unul dintre sinonimele lui *trior* menţionate în DLR este *melc*, cuvânt care, cu sensul lui de bază, denumeşte un animal gasteropod „de obicei apărat de o cochilie răsucită în spirală” (am reprodus o parte a definiţiei din DEX), este uşor de admis că maşina agricolă în cauză a putut fi numită cu un cuvânt care trimite nu la acţiunea pe care o execută, ci la un element

referitor la forma ei. Credem deci că *spiral* provine din primul termen al compusului german *Spiralpumpe* „pompă centrifugă cu carcasă spirală ” (DGR).

ŞTĂMIŢĂ. Înseamnă „piatră folosită în construcţii” (sens atestat într-o localitate apropiată de Oraviţa). Credem că provine din germ. *Steinmasse* „masă de piatră” (DGR), în ciuda deosebirilor fonetice relativ mari dintre cuvântul românesc şi etimonul propus aici (deosebirile de acest fel se întâlnesc frecvent în cazul cuvintelor împrumutate din germană).

ŞTELĂ. Cuvântul, glosat „păduche de găină” apare în DLR cu menţiunea „etimologia necunoscută”, urmată de trimiterea „cf. *stelniţă*”. Credem că este cazul să nu ne mulţumim cu apropierea stabilită în DLR, ci să susţinem că *stelniţă* „ploşniţă” este chiar cuvântul care se află la baza lui *ştelă*. Mai exact, trebuie să avem în vedere varianta *ştelniţă*, absentă din DLR, dar atestată (vezi Frăţilă, GT, p. 165).

De remarcat că *ştelă* a fost înregistrat într-o localitate apropiată de Sebeş, în interiorul unei arii lingvistice caracterizate prin transformările [s] > [ş] şi [z] > [j] în anumite contexte (vezi articolul lui Romulus Todoran publicat în CL XX, 1975, 1, p. 33–46, şi republicat – cu adăugarea unei note privitoare la explicaţia fenomenului – în volumul autorului apărut cu nouă ani mai târziu: Romulus Todoran, *Contribuţii de dialectologie română*, Bucureşti, 1984, p. 62–77; V. Frăţilă, LR XXV, 1976, 2, p. 209–213).

De la *ștelniță* s-a ajuns la *ștelă* prin derivare regresivă (după modelul oferit de perechi de cuvinte ca *bolniță – boală*).

ŞUFERTIȚĂ. Înseamnă „haină ruptă, zdreanță" și este considerat în DLR cu „etimologia necunoscută" (se face doar trimiterea „cf. *șoferțe*"). După părerea noastră *șufertiță* este un derivat, cu sufixul *-iță*, de la *șoferțe* (variantă a lui *șufețe*, din germ. *Schufetzen*; DLR), mai exact, de la singularul **șofertă*, corespunzător unui plural în *-i* (*șoferți*). Deși forma *șofertă* nu este atestată, înrudirea lui *șufertiță* cu *șoferțe* fiind neîndoielnică, numai prin raportare la un alomorf terminat în [t] al radicalului celor două cuvinte poate fi explicată prezența acestei consoane în derivat.

Nu pun probleme nici fluctuația [o] ~ [u] înainte de accent, nici deosebirea de sens dintre *șufertiță* și *șoferțe* (acesta din urmă este înregistrat cu sensul „obiele").

ŞUFERȚIT. Este un „nume depreciativ dat de țărani persoanelor care se îmbracă în haine orășenești". Cuvântul a fost tratat în DLR ca și *șufertiță*, discutat de noi în nota precedentă: „Etimologia necunoscută. Cf. *șoferțe*". Proveniența lui *șuferțit* din *șoferțe* ni se pare evidentă. Deși sensul celui dintâi este oarecum opusul sensului „obială" (poate, și „zdreanță", nu neapărat folosită ca obială), evoluția semantică presupusă de explicața pe care o propunem poate fi admisă; ea s-a produs ca urmare a atitudinii „depreciative" a vorbitorului.

ŞUGUI. Avem în vedere cuvântul cu sensul „a sugruma" (în DLR *șugui*[2]). Provine din *sugușa* „a sugruma" (< pref. *sub-*

+ *guşă*; DLR), formă a cărei parte finală (*-uşa*) a putut fi interpretată ca sufix şi înlocuită cu sufixul *-ui* după ce vorbitorii au încetat să mai recunoască prezenţa în ea a elementului *guşă* cu sensul vechi „gât" (cf. DA, s. v. *guşă*). Pentru *-uşa* – variantă a lui *-oşa* – vezi Vasiliu, FC III 1, p. 104, unde se dau, printre altele, exemplele *boboşa* „a se umfla (ca bobul)", *gheboşa*. Este de presupus că de la *suguşa* s-a ajuns la *şugui* prin intermediul formei **şuguşa*, apărută prin asimilare ([s]...[ş] > [ş]...[ş], ca în *şosea* > *şoşea*).

TĂRTĂLEŢ. A fost înregistrat într-o localitate apropiată de Câmpulung (Muscel), cu sensul „guraliv, vorbăreţ". Prezintă o oarecare asemănare cu verbul *tărărăi* „a cânta întruna, monoton" şi „(despre bibilici) a scoate strigătul caracteristic speciei", dar, după opinia noastră, nu destul de mare pentru a justifica trimiterea la verbul citat (precedată de menţiunea „etimologia necunoscută"). Ne referim aici atât la aspectul semantic, cât şi la cel fonetic (cu privire la ultimul observăm că în *tărărăi* apare de două ori [r], pe când în *tărtăleţ* se repetă [t]).

Credem că *tărtăleţ* provine din interjecţia *tala* „cuvânt care redă vorbăria lungă domoală, zgomotul (înăbuşit) produs de vorbire". Prezintă interes constatarea că în toate cele cinci citate interjecţia este repetată (un exemplu: „Am plecat amândoi la Piteşti şi: tala-tala, vorba-vorba"; citatul a fost preluat de la Udrescu, *Glosar*, fapt din care reiese că interjecţia circulă în regiunea în care a fost atestat *tărtăleţ*).

Explicaţia pe care o propunem este următoarea: de la *tala-tala* s-a format, prin derivare cu sufixul *-eţ*, forma **tălătăleţ*, iar aceasta a suferit, apoi, două accidente fonetice: o sincopă

(*tălătăleț > *tăltăleț) și o disimilare (*tăltăleț > tărtăleț); ambele fenomene sunt banale.

TÂLHOCI. Am propus, în LR XLVIII, 1989, 5, p. 445–446 (= Avram, CE, p. 239–240), o explicaţie conform căreia acest verb, cu sensul „a se spăla cu apă multă", provine din *hâltâci* – legat de interjecția *hâltâc* și dat în DA, s. v. *hâltăcări* „a clăti (clătări) lichidul dintr-un vas (sau un vas cu lichid)", ca variantă a cuvântului-titlu –, prin intermediul formelor **tâlhâci* sau **hâltoci*. Nu este însă lipsită de temei o explicaţie diferită: „există sau a existat" interjecția **tâlhâc*, iar la verbul *tâlhoci* – dacă această formă este „reală" – s-a ajuns plecându-se de la **tâlhâc* și trecându-se prin faza **tâlhâci* (Loșonți, SSE, p. 167).

Întrucât ne găsim în prezența unui cuvânt cu bază onomatopeică, sunt plauzibile atât ipoteza în cadrul căreia se presupune că s-a produs o metateză, cât și cea în care se pleacă de la interjecția neatestată *tâlhâc*; nici una nu întâmpină dificultăți din punct de vedere semantic sau fonetic. Autorul precitat formulează însă și o a treia ipoteză: „Dacă, cum s-ar putea suspecta, e o greșeală strecurată la dactilografiere prin confuzia literei *b* din scrisul de mână cu *h*, verbul [*tâlhoci – n. n.*] se explică de la *tâlbâc*". Credem acum că aceasta este soluția etimologică cea mai satisfăcătoare (considerăm deci că *tâlhoci* trebuie citi *tâlboci*).

TÂRBOC. Înseamnă, prin Oltenia, „nămol, noroi" (în DLR *târboc*[2]). Este evident că acest sens este apropiat de cel al lui *tălbăriță* „mlaștină, mocirlă", cu „etimologia necunoscută" în DLR, dar, pe bună dreptate, pus în legătură cu un cuvânt de

origine onomatopeică: „cf. *tâlbâc*” (acesta din urmă este definit astfel: „cuvânt care imită zgomotul produs de căderea unui obiect tare în apă, bâldâbâc”).

Dacă avem în vedere faptul că fluctuaţiile [ă] ~ [î], în diverse contexte (dar mai ales înainte de grupurile consonantice cu o lichidă ca prim element), şi [l] ~ [r], în poziţie preconsonantică, sunt frecvente (vezi Avram, CE, p. 19; de remarcat că un omonim al cuvântului în discuţie – *târboc*[1] în DLR – are varianta *tâlboc*), *târboc*[2] poate fi pus în legătură, întocmai ca *tălbăriţă*, cu interjecţia *tâlbâc*. Întrucât acest cuvânt imită zgomotul produs numai de căderea urmată de c u f u n d a r e a unui obiect într-o materie lichidă sau semilichidă (căderea unui obiect care pluteşte nu produce un zgomot care să poată fi imitat prin cuvinte ca *tâlbâc* sau *bâldâbâc*!), este uşor de admis că de la interjecţie s-a putut ajunge la un substantiv cu sensul de „nămol”. Cu acest sens şi cu un nou statut morfologic, **târbâc* (< *tâlbâc*) a putut fi apropiat de categoria cuvintelor terminate în *-oc*, ceea ce a dus la înlocuire cu [o] a lui [î] din ultima silabă.

Vezi şi notele *târmoacă* şi *turbucală*.

TÂRMOACĂ. Atât din punctul de vedere al sensului, cât şi sub aspect formal, acest cuvânt, care înseamnă „noroi (amestecat cu zăpadă)”, se aseamănă, în mod evident, cu *târboc* „nămol, noroi”, discutat mai sus. După părerea noastră avem a face cu o singură unitate lexicală.

Dacă *târboc* se explică aşa cum am încercat să arătăm în nota cu acest titlu, înseamnă că [b], nu [m], este consoana originară. Ce e drept, fluctuaţia între o oclusivă orală şi corespondenta ei nazală nu este frecventă (eventual, ar putea fi

amintit aici înlocuirea lui [b] cu [m] în cuvântul devenit *vrăjmaş*, derivat de la *vrajbă*, înlocuire pe care Puşcariu, *Limba română* II, p. 135, o explică prin disimilarea „orală...orală" > „orală... nazală"; pentru cazul în care orala este surdă putem cita perechea formată din *ţâşpoacă* „poşircă" şi varianta *ţâşmoacă* a acestui cuvânt; DLR), dar acest lucru nu ne împiedică să susţinem că forma *târmoacă* provine din *târboc*.

TÂVSĂ. Prezent într-o singură sursă (un glosar întocmit de P. Coman, care cuprinde în mare parte material comunicat prin corespondenţă), cuvântul – cu localizarea „Bonţ – Gherla" şi cu „etimologia necunoscută" în DLR, unde apare ca sinonim al numelui de plantă *torţel* – este, după părerea noastră, inexistent în realitate. Neobişnuita secvenţă de litere *vs* se explică prin citirea greşită a cuvântului *târsă* scris de mână: *r* a fost luat drept *v*. *Târsă* (în DLR *târsă*[2], din ucr. *tyrsa*) este, printre altele, „numele mai multor plante", aşa încât, chiar dacă printre cele trei menţionate în dicţionar nu figurează şi planta numită *torţel*, avem motive să credem că din împrejurimile Gherlei a fost comunicat, cu sensul „torţel", *târsă*, nu *tâvsă*.

TICHILEAN. Am susţinut, în LR XLVIII, 1989, 5, p. 444 (= Avram, CE, p. 244), că acest cuvânt, cu sensul „îngrijit, pedant", este rezultatul unei metateze produse în **chitilean*, derivat de la *chiteală* „găteală, dichiseală", şi am adăugat că ipoteza existenţei unei relaţii a lui cu *tighini* „a se dichisi" (relaţie stabilită în DLR, unde verbul figurează cu „etimologia necunoscută"), plauzibilă sub aspect semantic, întâmpină dificultăţi de ordin formal.

După părerea lui Dumitru Loşonți, SSE, p. 168, „trimiterea făcută în DLR se justifică, cele două cuvinte, atestate în localități din acelaşi județ (AG [= Argeş – *n. n.*]), fiind înrudite"; „*tichilean* este o variantă, rezultată prin pierderea sonorității lui *ǵ*, a lui **tighilean*", derivat de la *tighili*, cu sensul, „neatestat, dezvoltat prin extensiune", de „a se dichisi", sau de la *tighel*. În sprijinul celei de a doua explicații date lui **tighilean* este menționat faptul că din Bucureşti (deci nu din Argeş!) a fost comunicată sintagma, neînregistrată în DLR, *tânăr cu tighel* „tânăr îmbrăcat elegant" (se face precizarea „familiar").

Cum se poate constata, atât soluția propusă de noi, cât şi cea (cu două variante) rezumată în alineatul precedent pleacă de la forme neatestate: **chitilean*, respectiv, **tighilean*. Considerând însă că se poate trece peste acest neajuns comun, observăm că unele dificultăți întâmpinate de soluția conform căreia *tichilean* provine, indirect, din *tighel* o fac mai puțin plauzibilă decât cealaltă soluție: a) pe plan semantic: este invocat un sens neatestat al lui *tighili* (sensul sintagmei familiare comunicate din Bucureşti nu constituie un argument valabil în favoarea ipotezei potrivit căreia *tighili* ar avea sensul „a dichisi" în Argeş); b) pe planul formei: rămâne greu de explicat înlocuirea lui [ǵ] cu [ḱ] într-un presupus membru al familiei lui *tighel*.

Etimologia propusă de noi nu pune nicio problemă sub aspect semantic, iar fenomenul fonetic invocat în cadrul ei este destul de frecvent; în contribuția noastră anterioară am citat, după S. Puşcariu, formele *tecină* şi *tinghie* – pentru *cetină*, *chindie* –, rezultate ale unor metateze de acelaşi tip cu cea prin care am explicat pe *tichilean*: „(pre)palatală...dentală > dentală...(pre)palatală".

În concluzie, fără a exclude posibilitatea ca eventuale informaţii noi să o infirme în viitor, rămânem, deocamdată, la explicaţia prezentată pe scurt la începutul notei de faţă.

TURBUCALĂ. Având sensul „noroi subțire", este evident că nu poate fi despărțit de *târboc* „nămol, noroi" şi de *târmoacă* „noroi (amestecat cu zăpadă)", cuvinte – discutate mai sus – de care se leagă şi din punctul de vedere al formei.

Turbucală este un derivat de la *târboc*. Vocalismul radicalului nu pune probleme: în poziție neaccentuată, [u] a luat locul lui [o] din *târboc* (de menționat aici şi faptul că fluctuaţia [o] ~ [u] este frecventă; cf. *cocoş* – *cucoş*, *coraj*, variantă populară a lui *curaj*), iar vocala centrală din prima silabă a fost înlocuită cu [u] prin asimilare. Este deci de presupus că la *turbucală* s-a ajuns prin intermediul formei **târbucală* (eventual, precedată de **târbocală*).

De remarcat că atât interjecția *tâlbâc*, cât şi cele trei substantive – sinonime sau cvasisinonime – menționate în nota de faţă au fost înregistrate în graiuri din sudul domeniului lingvistic dacoromân (în Oltenia şi în Muntenia).

ȚAFANDACHE. Este un cuvânt invariabil, definit în DLR astfel: „bărbat (tânăr) spilcuit, sclifosit, ridicol şi uşuratic; filfizon, fante, muțunache".

De observat că din punct de vedere semantic *țafandache* posedă trăsături care îl apropie de cele trei substantive menționate în partea finală a definiţiei reproduse, de *fudulachi* „om fudul" (SDLR), precum şi de verbul reflexiv *fâțâi*, care înseamnă, printre altele, „a face nazuri, mofturi, fasoane, a se

fandosi" (DA, s. v., 2°). Pe planul formei el se apropie, în grade diferite, de *fante*, *fandosi* (prin silabele a doua şi a treia) şi de *fudulachi*, *muţunache* (prin silabele a treia şi a patra). Bazându-ne pe aceste constatări, credem că avem a face cu o creaţie glumeaţă al cărei punct de plecare a fost *fâţâi* şi în a cărei formă poate fi identificată influenţa cuvintelor *fante*, *fandosi*, pe de o parte, şi a derivatelor în *-ache*, pe de altă parte (cf. DA, s. v. *bei*, 1°: la V. Alecsandri „găsim un diminutiv *beicáche* (formaţiune glumeaţă, după *agache*) «domnişor»)". Cuvântul astfel creat a fost **faţandache*, de la care s-a ajuns la *ţafandache* prin metateză.

ŢĂLĂRATĂ. Articolul cu acest titlu se întemeiază pe o singură atestare. Cuvântul a fost obţinut, într-o localitate din Bucovina, ca răspuns la o întrebare din chestionarul pentru ALR II, în sintagama *faţă de masă ţălărată*, cu sensul „muşama; pânză ceruită". În partea etimologică a articolului se face trimiterea „cf. *cerat*".

În sursa indicată în dicţionar cuvântul *ţălărată* este precedat de indicaţia „[ɛ]", ceea ce înseamnă că subiectul anchetat a ezitat înainte de a-l pronunţa. Este evident că avem a face cu o deformare a termenului real. Acesta nu putea fi însă *cerat*, respectiv, *cerată* (= *ceruită*), cum se presupune în DLR; secvenţei [ĉe] din limba literară i-ar fi corespuns [ŝe], nu [ţă]. Cuvântul pe care nu şi l-a amintit exact subiectul anchetat a fost **ţărată*, aşa încât ar fi trebuit să se trimită la ucr. *cerata* „muşama" (DUR).

UJULITĂ. Dată fiind precizarea „despre piatra morii", se poate înţelege la care anume dintre sensurile polisemanticului

fereca se trimite prin glosarea „neferecată". Este sensul prezentat în DA, s. v. *fereca*, 1°, prin reproducerea a două explicații întâlnite în sursele citate: „*a fereca o piatră de moară* «a-i bate fața..., spre a-i scoate zimți, ca să zdrobească sămânța, s-o macine mai bine"; „piatra morii, ca să macine bine, trebuie ferecată, adecă scobită. Se ferecă cu gheunoiul și cu ciocanul".

Este clar că piatra de moară ujulită este cea ai cărei „zimți" s-au ros, s-au tocit; aceștia se refac prin scobire cu ajutorul unui gheunoi („un fel de ciocan ascuțit întrebuințat la ferecatul roților de moară"; DA, s. v. *ghionoi* [1]). Credem deci că adjectivul *ujulită* provine din participiul verbului **ujuli*, împrumutat din sb. *ožuliti*, care înseamnă, printre altele, „a roade" (Tomici, DSR).

ULICĂU. Etimologia dată în DLR acestui sinonim al lui *ulițarnic* „(persoană) care bate ulițele, căreia îi place să-și piardă timpul, umblând fără rost (pe uliță)" pare a se datora unei neatenții: după ce, pe aceeași pagină, cu câteva rânduri mai sus, *ulicareț* este explicat ca „*uliță* + suf. *-areț* prin disimilarea lui *ț*", o explicațe analogă apare sub *ulicău*: „*uliță* + suf. *-ău*, prin disimilarea lui *ț*". Forma **ulițău* ar fi conținut însă – spre deosebire de **ulițareț* – un singur [ț], așa încât ar fi lipsit contextul necesar pentru producerea unei disimilări!

Derivatul din titlul notei de față nu poate fi explicat decât printr-o substituire de sufix produsă într-un alt derivat, care conținea alomorful *ulic-* al radicalului. Așadar *ulicău* provine fie din *ulicareț*, *ulicariț* (< *uliță*; Graur, ER, p. 39), fie din *ulicarniț*.

Ultimele două derivate figurează în același articol, cu titlul *ulicareț*. Al doilea conține însă un [n] care nu se regăsește nici în baza *uliță*, nici în sufixul *-areț*, ceea ce înseamnă că

etimologia dată lui *ulicareț* (corectă sau nu; vezi mai jos) nu se potrivește pentru *ulicarniț*. Acesta din urmă ar fi trebuit, după părerea noastră, să fie dat ca variantă a lui *ulițarnic*, din care a luat naștere printr-o metateză.

În ce privește proveniența lui *ulicariț* ne despărțim de Iulia Mărgărit, ISE, p. 191, care crede că „de la *ulicarniț*, prin pierderea nazalității, ar fi putut rezulta *ulicariț*"; o astfel de pierdere ar fi un fenomen fonetic neobișnuit în contextul dat. După părerea noastră în *ulicariț*, variantă a lui *ulicareț*, este prezent sufixul *-areț*, așa încât etimologia din DLR este corectă în prima parte a ei (s-ar fi putut adăuga: „probabil, după *ulicarniț* < *ulițarnic*"), pe când în *ulicarniț* sufixul este *-arnic*; radicalul și sufixul au aici alomorfe explicabile printr-o metateză care a afectat ambele morfeme: *uliț-* > *ulic-*; *-arnic* > *-arniț* (vezi Mărgărit, ISE, p. 191–192).

URĂ. Sub *ură*[2] a fost înregistrat acest nume a trei plante erbacee. Una dintre ele – *Lathyrius tuberosus* în terminologia științifică – este cea numită și *oreșniță*. După cum menționează Al. Borza, *Dicționar etnobotanic, cuprinzând denumirile populare românești și în alte limbi ale plantelor din România* [București], 1968, p. 97, printre termenii germani (inclusiv săsești) cu sensul „oreșniță" se numără *Ure*. Din acest cuvânt credem că provine rom. *ură*.

URLOI. Deși în partea etimologică a articolului cu acest titlu nu găsim decât trimiterea „cf. *horn*", se înțelege că în DLR a fost acceptată, cel puțin în parte, părerea lui Sextil Pușcariu, DR I, 1920–1921, p. 324, potrivit căreia „*urloi* derivă din *hornoĭu*, augmentativul lui *horn*"; vezi și, sub semnătura

aceluiaşi savant, DR X, 1941–1943, partea II (1943), p. 378, nota 1 – „disimilarea lui *n* față de *ń* o avem în *budurońu* < ung. *bödöny*, *mușurońu* (cf. *mișuna*) și *urloi* din *hornońu* (derivat din *horn*) –, precum şi Puşcariu, *Limba română* II, p. 134.

Sensurile lui *urloi* sunt următoarele: „coş prin care iese fumul; tub sau jgheab pentru conducerea apei, conductă; buştean găunos; tub primitiv". Este uşor de constatat că toate aceste sensuri se regăsesc în (sau pot fi explicate ca provenite din) sensuri ale lui *horn* („din rut. *horn* «coş, vatră»": DA), aşa încât explicaţia dată de S. Puşcariu lui *urloi* nu întâmpină nicio dificultate din punct de vedere semantic.

În ce priveşte aspectul fonetic al problemei este de remarcat că sunt atestate formele *hornoi*, *horloi* şi *hurloi*, fapt din care pare să rezulte că provin din *horn* şi ultimele două (ele fiind intermediare între *horn* şi *urloi*; cf. DA, s. v. *horn*). Este, cum am văzut, tocmai concluzia la care ajunge S. Puşcariu. Într-adevăr, fluctuaţiile [o] ~ [u] şi [h] ~ „zero" (sau transformarea [o] > [u] în poziție neaccentuată și căderea lui [h] inițial) sunt fenomene frecvente, aşa încât nu mai rămâne decât să se admită că s-a produs o disimilare (diferențiere), pe vremea când sufixul *-oi* avea structura [ońu] sau [oń], pentru a se ajunge la explicaţia conform căreia *urloi* provine din *horn*. Referindu-se şi la fenomenele fonetice menționate aici, C. Lacea, DR V, 1927–1928, p. 403–404, vede o confirmare a etimologiei propuse de S. Puşcariu în faptul că pe la Braşov circulă atât *urloi* „coş", cât şi „diminutivul *orneață*, care corespunde unei forme *horneață*, cu căderea regulată a lui *h* în dialectul braşovenesc, şi care înseamnă «burlan prin care trece fumul din sobă în coş»").

Întrucât, în principiu, probabilitatea ca [l] din *urloi* să se datoreze unei disimilări este destul de mare, s-ar părea că sunt întrunite toate condițiile de ordin semantic şi formal considerate de S. Puşcariu suficiente pentru a se admite că *urloi* este un derivat de la *horn*. Această etimologie întâmpină însă o dificultate majoră, cum vom încerca să arătăm în continuare.

Zonele de răspândire ale lui *urloi*, cu unul sau mai multe dintre cele patru sensuri indicate în DLR sunt Transilvania, Muntenia şi Oltenia (sensul 1°), Muntenia şi Oltenia (2°), sudul Transilvaniei şi nord-vestul Munteniei (3°), sud-vestul Transilvaniei (4°). Frapantă – şi semnificativă – este absența cuvântului din graiurile subdialectelor moldovean şi maramureşean (după datele din DLR; vezi şi DA, s. v. *horn*, unde *hurloi* apare precedat de indicaţia „Ban., Munt., Transilv. de sud").

Este oare de crezut că, printr-o pură întâmplare, în [hornoń(u)], derivat de la un cuvânt de origine ucraineană, s-a produs o disimilare numai într-o arie în care nu sunt incluse Moldova, Bucovina şi Maramureşul şi care, spre deosebire de aceste provincii, este apropiată de domeniul limbii sârbe? Răspunsul nostru la această întrebare este negativ. Criteriul geografic – important, fără îndoială, în stabilirea unei etimologii – ne împiedică să admitem că *urloi* este un derivat de la *horn*. Într-o altă formulare, acest criteriu a fost adus în discuție de Vasile C. Ioniţă, LR XLIII, 1994, 3–4, p. 122, care observă că „proveniența lui *urloi* (*urloń*), cu sau fără *h*- inițial, din *hornoi* (*hornoń*), ca urmare a asimilării şi şi a disimilării, nu poate fi susținută pe întreg teritoriul limbii române, mai cu seamă pentru partea vestică şi sud-vestică (Crişana, Banat, Oltenia şi vestul Munteniei)".

Considerăm că autorul citat aici are dreptate când, după o analiză amănunțită a datelor prezentate în DLR și a unor fapte din limbile romanice apusene, se declară împotriva părerii lui S. Pușcariu, dar nu credem că sunt plauzibile explicațiile propuse (în locul indicat mai sus) cu privire la *urlă*, baza de la care a fost format derivatul *urloi*: „este un derivat al lui *urlă*, care, la rândul său, este foarte probabil un postverbal al lui *urla* vb. și puțin probabil un descendent direct din lat. *ulula*, existent ca formă [cu sensul „bufniță" – *n. n.*], dar neatestat cu sensul «tub de aducțiune» sau «coș de fum»" (prima dintre cele două explicații, cea socotită foarte probabilă, se întemeiază pe presupunerea că „în limba română s-a dezvoltat cu ușurință un nume *urlă* din *a urla*, prin asocierea zgomotului produs de apă sau de curentul de aer cu obiectul care participa, de asemenea, la producerea zgomotului").

Cuvântul venit din est și nord-est și derivatele lui, de tipul *horneț* (într-o colecție de poezii populare din Maramureș; vezi DA, s. v. *horn*), s-au întâlnit, în aria dacoromânei, cu o familie de cuvinte având ca punct de plecare un termen care, cum se menționează în DLR, este de origine sud-slavă: *urlă* (în DLR *urlă*[2]), atestat prin sudul Transilvaniei cu sensul „tub gros care se întrebuințează la hornuri; burlan, olan", din sb. (în DLR „scr.") *urla*.

Probabil că la neutrul *urloi* s-a ajuns prin intermediul femininului **urloaie*, care pare a fi la baza lui *urloiață* (în DLR: „*urloi* + suf. *-eață*"; *urloaie* este dat ca variantă, s. v. *urloi*). Atât *urloiață*, cât și *urloiaș* (< *urloi*) sunt atestate în sudul Transilvaniei. Trecerea de la un gen la altul (cu modificarea formală corespunzătoare) nu prezintă importanță pentru problema etimologiei lui *urloi*. Fenomenul s-a produs (dar în

sens invers, de la neutru la feminin) şi la *horn*: vezi variantele *hoarnă* şi *hornă*.

VECHIŢĂ. Sensul „scândurică" al acestui cuvânt este asemănător cu unul dintre sensurile lui *veţichie* (explicat în DLR prin lat. **vetic(u)la*): „aşchie mică" (un sens oarecum intermediar între ele este atestat pentru *vichiţie*, cu accentul pe silaba penultimă: „lemnişoare mărunte pe care le rupi să aprinzi focul"; vezi V. Bidian şi D. Loşonţi, CL XXX, 1985, 2, p. 122). Există, evident, şi o asemănare formală între cele două cuvinte (sau variante ale aceluiaşi cuvânt), care sunt cunoscute cam prin aceleaşi regiuni (nord-vestul Munteniei şi unele zone din Oltenia).

Probabil că la *vechiţă* s-a ajuns printr-o succesiune de trei schimbări: o asimilare (*veţichie* > *veţiţie*, variantă atestată), o substituire cu *-ă* a terminaţiei *-ie* (interpretată ca sufix) şi o disimilare; va fi existat deci, ca formă intermediară între *veţichie* şi *vechiţă*, varianta **veţiţă*, iar disimilarea a avut ca rezultat apariţia formei din titlul notei de faţă. Acest ultim accident fonetic este identic cu cel invocat de autorii DLR în explicaţia dată lui *ulicareţ* (derivat de la *uliţă*; vezi mai sus, discuţia din nota *ulicău*). Faptul că, prin disimilare, în *ulicareţ* s-a ajuns la [k]...[ţ], în timp ce în *vechiţă* avem [ḱ]...[ţ] nu este neaşteptat: era normal ca înainte de [i] de la iniţiala sufixului oclusiva care a luat locul africatei să fie [ḱ] (nu [k]).

ZGĂVAŞ. A fost înregistrat într-o localitate din Oltenia, cu sensul „şănţuleţ". Prima consoană este, desigur, prefixul *s-/z-*, care se întâlneşte în numeroase derivate, unele dintre ele sinonime cu bazele corespunzătoare (cf., de exemplu, *zbici* şi

bici; vezi şi nota *sfăt*). Segmentul care urmează, *-găvaş*, nu este altceva decât o variantă – neatestată în calitate de cuvânt independent – a lui *făgaş* (< magh. *vágás*), la care s-a ajuns, prin metateză, de la o altă variantă a acestuia din urmă, anume *văgaş* (vezi DA, s. v. *făgaş*).

Nu dispunem de date care să ne permită să stabilim dacă metateza s-a produs înainte sau după ataşarea prefixului, Sunt posibile deci două explicaţii: *văgaş* > **găvaş* (prin metateză) > *zgăvaş* (prin derivare cu prefixul *s-/z-*); *văgaş* > **zvăgaş* > *zgăvaş*.

INDICE DE AUTORI

Notă. În indice figurează şi paginile la care numele I.-A. Candrea, A. Cioranescu, O. Densusianu, W. Meyer-Lübke, T. Papahagi, A. Scriban, H. Tiktin nu apar ca atare, dar sunt citate dicţionare ale acestor autori, prin sigle (cu sau fără iniţiala numelor în cauză); de exemplu, TDRG = H. Tiktin; REW = W. Meyer-Lübke.

INDICE DE CUVINTE ŞI AFIXE

CUPRINS

În seria „Etymologica” au apărut:

1. Andrei Avram, *Contribuții etimologice*, 1997.
2. Marius Sala, *Introducere în etimologia limbii române*, 1999.
3. Virgil Nestorescu, *Cercetări etimologice*, 1999.
4. Andrei Avram, *Probleme de etimologie*, 2000.
5. Vasile Frățilă, *Etimologii. Istoria unor cuvinte*, 2000.
6. Zamfira Mihail, *Etimologia în perspectivă etnolingvistică*, 2000.
7. Andrei Avram, *Noi contribuții etimologice*, 2001.
8. Vladimir Drimba, *Cercetări etimologice*, 2001.
9. Dumitru Loşonți, *Soluții şi sugestii etimologice*, 2001.
10. Mihai Mitu, *Studii de etimologie româno-slavă*, 2001.
11. Emil Vrabie, *Etimologii româneşti şi străine*, 2001.
12. Virgil Nestorescu, *Contacte lingvistice interbalcanice. Elemente româneşti în limba bulgară*, 2002.
13. Iulia Mărgărit, *Probleme de etimologie dialectală*, 2002.
14. Maria Purdela-Sitaru, Livia Vasiluță, *Cercetări etimologice (cu referire specială la împrumuturile de origine germană din limba română)*, 2002.
15. G. Mihăilă, *Contribuții la etimologia limbii române*, 2002.
16. Teofil Teaha, *Cuvinte latineşti moştenite în graiurile româneşti actuale*, 2005.
17. I. Mării, *Note şi studii de etimologie lexicală dacoromână*, 2005.
18. Iulia Mărgărit, *Ipoteze şi sugestii etimologice. Note şi articole*, 2005.
19. Doru Mihăescu, *Contribuții etimologice şi lexicale*, 2005.
20. Marius Sala, *Introducere în etimologia limbii române*, 2005 (ediția a II-a).
21. Emil Suciu, *Cuvinte româneşti de origine turcă*, 2006.
22. Cătălina Vătăşescu, *Studii româno-albaneze. Note semantice şi etimologice*, 2006.

CARTEA A APĂRUT CU SPRIJINUL
AUTORITĂȚII NAȚIONALE PENTRU CERCETARE ŞTIINȚIFICĂ